

A MAGYARORSZÁGRÓL AUSZTRIÁBA IRÁNYULÓ IDŐSGONDOZÓI MIGRÁCIÓ

EGY KVALITATÍV KUTATÁS EREDMÉNYEI
A DÉL-BARANYAI TÉRSÉGBŐL INDULÓ
IDŐSGONDOZÓI MIGRÁCIÓ
MECHANIZMUSÁRÓL

Gábriel Dóra

KUTATÁSI JELENTÉSEK 101.

KSH NÉPESÉGTUDOMÁNYI
KUTATÓINTÉZET

A kiadványt, kérjük, a következőképpen hivatkozza:

Gábrriel Dóra (2019): *A Magyarországról Ausztriába irányuló idősgondozói migráció. Egy kvalitatív kutatás eredményei a dél-baranyai térségből induló idősgondozói migráció mechanizmusáról.* Kutatási Jelentések 101. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
DOI: 10.21543/Kut.2019.101

Igazgató:
Spéder Zsolt

© Gábrriel Dóra

Sorozatszerkesztő:

Makay Zsuzsanna

Olvasószerkesztő:

Törő Ágnes

Grafika:

Farkas Anna, anagraphic

Tördelés:

Simonné Horváth Gabriella

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

1024 Budapest, Buday László u. 1-3.

nki@demografia.hu

www.demografia.hu

ISSN 0236-736X

ISBN 978-963-9597-52-5

A MAGYARORSZÁGRÓL AUSZTRIÁBA IRÁNYULÓ IDŐSGONDOZÓI MIGRÁCIÓ

EGY KVALITATÍV KUTATÁS EREDMÉNYEI A DÉL-BARANYAI
TÉRSÉGBŐL INDULÓ IDŐSGONDOZÓI MIGRÁCIÓ
MECHANIZMUSÁRÓL

GÁBRIEL DÓRA

TARTALOM

Összefoglaló	7
Abstract	8
Bevezetés	9
1. Elméleti háttér	15
1.1. Gondozói munka a nemzetközi szakirodalomban	15
1.2. Migráció következtében átalakuló családi viszonyok	21
1.3. Az idősgondozói munka értelmezése a nemzetközi munkamigráció szakirodalmában	25
1.4. Gondozói intézményrendszer	29
2. Kutatási kérdések és módszertan	33
2.1. Kutatási kérdések	33
2.2. Módszer kiválasztása	36
2.3. A terep ismertetése	42
2.4. Interjúalanyok felderítése, minta	44
2.5. Terepmunka, mintavétel	46
3. Migrációs motivációk, döntéshozatal	49
3.1. Interjúalanyok korábbi munkaerő-piaci tapasztalata és néhány demográfiai jellemzője	51
3.2. Migrációs motivációk	55
3.3. Migrációról szóló döntéshozatal körülményei	60
3.3.1. Kezdeti lépések, a migráció fontolgatása	60
3.3.2. Bérek és költség-haszon kalkuláció	62
3.3.3. Adósságok, hitelek szerepe	66
3.3.4. Családi stratégia a döntéshozatalban	68
3.4. Gondozói migráció intézményesülése	71

4. Migrációs narratívák és biográfiák	79
4.1. Az ellehetetlenülés narratívái	79
4.2. Gyökértelenség-narratíva	85
4.3. Kaland-narratíva	86
4.4. Úttörőség-narratíva	88
4.5. Egyéb narratívák	89
5. Családon belüli új megállapodások, szerepek	91
5.1. Gondozásra szoruló családtagok	91
5.2. Migráció és nemi szerepek interakciója	94
6. Gondozói munka jellemzői	99
6.1. Az „új cselédmunka” néhány sajátossága	99
6.1.1. Kiválasztás és diszkrimináció	102
6.1.2. Az új média szerepe: társas elszigeteltség oldása	106
6.2. Alkupozíciók és szerződések	108
6.3. Munkakapcsolatok	111
6.4. Jövőbeli tervek	114
Összefoglalás és következtetések	117
Irodalom	121
Mellékletek	129
A Népszéki Tudományi Kutatóintézet kutatási jelentései	147

ÖSSZEFOGLALÓ

Az időskorúak népességen belüli arányának növekedése új kihívásokat állít a társadalmak elé. Az érintett országok intézményrendszere nem képes minden esetben olyan formában biztosítani az idősek és rászorulóak gondozását, amely mind az érintetteknek, mind a közvetlen hozzátartozóik számára kedvező lenne. A megnövekedett szükségletre adott válaszok egyike a külföldi munkaerő bevonása a gondozási szektorba. Vizsgálatunk középpontjában az Ausztriát megcélzó, Dél-Baranyából induló házi idősgondozók munkavállalása áll. A kibocsátó térségben a rendszerváltást követően a foglalkoztatottság erőteljes csökkenése több tízezer ember életére gyakorolt közvetlen hatást Pécsen és környékén. Kutatásunkban arra vállalkozunk, hogy megvizsgáljuk az összefüggést az idősgondozók egykori pályája és a napjainkban megvalósuló külföldi munkavállalása között, emellett bemutatjuk az idősgondozói iparág intézményrendszerét. Az empirikus kutatás terepmunkán és kombinált interjútechnikán alapul, a jelen elemzés összesen 28 interjút foglal magában. A Kutatási jelentésben tárgyalt fő témakörök a következők: 1) migrációs motivációk és a migrációról szóló döntéshozatali mechanizmus, 2) migrációs narratívák, 3) a migráció következtében megváltozó családi viszonyok, 4) a Magyarországról induló idősgondozói intézményrendszert működtető szereplők és struktúrák, a gondozói munka jellemzői. Megállapítottuk, hogy előnyösebb helyzetbe kerülnek Ausztriában azok az idősgondozók, akik már otthon is a gondozás területén dolgoztak, és azok, akik erős etnikai településhálózattal rendelkeznek. A kérdezettek leggyakrabban az *el lehetett lenni* narratívájában mesélték el migrációs történetüket, amely narratívátípus egyik lényegi eleme, hogy a migrációról szóló döntés családi stratégiaként születik meg.

Tárgyszavak: gondozói migráció, munkamigráció, transznacionális családok, idősödés, globális egyenlőtlenségek

ABSTRACT

The increasing rate of elderly people within the population implies new societal challenges. The institutions of the concerned states are not able to provide the care of elderly and needy in every case in a way which would be advantageous for both the affected people and their family members. The involvement of foreign workers in the care sector is one of the responses to the increased need. Our study focuses on the employment of Hungarian live-in care workers leaving the Southern part of Baranya county for Austria. After the Transition, the sending area underwent a remarkable decline in terms of employment, which had direct impacts on tens of thousands of people's lives in Pécs and its surroundings. Our research intends to explore the connection between the life course of caregivers and their current foreign labour; besides, we describe the institutions of the care work industry. The empirical research is based on a field work and combined interview technique, and the analysis contains 28 interviews. Topics discussed in the Research Report are: 1) migration motivations and the decision-making mechanism related to migration, 2) migration narratives, 3) changing family relations due to migration, 4) characteristics of the institutions of care work migration from Hungary and attributes of care work. We found that those live-in care workers who had worked in the care sector in Hungary or had strong local ethnic networks had a more favourable position in Austria. Most of the respondents told the story of their migration by activating the narrative of *long-term deterioration*, whose essential element is that the decision about migration is part of the family strategy.

Keywords: care migration, labour migration, transnational families, ageing, global inequalities

BEVEZETÉS

Európában és a világ számos országában jelentős mértékű a társadalmi öregedés, vagyis az időskorúak népességben belüli arányának növekedése. Ez a demográfiai jelenség a termékenység csökkenésére, valamint a várható élettartam növekedésére vezethető vissza. Az egyes társadalmak korstruktúrájának alakulásában a nemzetközi migráció is szerepet játszik, ugyanis a bevándorlók többnyire munkaképes korú személyek, akik legalább átmenetileg fiatalítják a befogadó társadalmat (UN 2017). Európában és Észak-Amerikában 2017-ben megközelítőleg minden ötödik ember 60 éves, vagy afeletti volt. Ez az arány előreszámítások alapján 2050-re Európában 35%-ra, Észak-Amerikában pedig 28%-ra nő (UN 2017). A társadalmi öregedés jelenlegi, és várható növekedésének üteme új kihívásokat állít a társadalmak elé. Az alacsony születésszám következtében egyre kevesebb a potenciális családon belüli gondozó a közvetlen hozzátartozók körében, így nagyobb valószínűséggel merül fel külső segítség bevonása. Emellett egyes országok intézményrendszere nem tudja minden esetben az idősek és rászorulóknak gondozását olyan formában biztosítani, amely mind az érintetteknek, mind a közvetlen hozzátartozóiknak kedvező lenne. További nehézséget jelent, hogy az egyes társadalmak helyi munkaereje nem szívesen vállalja el ezt a megterhelő, alacsony bérezéssel járó gondozói munkát. A tartós gondozáshoz való szűkös hozzáférés problémájára adott válasz gyakran a külföldről érkező gondozói munkaerő bevonása az idősgondozói intézményrendszerbe (Österle – Bauer 2016).

A magyar házi idősgondozók külföldi munkavállalása, mint kutatási téma 2015 második felében fogalmazódott meg.¹ A kutatás a KSH Népelemségtudományi Kutatóintézetének (NKI) égisze alatt² jött létre. Tanulmányunk középpontjában az idősgondozói munkaerő Ausztria és Magyarország közti ingázó mozgása, a gondozói migráció mechanizmusa áll. Bemutat-

¹ A tanulmány megírásához nyújtott szakmai segítségért köszönettel tartozom Gresits Gabriellának, Gödri Irénnek, Makay Zsuzsannának, Melegh Attilának, Németh Lászlónak, Spéder Zsoltnak és Tóth Pál Péternek. Az ausztriai adatokhoz való hozzáférés biztosításáért köszönetemet fejezem ki Christian Kienbergernek, valamint Richard Gissernek. Köszönetet mondok továbbá mindazon gondozóknak, hozzátartozóknak és érintett munkatársaknak, akik személyes történeteikkel és ismereteikkel gazdagították a kutatást.

² *A Magyarországról Ausztriába irányuló idősgondozói migráció – Egy kvalitatív kutatás eredményei a dél-baranyai térségből induló idősgondozói migráció mechanizmusáról* c. kutatás közös munkán alapszik, melynek szakmai vezetője Melegh Attila volt. Az interjúk elemzésében, a közös gondolkodásban részt vett továbbá a Pécsi Tudományegyetem Demográfia és Szociológia Doktori Iskola két PhD-hallgatója, Gresits Gabriella és Hámos Dalma. A kutatás anyagából készült további tanulmányt lásd: Melegh et al. 2018.

juk a folyamatot kiváltó okokat és motivációkat, a munkamigráció családon belüli következményeit, valamint a külföldi gondozói munkavállalás sokrétű intézményrendszerét. Vizsgálatunk azon magyarországi gondozók munkatevékenységére és a külföldi munkavállalására irányul, akik otthonuk és a külföldön élő gondozott otthona között rendszeresen ingáznak, s a gondozást igénylő beteg otthonában végzik munkájukat.

Tanulmányunkban elsősorban Ausztriára, mint befogadó országra fókuszálunk. A munkaerő-migráció Ausztria és Magyarország között több évtizedes múltra tekint vissza, amely már a 2004-es Európai Unió csatlakozást megelőzően is meghatározó volt. 2004 és 2013 között közel ötszörösére nőtt az Ausztriába bevándorló magyar állampolgárok száma (Gödri 2015), ezt követően számuk stagnálást mutatott (Gödri 2018). A magyar munkaerő-felmérés (MEF) adatai szerint Ausztria (Németországgal együtt) a magyar munkaerő-migráció legfontosabb célországa (Hárs – Simon 2015). A szerzők rámutatnak arra, hogy Ausztria kiemelkedő helye a magyarországi vándorlási statisztikákban annak köszönhető, hogy a MEF adatai tartalmazzák a határmenti ingázást is. Így lehetséges az, hogy az adatok szerint a magyar munkamigránsok 1999 és 2013 között töretlenül, legnagyobb számban Ausztriát célozták meg. Ausztriába és Németországba azonban csak a késleltetett, 2011-es munkaerő-piaci nyitást követően vett nagyobb lendületet az újonnan csatlakozott Európai Unió tagállamok munkaerejének beáramlása, így a magyar munkavállalóké is. Hárs és Simon megemlítik, hogy 2011-et követően Ausztria irányába gyorsan növekedő Magyarországról induló munkamigráció volt jellemző.

Ausztriában a születéskori várható élettartammal³ párhuzamosan nő az időskori várható élettartam is. Míg 2000-ben az Ausztriában élő 65 év feletti népesség várható élettartama 18,1 év, 2010-ben 19,8 év, 2016-ra vonatkozólag pedig már 20,2 év⁴ volt. Ezzel együtt az idősek aránya is növekedést mutat az országban. Az Eurostat adatai alapján, míg 2007-ben az ausztriai népesség 16,9%-a volt 65 éves, vagy ennél idősebb korú, addig 2017-ben ez az arány 18,5%-ra nőtt. Összehasonlításképp Magyarországon a 65 évesek, vagy idősebbek aránya 2007-ben 15,9%, 2017-ben pedig 18,7% volt. Ausztria időskori függőségi rátája⁵ a Világbank adatai szerint 2017-ben 28,8% volt, míg Magyarországé 27,7%, amely azt mutatja, hogy e két ország időskort érintő demográfiai vonásai nem térnek el jelentősen. Ha az Európai Unió többi tagállamához viszonyítjuk Ausztria idős (65 év, vagy e feletti) népességét, azt látjuk, hogy annak aránya az EU28 átlaga (2017-ben 19,4%), és az euró övezet átlaga (2016-ban 19,9%) alatt található (Eurostat).

A gondozói munkamigráció kiterjedt nemzetközi szakirodalommal bír (lásd például Cangiano 2014 összefoglalóját), s az utóbbi években magyarországi kutatások is foglalkoztak a kérdéskörrel (Turai 2018, Váradi 2018a). Turai Tünde a több színterű etnográfia (multi-sited ethnography) módszertanának segítségével vizsgálta a közép- és kelet-európai nők bekapcsolódását a globális háztartásiparba (Turai 2018). Turai *Hierarchiák fogságában* –

³ Ausztriában 1990-re vonatkozóan 75,8 év a születéskor várható élettartam a teljes népességen belül, 2000-re 78,3 év, 2010-re 80,7 év, 2016-re vonatkozóan pedig 81,8 év, amely 2016-ban a nők 84,1 és a férfiak 79,3 éves várható élettartama alapján adódik. *Forrás:* Eurostat: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Mortality_and_life_expectancy_statistics (Letöltve: 2018.09.12.)

⁴ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/a/a6/Life_expectancy_at_age_65%2C_1980-2016_%28years%29.png (Letöltve: 2018.09.12.)

⁵ Az aktív korú (15–64 évesek) népességre jutó idősek (65 évesek és annál idősebbek) aránya

Kelet- és közép-európai nők a globális idősgondozói ellátórendszerben című könyve közel tíz év kutatómunkáját öleli fel, amelynek gerincét nyolc különböző országból⁶ származó házi gondozóval, és egyéb szereplővel készített interjú adja. A kötet nem hagyományos összehasonlító vizsgálatot tűz ki célul, hanem globális kontextusba helyezve vizsgálja a földrajzilag távol eső és kulturálisan meglehetősen eltérő migrációs terepeket. Az elemzés részletesen kitér a munkaszervezés módjára, a különböző munkaformákra, valamint a gondozói migráció intézményeire. Külön fejezet tárgyalja a transznacionális élet gyakorlati aspektusait, mint például a távnyaság kihívásait, vagy a családalkotás nehézségeit és lehetőségeit.

Turai a gondozói munkát végző nők vándorlással kapcsolatos diskurzusait is elemzi (Turai 2014, 2018). A magyarországi, romániai és kárpátaljai nők elbeszélései alapján részletekbe menően ismerhetjük meg, hogyan pozicionálják magukat a gondozók a különböző migrációs terekben, milyen percepciókkal rendelkeznek a befogadó országban saját gondozói létükről, munkaadóikról, valamint a befogadó társadalomról. Lényeges módszertani sajátossága a kutatásnak, hogy nem csak a gondozókra fókuszál, hanem kiterjed a gondozotakra, megbízókra, családtagokra, munkaközvetítőkre, valamint a kibocsátó és befogadó közösség tagjaira is, azaz mindazon szereplőkre, amelyek a gondozói migráció szerves részét képezik. Ezen interjúk főként a közép- és kelet-európai migrációs térben jöttek létre, többek között olyan terepen is, ahol tanulmányunk empirikus adatfelvétele is történt.

A hazai szakirodalom szintén foglalkozott a migráns gondozói és ápolói munkaformák elemzésével (Turai 2016, 2018). A három jól elkülöníthető kategória a következő: 1) a 0-24 órában végzett bentlakásos gondozás sajátos munkaformája, 2) a sokszor kiszámíthatatlan, ám kereset-kiegészítésként is végezhető részmunkaidős, azaz bejárásos gondozás, valamint 3) a vállalkozás formájában végzett ápolás. Ez utóbbira példa Olaszország, ahol az európai uniós állampolgároknak lehetőségük van arra, hogy gondozói profillal rendelkező vállalkozást alapítsanak. A bentlakásos rendszer jelenthet állandó bentlakást, amely Izraelben és Olaszországban található, vagy váltásos munkarendet, amely Németországban, Svájcban, Ausztriában, vagy Magyarországon bevett mód. A váltásos bentlakásos rendszert részletező leírás számos ponton kapcsolódik kutatásunkhoz, amely tanulmányunk hatodik fejezetében részletes kibontásra kerül.

Németh Krisztina két külföldön dolgozó házi idősgondozó asszony elbeszélésén keresztül szemlélteti a cselédmetafora szubjektív jelentéseit (Németh 2016, 2018). A tanulmány társadalomtörténeti párhuzamok mentén, a gondozók perspektívájából festi le a háztartási cselédek mindennapjait, a munka kihívásait, valamint bemutatja, hogy a cseléd-hasonlat miként jelenik meg az interjúalanyok személyes családtörténeteiben. Németh beszélgetőtársainak életútja hasonlóságot mutat a kutatásunkban megszólított interjúalanyok egy csoportjával korábbi szakmai életútjukat, néhány demográfiai jellemzőjüket, illetve családi hátterüket tekintve. A tanulmány módszertani szempontból szintén párhuzamba vonható kutatásunkkal, ugyanis a gondozókkal folytatott interjúk során a kutató narratív és félig strukturált interjútechnikát alkalmazott, majd igyekezett összevetni egymással az interjúalanyok megélt életeseményeit a személyes interpretációjukkal. Az elemzés arra mutat rá,

⁶ Az érintett országok: Magyarország, Románia, Ukrajna, Moldovai Köztársaság, Olaszország, Ausztria, Izrael, valamint az Amerikai Egyesült Államok. Az elemzés összesen 190 interjút, valamint informális beszélgetések anyagát tartalmazza.

hogy nem feltétlenül jelenik meg a cselédszerep azonosítása a házi gondozók narratívájában, a cselédmetafora használatának sokszor retorikai jelentősége van.

Végül elengedhetetlen hivatkoznunk Váradi Monika Mária és munkatársai kutatására, akik három magyarországi kibocsátó terep bevonásával vizsgálták a hátrányos helyzetű vidéki terekből induló munkamigránsok, köztük gondozók migrációs útjait (Váradi et al. 2017, Váradi 2018a). A migrációs motivációkat feltáró vizsgálat kitér a gondozói migráció szerveződésére, intézményesülésére, valamint a terepválasztás miatt is kapcsolódik kutatásunkhoz. Váradi és társai Észak-Magyarországon, a Dél-Alföldön, valamint a Dél-Dunántúlon készítettek interjút, utóbbi térségen belül azon járásban is, ahol a jelen tanulmány interjúi folytak. Tanulmánykötetük de Haas (2014) elméleti megközelítésére alapozva értelmezi a problémát, amelynek fókuszában a korlátozó és támogató *struktúrák*, valamint az ágencia, azaz az egyén cselekvőkészsége közti kapcsolat áll. A kötet emellett érvel, hogy elsősorban strukturális kényszerek, a munkanélküliség, a megélhetési lehetőségek hiánya vezet a vizsgált kibocsátó területről induló munkamigrációhoz. A megszólított személyek az ellehetetlenüléshez közeli élethelyzetekről számolnak be, amelyek az eladósodottság, elszegényedés formájában öltenek testet, amely élethelyzetekhez gyakran kapcsolódnak magánéleti válságok. A vándorlásban érintett személyeket azonban nem teljesen kiszolgáltatott, hanem aktív, cselekvőképességüket kihasználni képes társadalmi aktorként értelmezi a kötet.

Kutatásunk a korábbi hazai vizsgálatokhoz hasonlóan kvalitatív módszertanra épül. Annak érdekében, hogy minél széleskörűbb ismeretekhez jussunk a gondozói migráció mechanizmusáról, a fent említett kutatókhoz hasonlóan nem csak a külföldön gondozói munkát végző személyeket, hanem a migrációban érintett további szereplőket is megszólítottunk: például magyar munkaerő-toborzó cégek ügyvezetőit, szervezetek munkatársait, amelyek idősgondozók rekrutálásával is foglalkoznak, illetve közvetítőket, gondozók hozzátartozóit, valamint a megbízó személyt. Váradi (2018a) és Turai (2018) könyve is arról számol be, hogy az interjúra való hajlandóság hiányában nehézségekbe ütköztek a magyar idősgondozók otthon maradt férjeinek megszólítása során, így nem sikerült őket formális interjúra bírni. Ennek következtében a férjek és az otthon maradt apák szempontjai hiányoznak elemzésükből. Terepmunkánk során mi is komoly kihívásként tapasztaltuk meg a gondozók férjeinek interjúra való felkérését, azonban néhány esetben sikerrel jártunk. A migráció következtében megváltozott nemi szerepek alaposabb vizsgálatához a jövőben elengedhetetlen további házasárs, élettárs és apa bevonása az empirikus kutatásba.

Vizsgálatunk kibocsátó területe egy gazdaságilag leszakadó Dél-Dunántúli megye néhány járását jelenti, célországként pedig Ausztriát határoztuk meg. Mivel a megszólított idősgondozók közül néhányan németországi munkatapasztalattal is rendelkeztek, előfordul a tanulmányban, hogy nem kizárólag ausztriai tapasztalataikra utalnak, hanem olykor németországi élményeiket idézik fel. Elemzésünk részletesen kitér a migrációs motivációkra és azon gazdasági és családon belüli körülményekre, amelyekben a migrációról szóló döntés megszületett. A partner-interjúkban elhangzottak nem csak a döntéshozatal, hanem a migráció során tapasztalt megváltozott családi helyzeteket, a nemi szerepek és migráció kölcsönhatását is jól szemléltetik.

A következő négy témát igyekeztük részletesen kidolgozni. Az első a migrációs motivációk, döntéshozatal és a migráció megvalósulásának körülményeit foglalja magában, a második

téma a migrációs narratívák és biográfiák elemzését tartalmazza, míg a harmadik a migráció következtében kialakult családon belüli új helyzetekre és a nemi szerepek alakulására összpontosít. A negyedik témakör pedig a külföldi gondozói munka, és a gondozói intézményrendszer jellegzetes vonásait mutatja be a magyarországi kibocsátó terepen.

Elsőként a vizsgált jelenség értelmezéséhez szükséges elméleti keret kerül majd bemutatásra. Ismertetjük az idősgondozói migráció nemzetközi szakirodalmát, amelyet a migráció során átalakult családi viszonyok elméleti összefoglalása, a gondozói migráció és a munkamigráció elméleteinek összevetése, majd a gondozói intézményrendszer és a gondozók szerveződésének bemutatása követ.

A második fejezetben a kutatás módszertanát részletezzük. Kutatási kérdéseink megfogalmazása után következik a módszer kiválasztásának indoklása, a próbainterjúk, az interjúvezető bemutatása, az interjúalanyok felderítése, a terepmunka részletei, valamint a terep ismertetése. Itt térünk ki röviden az interjúzás alatt felmerült problémákra, módszertani kihívásokra is.

A harmadik fejezetben egyrészt a külföldön munkát végző interjúalanyok migrációt megelőző foglalkoztatottságáról, motivációiról, a döntéshozatal körülményeiről lesz szó. Másrészt, a migráció, mint családi stratégia jelenségének, valamint a gondozói munkával járó bérezés és migráns hazautalások elemzéséről is beszélünk. A hálózatok szerveződésének, a gondozói migráció intézményesülésének jellegzetességei szintén ezen fejezetben kerülnek ismertetésre.

Ezt követően kerül sor a különböző migrációs narratívák és migrációhoz kapcsolódó élettörténeti elemek egymáshoz való viszonyát vizsgáló negyedik fejezetre, amelyben az elbeszélések és önbemutatók segítségével vizsgáljuk a migráció kontextusát. Módszertani szempontból újdonságot jelent a migrációs narratívák és interjúalanyaink biográfiáinak összevetése. Elemzésünkben arra igyekszünk választ találni, hogy az egyes narratívák milyen élettörténeti pontokat tartalmaznak, mely biográfiai elemek nem járnak együtt az adott narratívával.

Az ötödik fejezetben röviden tárgyaljuk a családon belül megváltozott viszonyokat és nemi szerepeket. Az utolsó tematikus fejezetben részletes leírást adunk az Ausztriában végzett gondozói munka vonásairól, a munkafeltételekről, valamint a munkával járó életkörülményekről. Egyben választ adunk arra is, hogy milyen szelekción mennek át az egyes jelentkezők a toborzó cégek állásinterjúi alatt, milyen formában érinti őket diszkrimináció, milyen szerepe van a közösségi médiának az idősgondozók mindennapjaiban, továbbá, hogy milyen alkupozíciók segítenek abban, hogy jobb munkafeltételeket tudjon magáénak a munkát vállaló gondozó. A tanulmány az eredmények összegzésével zárul.

1. ELMÉLETI HÁTTÉR

1.1. GONDOZÓI MUNKA A NEMZETKÖZI SZAKIRODALOMBAN

A szakirodalom a gondozói munkát – legyen az idős-, vagy gyermekgondozási munka – *társadalmi újratermelésnek* (social reproduction) említi. A fogalmat Glenn (1992) meghatározása óta használja széles körben a háztartási-gondozói munkamigrációval foglalkozó irodalom (Bakker 2007, Haidinger 2008, Lutz 2008, Kilkey et al. 2013), noha korábban is olvasható volt feminista írásokban. Glenn szerint a társadalmi újratermelés „egy sor tevékenység és kapcsolat, amely az emberek ellátását, támogatását szolgálja napi szinten, valamint generációk között” (Glenn 1992: 1). Az újratermelés munkája olyan tevékenységeket foglal magában, mint a háztartáshoz tartozó bevásárlás, ételek elkészítése és felszolgálása, ruhák mosása és javítása, gyermekek szocializációja, rászoruló felnőttek gondozása és érzelmi támogatása, vagy a rokoni és társas kapcsolatok fenntartása. Elsősorban nők által végzett munkaként fogalmazódik meg a gondozás és házimunka az erre vonatkozó tanulmányokban, ahol a munka „nőies” vonásai és annak alacsony értéke szorosan összekapcsolódik (lásd például Parreñas 2001, Lutz 2008, Isaksen 2010 tanulmányait). A feminista kritikai irányzat képviselői arra mutatnak rá, hogy alacsony értéke és a rossz munkakörülmények miatt az elnőiesedett munka nagyban hasonlít a prekariátus munkaviszonyaihoz (Gutiérrez-Rodríguez 2014).

A gondozói és háztartási munka⁷ női dominanciája nem csak a határokat átlépő munkavállalásra igaz, hanem a társadalmak nagy részére szerte a világon. Napjainkban számos országban élénk vita tárgyát képezi, hogy a nem fizetett gondozás, mint munka, mennyire számítható bele a bruttó hazai termékbe. A tevékenységet *munkának* nevezi az irodalom, mivel elméletileg munkabér ellenében egy harmadik fél is elvégezhetné a feladatot. A láthatatlan transzferekről szóló kutatások alátámasztják azonban, hogy nem fizetett háztartási munka értéke, így az intergenerációs transzferek értéke is pontosan kiszámítható

⁷ A nemzetközi szakirodalom a háztartási alkalmazottakra a *domestic worker* gyűjtőnevet használja, amely fogalom gyakran a gondozói munkakört is magában foglalja, így fogalmi szinten nem minden esetben különbözteti meg a gondozóktól. Ugyanakkor a szakirodalomban tárgyalt *care worker*, vagyis gondozói feladatokat ellátó személy egyaránt foglalkozik a munkavégzés helyszínén háztartási feladatokkal. A jelen tanulmány elemzésében tárgyalt személyekre (*idős*)gondozóként utalok, míg a szakirodalmi összefoglalóban a *gondozó és háztartási alkalmazott* fogalmak szinonimaként vannak jelen.

(lásd például: Gál et al. 2017). Ez idáig azonban nem volt példa a gyakorlatban arra, hogy a nem fizetett gondozói munka GDP-be számítása, azaz gazdasági tevékenységként való elismerése realizálódott volna. A kérdés egyik központi aspektusa a nemek közti egyenlőtlen munkamegosztás problémája. OECD adatok szerint a világon a nem fizetett gondozói munka háromnegyedét nők végzik, amelynek az a következménye, hogy a nők kisebb mértékben vannak jelen a munkaerőpiacon. Ehhez hozzájárul a kedvezőbb feltételekkel járó munkákhoz való szűkösebb hozzáférés, az ezzel járó alacsonyabb nyugdíjazás, azaz mind fizetésben, mind juttatásokban jelentkező hátrányos helyzet (Razavi 2016). Időmérleg-kutatások segítségével pontosan látható a különbség. 2014-es OECD adatok szerint a nem fizetett gondozási munka világszerte nők körében napi 3 és 6 óra között mozog, míg ez a férfiak esetében fél-egy óra közötti időt jelent (Ferrant et al. 2014). A nemek közötti munkamegosztás az elérhető intézmények és infrastruktúra függvényében azonban jelentősen eltérhet az egyes társadalmakban. Gondolhatunk például azon szub-szaharai afrikai országokra, ahol a hiányos vízvezeték-hálózatnak köszönhetően a vízfordás mindennapos feladat, amely elsősorban a lányokat és nőket terheli, vagy vehetjük például a skandináv országokban elterjedt apáknak járó szülési szabadságot, amely szociálpolitikai intézkedés közelíteni igyekszik a nemek közti feladatok elosztását.

A nemzetközi munkamigrációban érintett, egyre nagyobb számban megjelenő gondozói munkát végző nők jelenléte ihlette Hochschildot a *globális gondozói lánc* (*global care chain*) fogalmának megalkotására, amelyet a következőképp definiált: „a fizetett és nem fizetett gondozói munkán alapuló, emberek közti személyes kötelékek sorozata szerte a világon” (Hochschild 2000: 131). A szerző nem vitatja azt, hogy a gondozói lánc lehet lokális is, azaz nem kizárólag országhatárokat átlépő elmozdulásról van szó, a későbbiekben azonban a fogalom főként nemzetközi kontextusban került alkalmazásra. A globális gondozói lánc fogalmát elsőként Parreñas alkalmazta a Fülöp-szigetéről induló, Európát és az USA-t megcélzó háztartási alkalmazottak mozgásához köthető jelenség leírásához (Parreñas 2001). Később számos kutató igyekezett kibővíteni, pontosítani a fogalmat (például Hondagneu-Sotelo 2001, Yeates 2004, 2005, Sassen 2002, Kilkey 2010 stb.). Yeates kritikájában megfogalmazza, hogy a globális gondozói lánc résztvevői nem tekinthetők egy homogén csoportnak, mivel alapvető eltérések vannak köztük. A képzetlen munkaerő mellett a szakképzett is megjelenik, a gyermeküket hátrahagyó anyákon kívül egyedülálló nők is részt vesznek a gondozói munkamigrációban (Yeates 2005). Yeates emellett azon a véleményen van, hogy érdemes az intézményi keretek között végzett gondozói munkát is beemlíteni az elemzésbe a jelenleg privát háztartásokra fókuszáló vizsgálatok mellé. Kilkey (2010) a nagy-britanniai munkaerő-felmérés adatai segítségével hívta fel a figyelmet arra, hogy külföldről érkező férfi háztartási alkalmazottak aránya már a '90-es években számottevő volt, amely a 2000-es években tovább nőtt. A szerző hiányosnak véli a megközelítést, amely a globális gondozói migráció résztvevőire kizárólag nőkként utal, mivel nagy számuk indokolja, hogy a férfiak is az elemzés részét képezzék. A globális gondozói lánc fogalmának széleskörű elméleti vitájához további izgalmas részletekkel szolgál FitzGerald Murphy (2014).

A kérdéssel foglalkozó tanulmányok közös pontja, hogy a globális gondozói lánc fő szereplőit eltérő társadalmi háttérrel rendelkező nőkként mutatják be. Szereplői egyrészt egy nyugati országban élő és dolgozó, középosztályhoz tartozó nők, a megbízók, másrészt a szerzők által Harmadik világbeli/periféria országaiból származó nőkként definiált, fizetett gondozási feladatokra alkalmazott asszonyok. A gondozói láncok közös jellemzője, hogy a

benne részt vevő szereplők egymástól függenek, fenntartva ezzel a gondozás láthatatlan ökológiáját (Hochschild 2000). Isaksen arra mutat rá, hogy a gondozói munkát végző migráns nők a befogadó társadalmak nőinek munka-család egyensúlyát tartják fenn, ezzel jelentős terhektől szabadítva meg a helyi nőket (Isaksen 2010). Más szóval, a gondozás áruvá válásával ugyanazt a munkát különböző társadalmi státusú és etnikai háttérrel rendelkező nők végzik el (Lutz 2008).

A globális gondozói lánc fogalmát kiegészítő *gondozás körforgásának* (*care circulation*) jelenségét Baldassar és Merla a gondozás kölcsönös, többirányú, és aszimmetrikus cseréjeként írja le, amely az életút különböző szakaszaival változik (Baldassar – Merla 2014). A szerzők arra világítanak rá, hogy egyazon személy lehet egyszerre gondozó és gondozott is, legyen akár migráns munkavállaló, akár otthon maradt családtag. A gondozás körforgása, mint elméleti keret segít megérteni, hogy a család életében résztvevő szereplők milyen élethelyzetben és távolságban, mely gondozási tevékenységekben vesznek részt. Baldassar későbbi kutatásaiban kitér az információs és kommunikációs technológiák jelentőségére is, amelyekkel a családok rendszeresen élnek családtagjuk külföldi munkavállalása során (lásd például Baldassar 2016, Wilding – Baldassar 2018). A gondozás körforgásának értelmezési kerete az új média családtagokra gyakorolt hatását, a távolból való gondoskodás különböző formáit is vizsgálja. A gyermekek például nagy mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy szüleik és nagyszüleik megtanulják alkalmazni ezen kommunikációs technológiákat.

A globális gondozói lánc fogalmával operáló kutatók szövegeiben közös továbbá, hogy nyílt módon jelenik meg bennük a kapitalizmus kritikája. Ez a megközelítés számos szerzőre igaz, akik az országok közötti munkaerő vándorlását nem egyének haszonmaximalizálás céljából hozott döntéseként, hanem strukturális kényszerítő elemek eredményeként értelmezik (Sassen-Koob 1984, Parreñas 2001, Kilkey et al. 2013, Constable 2014, Fraser 2016). Fraser a gondozói munka kommodifikálódását, azaz áruvá válásának jelenségét a globális kapitalizmus erősödéséhez köti (Fraser 2016). A szerző az országok közti egyenlőtlen viszonyokat teszi felelőssé azért, hogy a nyugati társadalmakban élők arra a privilégiumra tehetnek szert, hogy alacsonyabb bérszínvonalú országok munkaerőjét importálják otthonaikba. Ami tehát egy privát háztartásban történik, az a szélesebb társadalmi struktúrát is leírja, ugyanis – még ha intim kapcsolatokban is – leképezi a munka és piac, állam és egyén viszonyát (Gutiérrez-Rodríguez 2014).

A migráns háztartási munka egy *másfajta munkaerőpiac*, ami több szempontból különbözik a nemzetközi munkaerőpiac zömének gyakorlatától. Lutz megállapítása szerint az egyik fő különbség abban áll, hogy a munkavégzés helyszíne egyben személyes és intim tér is, amelynek következtében a munkaadó és munkavállaló között érzelmek, és egymástól való függőség alakulhat ki (Lutz 2008). A szereplők közötti interakcióknak köszönhetően teljesen más szabályokat diktál a gondozói munka belső logikája, mint egyéb bérmunkák esetében. További jellemzője még, hogy kiközvetítése nem lehetséges egy olyan országba, ahol olcsóbb a munkaerő, az mindenképp a megbízó országában kerül elvégzésre. Lutz a munkamigráció ezen ágában érintett személyekkel kapcsolatban megjegyzi, hogy tapasztaltnak és rugalmasnak kell lenniük, mivel egy idegen család életébe kell integrálódniuk, megtanulva és alkalmazkodva azok szokásaihoz. Mindemellett különösen fontos a háztartási munkát végző egyén személye, hiszen a gondozót alkalmazó fél elsősorban bizalmi alapon dönt arról, kit kíván alkalmazni háztartásában.

Lutz három rezsimet különböztet meg az Európán belüli migráns háztartási munkával kapcsolatban, melyek a következők: *gender*, *gondozási*, és *migrációs* rezsim (Lutz 2008). Először a *gender* rezsimet említi meg, ami nem meglepő, hiszen a házimunka és gondozás feladatainak egyenlőtlen nemi felosztását bárki megtapasztalhatja hétköznapi szinten is. A szerző a *gender* rezsimet egyfajta hiánypótlásként fogalmazza meg, kitérve arra, hogy szociálpolitikai modelljei kapcsán Esping-Andersent (akitől a *rezsim* fogalmat kölcsönözte) épp a *gender*, mint elemzési szempont mellőzése miatt érte számos kritika. A *gondozási* rezsim az állam, a család és piac szerepét, felelősségét vizsgálja a gondozásban. Végül a *migrációs* rezsim az egyes országok bevándorláspolitikái mentén kerül elemzésre. Ezeket a szempontokat később tanulmányunkban is tárgyaljuk.

A gondozói munkával kapcsolatban gyakran merül fel a kérdés, hogy a tevékenység szakmainak nevezhető-e (Karner 1998, Anderson 2000, Lutz 2008). A gondozói munka magában foglalja a takarítást is, ami ugyan abban az esetben professzionális munkának nevezhető, amennyiben irodák, vagy épületek takarítását jelenti, alacsony státusza és megbecsültsége azonban így is megmarad (Lutz 2008). Lutz szerint egy privát háztartásban végzett munka számos képességet igényel, mint például a kitartás, fegyelem, precizitás, valamint pszichológiai tudás és érzelmi intelligencia, amely kompetenciák a civilizáció megteremtésének alapjai. Ehhez kapcsolódik a kérdés, hogy fejleszthetők-e azon szociális készségek, amelyek ehhez a munkához szükségesek. Karner szerint a gondozott és gondozója közötti kapcsolat kialakulása során az interakciók inkább személyes, mint szakmai alapokon nyugszanak, azaz a gondozásban a személyes jellemvonások fontosabbak, mint a tanult képességek (Karner 1998).

A gondozói migráció szakirodalmában a gondozó és gondozott kapcsolatának tematizálása szintén megtalálható (Karner 1998, Anderson 2000, Parreñas 2001, Lan 2006, Porat – lecovich 2010, Lutz 2011, Kordasiewicz 2014, Turai 2017 stb.). Porat és lecovich kutatásában a megkérdezett otthoni gondozásban részesülő idősök több mint 60%-a értékelte úgy, hogy külföldi házi gondozója családtagnak számít, 17%-uk barátként utalt gondozójára, míg csupán minden ötödik megkérdezett beszélt az otthoni gondozójáról alkalmazottként (Porat – lecovich 2010). Az Izraelben folytatott kutatás arra világított rá, hogy a személyes jellemvonások közti hasonlóságnak van a legfontosabb szerepe a gondozó és gondozott közti jó kapcsolat kialakulásában, továbbá a hasonló kulturális háttér is nagyban hozzájárul ehhez. Ugyanakkor azt nem erősítették meg az eredmények, hogy az idős gondozott a házi gondozójával kompenzálná társas kapcsolatainak hiányát, ami jelentheti azt, hogy a gondozó valójában nem helyettesítheti a családtagokat.

A beteggondozás akkor is igen intenzív, érzelmileg komoly erőforrásokat megmozgató feladat, ha rokoni szálak fűzik össze a két felet. A kezdetben egymásnak idegenek számára a törődés és együttélés ún. *fiktív rokonsági kapcsolat*ot (*fictive kin relationship*), azaz egy olyan köteléket alakít ki, amely kapcsolatban a gondozó a családtagok feladatait látja el (Karner 1998) (fiktív rokonságról lásd még Mac Rae 1992, Gubrium – Buckholdt 1982). A gondozott és gondozó között kialakult érzelmi kapcsolat pozitívan befolyásolja a gondozás minőségét (Porat – lecovich 2010), valamint a gondozott jóllétét (Karner 1998). A fiktív rokonság kialakulásának folyamata alatt változhat a gondozott kapcsolata családtagjaival is. Megtörténhet, hogy a gondozott összehasonlítja a gondozót a valós családtaggal, és bizonyos tevékenységeket, segítséget kizárólag a fizetett munkaerőtől fogad el.

Egy korábbi kutatás azt vizsgálja, mennyiben eltérő a gondozottak elégedettsége akkor, ha a külföldi házi gondozó velük együtt él, vagy ha csak bejár dolgozni (Iecovich 2007). Eredményeik szerint a gondozókkal együtt élő gondozottak (függetlenül betegségük súlyosságától) szignifikánsan elégedettebbek voltak az ellátás minőségével, mint azok, akikkel nem lakott együtt a gondozójuk. Ez magyarázható egyrészt azzal, hogy az együttéléssel a gondozó jobban megismeri a gondozott szükségleteit, de éppúgy a külföldi bentlakásos gondozók kulturális jellemzőivel is. Az Izraelben nagy arányban jelen lévő fülöp-szigeteki gondozók közül sokan korábban az ápolás területén dolgoztak, így nagyobb gyakorlatuk van a betegellátásban, mint más országból származó társaiknak. Emellett erősen jelen van kultúrájukban az idősek tisztelete is. A kutatás másik tanulsága, hogy a nyelvi akadályok a kommunikációban nem mutattak összefüggést a gondozott elégedettségének szintjével. Ez bizonyíték arra, hogy a gondozó személy gondoskodó attitűdjé kompenzálni tudja az esetleges nyelvi hiányosságokat.

Kevés tanulmány foglalkozik a külföldi házi gondozó munkavállalók, valamint a házi gondozókat alkalmazó személyek jogi ismereteivel, noha a jogok megvonása vagy átértelmezése kihatással van a gondozók munkájára, így a gondozott biztonságára is. Egy szintén Izraelben folytatott felmérés ezer fős mintán tett kísérletet a téma vizsgálatára (Green – Ayalon 2015). Mintájukba három különböző csoport került: idősödő személyek, azaz gondozottak, külföldi házi gondozók, valamint a gondozottak hozzátartozói. Eredményeik szerint mindhárom csoportnak részleges információi voltak a házi gondozók jogairól, azonban nem a gondozók, hanem a gondozottak családtagjai rendelkeztek a legtöbb ismerettel. Az idősek a gondozók 10 alapvető jogából átlagosan csak 4,22-t, a családtagok 7,77-et, míg a gondozók 7,34 jogot ismertek. A válaszadók minden csoportja körében a gondozók legismertebb jogának a szabadnap számított, legkevésbé pedig a gondozónak járó szülési szabadság lehetőséget ismerték a kérdezettek. Lényeges eredménye az adatfelvételnek, hogy a kérdezettek több mint 30%-a úgy tudta, hogy a gondozók egyéb feladatokat is kötelesek elvégezni munkájuk során, mint például a kisgyermekre vigyázás vagy nagytakarítás. A 24 órás gondozókkal végeztetett extra háztartási és ház körüli munkák problémája nem ritka jelenség. Arra is találunk példát, amikor a plusz feladatok elvégzését nem a munkaadó kezdeményezi, hanem maga a gondozó. A gondozás olyan erős érzelmi kötelezettséget vonhat magával a gondozók részéről, amely azt eredményezheti, hogy önszántából, munkaidején kívül is rendelkezésre álljon a fizetett személy (Karner 1998).

Munkájuk során a házi gondozókat napi szinten érintő probléma a társas elszigeteltség és a magány (Lutz 2008, 2011, Rostgaard et al. 2011, Kordasiewicz 2014, Turai 2016), amely különösen akkor igaz, ha a gondozott betegségénél fogva nem képes a kommunikációra. Lutz egyik interjúalánya, egy Uruguayból származó, Németországban élő asszony arról számol be, hogy jobban érzi magát takarítóként félig nyilvános helyeken, mint háztartási alkalmazottként, mert egy mozi takarítása közben közösségben, valami nagy egész részesének érzi magát (Lutz 2011). Az izolációnál súlyosabb mentális problémák is érhetik a gondozót, amennyiben nem korrekt, vagy kifejezetten bántalmazó munkaadóhoz kerül. A háztartási és gondozói munka természetétől nem idegen a verbális megszegényítés, a fizikai bántalmazás vagy megalázás a munkakörnyezetben, azaz olyan helyzet, ahol a gondozó nem érzi magát biztonságban (Anderson 2000, Lutz 2011, Constable 2014, Turai 2016, Németh 2016). Ilyen jellegű bántalmazások legsúlyoságesebb példái, amikor a gondozó nemi erőszak áldozata lesz, égési sérülései keletkeznek, vagy olyannyira kilátástalannak látja a helyzetét,

hogy öngyilkosságba menekül (Constable 2014). Ezen esetek, – együtt a kevésbé végletes példákkal – mind összefüggésben állnak a munkavállaló jogi ismereteinek hiányosságával és kiszolgáltatott helyzetével.

A befogadóországok gyakorlata a migráns munkavállalókkal szembeni alapvető emberi jogok terén igen eltérő lehet. A tömeges visszaéléseket többek között olyan jogvédő szervezetek tartják számon, mint a Human Rights Watch (HRW), az International Labor Organization, az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága vagy az Amnesty International. Kutatási eredményekben és jelentéseikben időről időre nyilvánosságra hozzák a világ különböző pontjain dolgozó munkamigránsok helyzetét, javaslataikkal igyekeznek nyomást gyakorolni az adott ország eljárási módjára. Mivel jellemzően nőkről van szó, a háztartási munkát végző személyek sérülékeny csoportnak számítanak, így rájuk külön figyelmet szentelnek ezen írások. Lutz (2011) a HRW 2006-os jelentését hivatkozva, amikor arról ír, hogy a Fülöp-szigetekről, Sri Lankáról, vagy Indonéziából induló háztartási alkalmazottak a Közel-Keleten, Szingapúrban, vagy Hong Kongban különösen nagy számban tapasztalnak meg embertelen munka- és életkörülményeket. Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy az elmúlt néhány évben, évtizedben a problémás országokban történt-e javulás a külföldi munkavállalók munkakörülményei terén. 2018-ban a Human Rights Watch külön kommentárt szentelt arra, hogy felhívja Katar figyelmét a háztartási dolgozókkal szembeni emberi jogi hiányosságokra (Human Rights Watch 2018). A kommentár leszögezi, hogy Katar köteles tiszteletben tartani a háztartási alkalmazottak munkaidejét és pihenőidejét, továbbá kompenzálni a túlórákat, megfelelő lakhatási körülményeket, valamint étellemezést biztosítani számukra, emellett köteles egészségre nem káros és biztonságos munkafeltételeket garantálni a dolgozóknak. A javaslat arra is kitér, hogy az ügynökségek hagyjanak fel a munkavállaló fizetésének elkobzásával, valamint vezessenek be minimálbért, amely ne legyen kevesebb a havi 400 dollárnál. Ez a kommentár jól mutatja, hogy a visszaélések napjainkban is elterjedt és tömeges gyakorlatnak számítanak bizonyos régiókban, országokban.

Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy a munkamigrációval járó kiszolgáltatottság nem kizárólag a nőket érinti. A külföldön bérmunkát vállaló férfiak szintén ki vannak téve a munkaközvetítők és munkaadók tisztességtelen módszereinek (Castels – Miller 2009). Az Egyesült Arab Emírségekben dolgozó munkások embertelen munkakörülményeiről a média mellett empirikus kutatások sora is beszámol (Sönmez et al. 2011, Szelényi 2016). Az egyik fő problémát az jelenti, hogy a munkavállalók nem tudnak munkáltatót váltani, mert útleveleiket már a munka megkezdése előtt elveszik tőlük és papírok nélkül az ország elhagyása szintén lehetetlen. Ezen eljárások a háztartási alkalmazottak helyzetéhez hasonlóan szintén egyéni szinten képezik le a globális hierarchikus viszonyokat.

Európában is látható méreteket ölt az országhatárokon átívelő gondozás, ahol az európai befogadó országok gondozókkal szemben tanúsított gyakorlata eltérhet. Szintén változó lehet, hogy egy adott fogadó országon belül mely demográfiai vonások jellemzőek a tartós gondozásban dolgozó migráns munkavállalókra. Rostgaard és társai szerint, míg Olaszországba többségében Kelet-Európából érkeznek gondozók, akiknek nagyobb része 40 évesnél idősebb, addig Dániába egy fiatalabb gondozói munkaerőreteg áramlik be, főként Észak-Európából, de a Közel-Kelet, Afrika és délkelet-Ázsia mellett Kelet-Európából is, főként Lengyelországból (Rostgaard et al. 2011). Olaszországban a női munkaerő a domináns, Dániában azonban a férfi gondozók jelenléte is mérhető. Rostgaard és szerzőtársai

elemzése felhívja a figyelmet arra, hogy a nők mellett, egy másik fontos demográfiai csoport, a középkorúak és az idősek csoportja is jelen van a gondozás végzésében, még ha ez erősen függ is a célországtól (Rostgaard et al. 2011). Ausztria a 24 órás házi gondozókat többnyire az idősebb korosztályból fogadja be. Az Osztrák Gazdasági Kamara jelentése arról számol be, hogy Ausztriába túlnyomóan Kelet-Európából, főként Szlovákiából és Romániából érkeznek gondozók, akik többnyire nem fiatal munkavállalók, hanem középkorú, vagy idősebb személyek, akiknek a származási országában limitáltak a munkalehetőségeik (Famira-Mühlberger 2017). Az adatok szerint 2015 decemberében az Ausztriában dolgozó házi gondozók 31,3%-a volt 41 és 50 év közötti, 33,9% 51 és 60 éves, és az összes gondozó 7,6%-át tette ki a 61 éves, vagy ennél idősebb korosztály. A külföldön dolgozó háztartási alkalmazottak demográfiai összetétele különösen fontos az otthon maradt családtagok kora és gondozási igényei miatt, valamint további kérdéseket vet fel a munkamigráció következtében alakuló családi viszonyok vonatkozásában.

1.2. MIGRÁCIÓ KÖVETKEZTÉBEN ÁTALAKULÓ CSALÁDI VISZONYOK

A *transznacionalizmus* fogalmának elterjedése Glick Schiller és társai nevéhez köthető (Glick Schiller et al. 1992), amely fogalom létrejötték a migrációban részt vevő személyek családon belüli, társadalmi, gazdasági, szervezeti, és politikai viszonyainak pontosabb bemutatását célozta meg. Definíciójuk szerint a transznacionalizmus egy olyan folyamat, amelyben a migráns személyek olyan földrajzi, kulturális, és politikai határokat átszelő társadalmi mezőt építenek ki, amely összekapcsolja a származási országukat és a letelepedési országot. *Transzmigránsok* azok a bevándorlók, akik ezen mezők kiépítéséért felelősek. Egyszerre kötődnek a kibocsátó és a befogadó társadalomhoz, határokon átívelő kapcsolatokat tartanak fenn számos területen (legyen szó gazdasági, vagy társadalmi kapcsolatokról), otthonuknak azonban a kibocsátó társadalmat tartják (Glick Schiller et al. 1992, Basch et al. 1994). A transznacionális migránsok napi tevékenysége és társas kapcsolataik képezik a transznacionális lét alapját, melyben különböző (nemzeti, etnikai) identitások konstrukcióit hozzák létre. A transznacionalizmus elméleti keretéhez szorosan hozzátartozik, hogy fogalmai a globális kapitalizmus állandóan változó körülményei mentén értelmezhetőek.

A későbbiekben többféle értelmezést nyert ez a definíció, amelynek következtében azt számos kritika és vita kísérte (lásd például: Al-Ali et al. 2001, Vertovec 2001). Kutatásunk kapcsán szintén felmerül a kérdés, hogy a transznacionalizmus fogalmát miként alkalmazhatjuk az Ausztriában munkát vállaló magyar idősgondozók vonatkozásában. Nevezhetjük-e transznacionális térnek azt a közeget, amelyben a gondozók nap mint nap mozognak, amennyiben olykor minimális interakciójuk van a befogadó társadalommal? Beszélhetünk-e transznacionális migráció szereplőiről abban az esetben, ha megváltozott otthoni kapcsolataikról számolnak be az idősgondozók, akik nem szakadtak el teljesen az otthoni közegetől? Hasonló kérdésekre magyarországi vizsgálatok is keresik a választ, amelyek úgy tartják, hogy a gondozói migráció kapcsán beszélhetünk transznacionális viszonyokról, a migrációs térben alakuló kapcsolatokról. Turai Tünde azt fogalmazza meg, hogy az időseket gondozó kelet-európai nők egy transznacionális társadalmi tér részesei, amely a kibocsátó és befogadó közösségekből épül fel (Turai 2014). Elemzése ezen transznacionális terekben képződött diskurzusokon alapul. Németh Krisztina arra hívja fel a figyelmet, hogy jóllehet, az idősgondozó nők a transznacionális térbe kerülve kiágyazódnak lokalitásukból, helyi

kapcsolataik a továbbiakban is kulcsfontosságúak lesznek (Németh 2016). Váradi Monika Mária szintén használja a fogalmat, aki rámutat arra, hogy a Magyarországról induló, cirkuláris migrációban érintett szereplők esetében nem egyértelmű, hogy létrejönnek-e a kibocsátó településeket támogató transznacionális hálózatok (Váradi 2018b).

Glick Schiller és társainak elméleti cikkét követően számos kutatásban jelent meg a transznacionalizmus fogalma, immár családi viszonyokra vonatkoztatva. Parreñas értelmezésében a transznacionális háztartások olyan kötelekeket alakítanak ki, amelyek nem redukálódnak nemzetállami határok közé, különböző országokban élő tagjai egymásért felelősséget vállalnak (2001). A család otthon maradt tagjai napi tevékenységeiket a kibocsátó országban végzik, a külföldön jövedelmet szerző hozzátartozóval ugyanakkor, napjaink technológiáinak köszönhetően folyamatos kapcsolatban lehetnek. Emellett a kivándorló személy a kibocsátó közösség tagja marad, melynek tagjai egymás jólétéért felelősséget vállalnak (Parreñas 2001). Haidinger elemzési egységként szintén a háztartást veszi alapul (Haidinger 2008). A transznacionális háztartásokat egy összetartó rendszerként definiálja, amelyben a háztartás tagjai anyagi, érzelmi és társas kapcsolatokat tartanak fenn. Ausztriában dolgozó ukrán háztartási alkalmazottak vizsgálata során Haidinger a migrációról való döntést a háztartás fenntartásának stratégiájaként értelmezi, amely hozzájárul a háztartás gazdasági és társadalmi státusának emeléséhez, következménye pedig a háztartáson belül átalakuló munkamegosztás. Egy másik meghatározás szerint a transznacionális családi kapcsolatok országhatárokat átszelő gyakorlatok és identifikációk kölcsönhatása mentén értelmezendők, amelyek magukban foglalják egyrészt a transznacionális szülőiség és gondozási kötelezettséget, másrészt a rendszeres kommunikációt és hazalátogatásokat, továbbá a családi dinamika változó viszonyait (Bell – Bivand Erdal 2015).

A transznacionális gondozási kötelezettség elsősorban az idős szülők felé irányuló felelősséget, a határokon túlról nyújtott segítséget jelenti, amely a gyakorlatban függhet mind a kibocsátó, mind a befogadó ország ellátórendszerétől, éppúgy, mint a személyes élethelyzetektől. Van, aki a nyilvánvaló nehézségek ellenére is úgy látja, a legpraktikusabb döntés, ha idősödő szüleit is átköltözteti a célországba. Mások éppen akkor költöznek haza, amikor a szülők megbetegednek, még ha ezzel fel is kell adni a biztos külföldi munkával járó egzisztenciát (Bell – Bivand Erdal 2015). A transznacionális gondozási kötelezettségek rávilágítanak arra a családon belüli komplex dinamikára is, amely a résztvevők nemi szerepéből fakad. A háztartás női tagjának munkamigrációja tehát a családon belüli szerepeket, identitásokat is alakítja.

Női migráció esetében a családon belül új gondozási minták jelennek meg, ezek következményeiről ír részletesen Lutz és Möllenbeck az Ukrajnából Lengyelországba irányuló és a Lengyelországból kiinduló gondozói migráció kapcsán (Lutz – Möllenbeck 2012). Az otthon maradt segítő személyek gyakorlati és érzelmi támogatást biztosítanak a gyermekeknek, ilyen hozzátartozó lehet a férj, a nagymama és egyéb női rokonok, a szomszéd, vagy akár egy barát is. Így az anyának nem kell teljesen lemondania korábbi feladatairól, a távolból is tudja koordinálni a családot; például ellenőrizheti a gyermek házi feladatát videotelefonon keresztül. Leinaweaver azt vizsgálja, hogy mi történik akkor, ha egy bizonyos családtag, – például az anya – távozik a háztartás mindennapi életéből, űrt hagyva ezzel maga után (Leinaweaver 2010). Az egyik családtag hiányát *care slot*-nak, azaz gondozási résnek nevezi, amely fogalom segítségével ismerhetjük meg, hogy milyen módjai vannak a családon

belüli gondozói feladatok kiszervezésének. Esettanulmány keretében mutatja be egy perui család történetét, ahol a szülők európai vándormunkájuk során a nagymamára hagyják kisgyermeküket, aki 8 évvel később csatlakozik a szülőkhöz. Ekkor a család egy keresztgyermeket küld a nagymamához Peruba, hogy ne váljon teljesen magányossá az idős asszony. Példája egyfajta kölcsönösséget demonstrál a két fél között, amelyben az otthon maradt gondozó családtag számára kifejezetten előnyös helyzet alakul ki.

A munkamigráció következtében átalakult gondoskodás háztartáson belüli felosztása, valamint az anya szerepével kapcsolatos elvárások erősen függenek a kibocsátó országban meglévő társadalmi nemekkel kapcsolatos normáktól (Parreñas 2001, Lutz – Möllenbeck 2012). Fontos kérdés tehát, hogy kire hárul az otthon maradt családtagok ellátása. A szakirodalom arról számol be, hogy a transznacionális migrációs viszonyok következtében hátra maradt férfiak csak kisebb arányban nevelik teljesen egyedül gyermekeiket (Lutz – Möllenbeck 2012). A nagyszülők, rokonok, akár szomszédok bevonása a gyermekek ellátásába egy bevett gyakorlat, azonban a Fülöp-szigeteken nem ritka, hogy az apa teljesen kivonja magát a gyermekekkel való foglalkozás felelőssége alól, és az anya távolléte alatt egy másik városba költözik (Parreñas 2001). Amennyiben vállalja a gyermeknevelést a hátrahagyott férj, identitást érintő változások mehetnek végbe benne, például megjelenhet a szégyenérzet, vagy a tény felismerése, hogy nem képes ellátni a gyermeknevelési feladatokat (Lan 2003, Lutz – Möllenbeck 2012). Olyan eset is ismert, ahol a feleséget akaratlanul ellenére külföldi háztartási munkára kényszerítette férje, aki azonban az otthoni gyermekgondozási feladatokat egyáltalán nem látta el (Urbańska 2016). A szerző által említett, Nyugat-Európában dolgozó lengyel feleség végül a szomszédját kezdte alkalmazni, aki a későbbiekben rendszeresen járt a férj lakásába takarítani, főzni, mosni, mindemellett vigyázott a kisgyermekre is. Lutz szintén esettanulmányok segítségével mutatja be családos férfiak nemi identitásának alakulását (Lutz 2018). Az egyik eset szerint, a gyermekét egyedül nevelő apa úgy igyekszik megőrizni munkatársai előtt férfiasságát, hogy azt kommunikálja feléjük, bármikor felhagyhatna munkájával, hiszen külföldön dolgozó felesége jól keres. Otthon azonban nem veti meg a nőiesnek számító feladatokat, hazaérkezésekor feleségére semmi házimunkát nem terhel, és bár ő maga nem beszél saját érzelmeiről, felesége szerint gyermeke hangulatváltozásaira igen érzékeny.

Az otthon maradt gyermekek megváltozott helyzetét is vizsgálja a szakirodalom (például Parreñas 2005, Dreby 2007). A munkamigrációban részt vevő háztartásokra olykor „törött otthonokként” vagy „törött háztartásokként” találunk hivatkozást (Parreñas 2001, 2008). Ennek legnyilvánvalóbb oka, hogy ellentétben a társadalmi elvárásokkal, ezen családokban a házastársak és gyermekeik nem élnek együtt életvitelszerűen. A másik gyakran megnevezett ok a nemi szerepekhez kapcsolódik. A kritika főként a távollévő anya felé irányul, aki a munkamigráció miatt nem felel meg a hagyományos családon belüli munkamegosztás elvárt szerepeinek. További érvként tartják számon, hogy a közvetlen felügyelet és interakció hiányában a családi szocializáció hagyományos formái nem, vagy csak kevéssé alakulnak ki a szülők és gyermekek között. A megváltozott családi formációkra a munkamigráció volumenétől függően különböző formákban reagálhat a média, ezzel alakítva a jelenség megítélését. A lengyel és ukrán médiában 2008 után kapott hangot a hátrahagyott gyermekek helyzete, amelyből erősen átpolitizált vita alakult ki, és éles bírálat alá kerültek a gyermeküket elhagyó anyák (Lutz – Möllenbeck 2012). A vita során az áldozatként bemutatott gyermekek az „euró-árva” és „nemzeti árva” jelzőt kapták, utalva arra, hogy édesanyjuk,

ritkább esetben pedig mindkét szülő euróéhségük miatt hosszabb, vagy rövidebb időre elhagyta őket. A szerzőpáros szerint az „euró-árva” ezután felkapott és számos területen hivatkozott kifejezés lett, azonban az nem került pontos definiálásra, és megfelelő kritikai visszacsatolást sem kapott. Romániában egy 2007-ben kezdődő televíziós dokumentum-sorozat hívta fel a figyelmet azokra a gyermekekre, akiknek szülei külföldön dolgoznak. A Pro Tv News-ban sugárzott „*Any Idea What Your Kid Is Doing Right Now?*” („*Tu știi ce mai face copilul tău?*”) című műsor egy szétszakadt család életét dolgozta fel, amely a nemzetközi közönséget is megszólította, ezzel 2008-ban megkapta a Nemzetközi Emmy-díjat a legjobb hírműsor kategóriában⁸. Noha adatokkal nem tudjuk alátámasztani, feltételezhető, hogy a jelenség elterjedésével a közvélemény napjainkra némileg elfogadóbbá vált a gyermeküket hátrahagyó édesanyákkal szemben.

A transznacionális családok és gyermekek jóléte kapcsolatát vizsgáló kutatásokból származó ismeretanyagot és módszertani kihívásokat gyűjtötte össze Mazzucato és társa (Mazzucato – Schans 2011). A kutatási eredményekből jól látszik, hogy míg a szülői munkamigráció anyagi, materiális előnyökhöz juttatja a gyermekeket, azok érzelmileg hátrányos helyzetbe kerülnek. Ez az érzelmi megterheltség különösen igaz abban az esetben, ha az anya vállal külföldön munkát, kevésbé, ha az apa teszi ezt (Parreñas 2005). Dreby mexikói hátrahagyott gyermekeket vizsgált, akiket korosztály szerint két csoportra bontott (serdülőkorúakra és annál fiatalabbakra), hogy a szülői migráció következtében kialakult tudatos és nem tudatos viselkedései és attitűdbeli változásokat, valamint azok következményeit elemezze (Dreby 2007). A tanulmány szerint a hátrahagyott gyermekek olyan gyakorlatokkal is élnek, amelyek képesek befolyásolni a családi migrációs utakat. Példa erre egy tanulási zavarokkal küzdő fiatal esete, ahol az USA-ban munkát vállaló apa, gyermeke jegyeinek hirtelen leromlását látva hazatér munkamigrációjából. A serdülőkor előtti életkorban a szülők felé intézett színlelt közömbösség, a migrációs hajlandóság hiánya, serdülőként a viselkedészavarok jelenléte és az autoritáshoz való bizonytalan viszonyt megállapítva a szerző szerint szintén komoly problémát okozhat a szülőknek a gyermektől való kényszeres távollét.

A munkamigráció miatt hátrahagyott gyermekek vonatkozásában a kutatókon kívül az egyes kibocsátó országokat az is foglalkoztatja, hogy hány ilyen gyermek érintett a kérdésben. Blaskó Zsuzsa elemzése megmutatja, hogy az állami statisztikák és gyermekvédelmi szervezetek adatai között jelentős eltérések lehetnek a hátrahagyott gyermekek számát és arányát illetően a keleti- és délkelet-európai térségekben (Blaskó 2016). Az elérhető adatok szerint Európán belül, Romániában találhatóak legnagyobb számban hátrahagyott gyermekek. Az állami statisztikák alapján 2011-ben 85 ezer romániai gyermek szülei éltek külföldön, az UNICEF 2007-es adatai szerint azonban ez a szám 350 ezer körül mozog. Moldáviában szintén nagy eltérések találhatók a különböző adatfelvételek között. Amíg a hivatalos állami statisztikák 2010-ben 90 ezer hátrahagyott gyermekről számoltak be az országban, addig egy néhány évvel korábbi adatfelvétel ennek közel kétszeresét becsülte meg. A Magyarországon élő hátrahagyott gyermekek száma a 2011-es Népszámlálás adataiból került becslésre (Blaskó – Szabó 2016), miszerint több mint 18 ezer 18 éves vagy annál fiatalabb gyermek élt Magyarországon egyik, vagy mindkét szülője nélkül 2011-ben. 413 kétszülős családban vállalt az anya átmenetileg külföldi munkát, 211 kétszülős családban

⁸ https://www.iemmys.tv/news_item.aspx?id=64 Letöltve: 2018.09.12.

pedig tartósan volt távol. Az elemzés szerint – és egyéb kutatások alapján – nagyobb azon családok aránya, ahol ideiglenesen vagy tartósan külföldön tartózkodik az apa, azokhoz a családokhoz képest, amelyeknél az anya teszi ezt. Blaskó és Gödri rávilágít arra, hogy Magyarországon a házasársat, családot hátrahagyó migráció elsősorban a férfiakra jellemző (Blaskó – Gödri 2014).

A munkamigráció következtében átalakuló családi kapcsolatok kutatásában számos eddig kevésbé feltárt kérdés található. Urbańska szerint az anya migrációjával átalakuló férfi-női kapcsolat anyaságra való hatásáról ez idáig kevés szó esett korábbi kutatásokban, holott a férj által kikényszerített női migráció vizsgálatánál fontos szempont lehet (Urbańska 2016). Lutz továbbá azt is felveti, hogy a külföldön munkát vállaló nők által hátrahagyott apák tapasztalataira szintén kevés figyelmet fordítanak elemzések, így az további kutatást igényelhet. Néhány, a közelmúltban született tanulmány azonban részletesebben foglalkozik a témával (Kilkey et al. 2013, Souralová – Fialová 2017, Lutz 2018).

1.3. AZ IDŐSGONDOZÓI MUNKA ÉRTELMEZÉSE A NEMZETKÖZI MUNKAMIGRÁCIÓ SZAKIRODALMÁBAN

Számos migrációelmélet illeszthető az alacsony megbecsüléssel bíró gondozói munkát végző munkaerő migrációjának magyarázatához, melyeket a következőkben veszünk sorra. Több elemzési szinten, többféle elmélet is jól leírja a vizsgált migrációtípust. Salazar Parreñas, a téma egyik leggyakrabban hivatkozott kutatója, aki elsőként vizsgálta a háztartási alkalmazottak migrációs mintázatait a fülöp-szigeteki nők munkamigrációján keresztül szintén több elemzési szinttel dolgozik (Parreñas 2001). A szerző a makroszintű világrendszer-elméletet, a társadalmi hálózatokon, és intézményeken alapuló középszintet, valamint az individuuum szintjét egyaránt beépítette elemzésébe. Parreñas makroszintű következtetéseit a gondozói migrációról Sassen korai megállapításai nyomán vonja le, amelyben úgy véli, hogy a harmadik világbeli nők bérmunkába való tömeges bevonása és tömeges migrációjuk között szisztematikus összefüggés található (Sassen-Koob 1984). A globalizáció folyamatának köszönhetően megnőtt az igény a nők olcsó munkaerejére, amelyet a kapitalista országok kihasználnak és bevonnak a termelési és szolgáltatási szektorba. A makroszintű elemzés tehát szerves része a háztartási és gondozói munkaerő-áramlás jelenségének, azonban értelemszerűen nem ad választ olyan kérdésekre, amelyek a személyes mérlegelést, az egyéni, vagy háztartási szinten hozott migrációs motivációkat képesek lennének leírni, vagy hogy milyen következményekkel jár, hogy a gondozói munkát elsősorban nők végzik.

Jóllehet a nemzetközi migrációnak mindig is voltak női szereplői, a szakirodalom sokáig a férfiak migrációjának részeként, főként családgyejesítési célú migrációként tekintett a nők vándorlására, azaz a nők passzív szereplőkként, s nem munkavállalókként jelentek meg. Az 1960-as évektől kezdődő megnövekedett női jelenlétre utal a migráció *feminizációja* kifejezés (Castles – Miller 2003). Az elmúlt közel fél évszázadban a vizsgálatok fokozatosan kezdtek el a férfiaktól függetlenül vándorló résztvevőként tekinteni a nőkre, ahol a munkamigrációhoz gyakran gazdasági autonómia is társul. A migráció feminizációjának fogalma az utóbbi évtizedben gyakran hivatkozott kifejezés lett, azonban számos kritika is érte. Ez annak köszönhető, hogy a tanulmányok sokszor nem következetesen használják a

feminizáció fogalmát, annak értelmezésében gyakran összekeveredik a migrációban részt vevő nők száma és aránya, valamint a pénzkeresettel megnövekedett gazdasági függetlenségük (Vause – Toma 2015).

A nemzetközi migráció olyan komplex folyamat, amely számos elméleti keret lehetőségét foglalja magában, egyetlen átfogó elmélet aligha képes ezt magyarázni (Portes et al. 1999). A munkaerő-migráció egyik legismertebb elmélete a makro- és mikroszintű neoklasszikus elmélet, amely az országok közti bérkülönbséget nevezi meg a vándorlás fő motívumaként (Massey et al. 1993). Massey a migráció mikroszintű neoklasszikus elmélete kapcsán így fogalmaz: *„E rendszerben az ésszerűen viselkedő egyén azért dönt a migráció mellett, mert költség-haszon számítások alapján úgy véli, hogy a mozgás számára nettó hasznot hoz. Ez az irányzat a nemzetközi migrációt az emberitőke-beruházás egy formájaként határozza meg. Az emberek annak megfelelően választják meg a mozgásuk irányát, hogy (adott képzettség mellett) hol tudják a legnagyobb jövedelmezőséget elérni.”* (Massey et al. 1993 In: Sik 2012:9). Ha az egyén kalkulációja alapján a migrációnak több pozitív hozadéka van, a migrációt fontolgató személy elindul a külföldi munkára, amennyiben a mérleg negatív irányba billen, úgy otthon marad. Az egyes társadalmakat jellemző heterogén humán tőke, szociális jellemzők, valamint a migrációt segítő eszközök hozzáféréseinek különbözősége miatt a migrációs hajlandóság eltérhet. Az idősgondozói munka gazdaságtanának elemzése során Melegh és szerzőtársai mutatták be részletesen, miért nem beszélhetünk csupán egyéni szintű haszonmaximalizálásról a gondozói migrációs döntéshozatal vonatkozásában (Melegh et al. 2018). Amennyiben a költség-haszon számítás valóban minden elemet magában foglalna, a kivándorlónak nem csak a külföldön megkeresett bérükkel kellene tisztában lennie, hanem az otthon és külföldön felmerülő összes költséggel is. A tanulmány felveti a neoklasszikus elmélet operacionalizálásának problémáját, hogy mit jelent az *egyéni* döntéshozatal, értelmezhető-e a migrációs döntés a jelenben, a korábbi családi-gazdasági folyamatokra való visszatekintés nélkül. Az elemzés szerint a munkamigrációban részt vevő szereplők a bérük megítélése során számos költséget figyelmen kívül hagynak, és így egyfajta „optikai csalódás” érhető tetten, amely a nyugattal szemben megfogalmazódott elvárásaikból is adódik (Melegh et al. 2018).

A munkaerőmozgás megvalósulása nem elemezhető az egyéni döntéshozatal vizsgálata nélkül. Gödri Irén a magyarországi 18 és 40 év közötti népesség körében vizsgálta a migrációs szándékok kialakulását meghatározó tényezőket és az egyéni motivációkat (Gödri 2016). A kutatás célja a migrációs potenciál részletes feltárása volt, továbbá kitért a migráció várható hatásainak megítélésére. A tanulmány a migrációs döntéshozatalra több szakaszból álló folyamatként tekint. Ennek első szakasza a migráció fontolgatása, ezt a migrációs hajlandóság, mint a migrációs döntés előfeltétele előzi meg. Második szakasza a migráció tervezése, ahol megszületik a döntés: a célország kiválasztása, vagy a tervezett időtartam meghatározása, megkezdődnek az előkészületek, a migráció megvalósításához szükséges beruházások. A harmadik szakasz a migrációs szándék megvalósítása. Az adatfelvétel eredményei szerint a vizsgált célcsoport migrációs motivációi elsősorban gazdasági jellegűek voltak, úgy mint a magasabb külföldi bérek, amelyet a jobb munkalehetőségek, jobb életkörülmények, valamint a magyarországi anyagi gondok követtek. Jóllehet, a tanulmány említést tesz arról, hogy a migrációs döntés megvalósulása nem kizárólag toló és húzó tényezők együtteseként értelmezhető, hanem földrajzi, kulturális, történelmi tényezők, valamint az egyes országok migrációs politikája szintén befolyásol

hatják azt, az elemzés a migrációs potenciált az egyéni szinten befolyásoló tényezőkön keresztül vizsgálja.

A gondozói migráció esetében szintén elengedhetetlen az individuuum motivációit, a migrációs döntéshozatal folyamatát feltárni. Rostgaard ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy a hagyományos *push and pull* elmélet ebben az esetben nem feltétlenül állja meg a helyét, mivel a taszító és húzó tényezők mellett más szempontok is szerepelnek az egyéni döntéshozatalnál (Rostgaard et al. 2011). Rostgaard főként a Lutz által megfogalmazott gondolatokkal érvel, azaz a gondozói migráció nőies jellegét, a munka érzelmi oldalát emeli ki. A folyamatban részt vevő személyek sok esetben magas iskolai végzettségük, képzettségük ellenére azért vállalják mégis a fekete munkát, mert a kibocsátó országban gazdasági értelemben kényszerhelyzetbe kerültek (Lutz 2008).

A duális munkaerőpiac elmélete szerint a fogadó ország munkaerőpiaca két szegmensből tevődik össze, amelyek között nincs, vagy csak igen kismértékű az átjárási lehetőség (Piore 1979). Az elmélet alapján a munkaerőpiac primer szegmense tőkeintenzív szektor, amelyben a munkaadó beruház a munkavállalóba, képzést, oktatást biztosít számára, mivel a szakma bonyolult és szakképzettséget igényel. Az elsődleges szektorban dolgozó munkások szakmai szervezkedésre, érdekérvényesítésre is képesek, hiszen szerződésük védi őket a váratlan elbocsátástól. A szekunder szegmens munkaintenzív szektor, amelyben a foglalkozás nem igényel képzettséget, így azt bárki el tudja látni. Az alacsony presztízzsel és bérrel járó állás nem bír előrelépési lehetőséggel, ami miatt a hazai dolgozó nem kívánja betölteni a munkakört. Ennek következtében a külföldi munkaerőre hárul a feladat. A fogadó ország munkaadója alacsonyan tartja a béreket, a migráns munkavállaló célja mégis az, hogy a lehető legrövidebb idő alatt minél nagyobb keresethez jusson. Az elmélet rámutat arra, hogy a migráns munkavállalók pontosan látják, hogy a befogadó ország munkaerőpiacának peremén dolgoznak, olyan bérért, amelyet kizárólag bevándorlók fogadnak el. Számukra a referenciát nem a befogadó társadalom tagjainak fizetése, hanem a kibocsátó ország, vagy közösségük keresete jelenti. A migráns idősgondozók esetében szintén látszik, hogy munkatevékenységük a befogadó társadalom munkaerőpiacának szekunder szegmensébe illeszkedik, azaz egy olyan pozíciót töltenek be, amely a helyiek szemében alacsony státusszal és megbecsüléssel bír. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a házi idősgondozást és a fizetett háztartási munkát Európa számos országában nem helyiek, hanem külföldről bevándorló személyek végzik (Rostgaard et al. 2011, Cangiano 2014, Famira-Mühlberger 2017).

A munkaerő migráció új közgazdaságtan elmélete a migrációt háztartási, valamint racionális döntésként értelmezi (Stark – Bloom 1985, Taylor 1986). A neoklasszikus elmélettel szemben a munkamigráció új közgazdaságtan elmélete nem az individuumot, hanem a háztartást határozza meg elemzési egységként a migrációról való döntéshozatalban. Az elmélet családi stratégiaként, a család szükségleteinek kielégítéseként mutatja be a migrációról szóló döntést, amelynek középpontjában a háztartás tagjainak életminőség-növelése áll. A migrációs döntés hátterében nem csak a várható jövedelem maximalizálása, hanem a kockázatminimalizálás, a háztartás megélhetésének biztonsága is megtalálható, továbbá megjelenik a relatív jövedelemértékelés, azaz a saját jövedelem másokkal történő összehasonlítása. A migráció új közgazdaságtan elmélete jól illeszkedik sok fejlődő ország munka-migrációjához, amelyet Szelényi Iván az Egyesült Arab Emírségekben dolgozó pakisztáni

vendégmunkások vizsgálatával mutatott be. A szerző úgy találja, hogy a Stark és Bloom által kidolgozott munkaerő migráció új közgazdaságtana több szempontból is jobban leírja a migráns munkavállalók gyakorlatát, mint a migráció neoklasszikus gazdasági modellje (Szelényi 2016). Erre érv például a migránsok hazatérésének kérdése, amit a migráció neoklasszikus elméletével szemben az új közgazdaságtan elmélete nem kudarcnak ítél meg, továbbá az is példa erre, hogy a haszonmaximalizálás mellett a rizikók csökkentése szintén meghatározza a határátlépést. Szelényi rávilágít arra, hogy az egyén a migráció számos költségét a háztartás érdekében figyelmen kívül hagyja, amely megállapítás szintén gyengíti a neoklasszikus modell alkalmazhatóságát. Közép-kelet európai kontextusban Melegh és szerzőtársai szintén kritikai elemzést folytatva vizsgálták a kérdést, amely szerint a szakirodalomban sokat hivatkozott neoklasszikus gazdasági modell mely esetekben érvényesül az idősgondozók körében, és mikor írja le pontosabban a migrációs viszonyokat a munkaerő migráció új közgazdaságtan elmélete (Melegh et al. 2018). Megállapításuk szerint azon személyek önbemutatásában található meg tisztán a neoklasszikus érvelés, akiknek a '90-es és 2000-es évekbeli munkapályájuk és egzisztenciájuk stabil volt. Azok azonban, akikre ez a stabil háttér nem volt jellemző, a külföldi munkával járó bérelőnyök mellett bevonják érvelésükbe korábbi munkaerő-piaci ellehetetlenüléseket is, s nem ritkán ebből a tapasztalatból bontják ki migrációs történetüket.

A gazdasági tevékenységek beágyazottságáról ír Portes, aki úgy látja, a *korlátozott szolidaritás*, mint a Bourdieu-i értelemben vett társadalmi tőke egyik fajtája, a közös nehézségekkel szembesülő embereket köti össze (Portes – Sensenbrenner 1993), amelyek létrejöhetnek a hasonló társadalmi osztályhoz tartozás révén, de egy sérelmeket elszenvető bevándorló csoporthoz is köthetők. Amennyiben az érintett egyének helyzetére adott válaszok erősen kapcsolódnak egymáshoz, kölcsönös segítségnyújtás alakulhat ki a csoport tagjai között. Portes a bevándorlókat ért munkaerőpiaci diszkriminációt és az őket ért konfliktusos helyzeteket a későbbiekben kialakult gazdasági tevékenységek fényében vizsgálja. A migráció társadalmi kapcsolatokba való beágyazottsága a vizsgált gondozói migrációnál is tetten érhető, amelyről részletesen a hálózatok szerveződése vonatkozásában írunk.

A közép- és kelet-európai gondozók sajátos migrációs mintával rendelkeznek, ami megkülönbözteti őket a dél-kelet ázsiai háztartási munkát végző nőktől. A váltásos bentlakásos gondozási rendszer a dél-kelet ázsiai, latin-amerikai, vagy az afrikai országokból kiáramló nők körében ismeretlen volt, a gondozói munka ezen típusát a Kelet-Európából induló munkamigrációban részt vevő nők vezették be (Turai 2016, 2018). A körkörös, azaz a rendszeres időközönként hazatérő migrációs minta során a környező országokból érkező gondozók néhány hetente váltják egymást, amelynek következtében minden gondozott személyre két gondozó jut (Gendera 2011). Az adatok azt mutatják, hogy Ausztriában elterjedtebb az egymást időről időre váltó házi gondozók alkalmazása. 2016 októberében Ausztriában a 24 órás gondozásban részesülők több mint kétharmada (68,8%) alkalmazott két gondozót, azaz egymást váltó személyeket házi gondozásra, amíg 31,2%-uk egy gondozót alkalmazott (Famira-Mühlberger 2017).

Lutz önszerveződő váltásos rendszerről ír a kelet-európai gondozók gyakorlata vonatkozásában, amely valójában a gondozó néhány hetes helyettesítését jelenti (Lutz 2011). Megállapítása szerint a Kelet-Európából Nyugat-Európába érkező gondozók és háztartási alkalmazottak többnyire háromhavi váltásokban dolgoznak, hazautazási szándékuk előtt

váltótársukkal egyeztetnek. Marchetti kutatása szerint az Olaszországban dolgozó kelet-európai házi gondozók szintén többnyire 3 hónapot tartózkodnak a befogadó országban, ami sokszor az Európai Unió kívüli országokból érkezők vízum-feltételeinek tudható be (Marchetti 2013). Rövidebb távolságoknál, mint például Ukrajna és Lengyelország vagy Lengyelország és Németország között az ingázás lecsökkenthet 4, vagy 6 hétre (Lutz 2011, Lutz – Möllenbeck 2012). Egy gondozói ciklus tehát a megbízóval való megállapodáson túl a munkavégzés helyszíne és a gondozó otthona közti távolság függvényében változhat. A váltások a helyettesítés mellett éppúgy jelenthetnek egyenlő időközönként történő rotációt is. Erről számol be például Turai (2017), aki a Magyarországról való ingázást kétheti munkaciklusként említi. Ez a jelenség kapcsolódik Okólski fogalmához, aki a két ország közötti tömeges, ideiglenes népességmozgást *befejezetlen* migrációnak nevezi. Turai úgy tartja, a váltásos formában végzett gondozási tevékenységben kevésbé jelennek meg az intézményes foglalkoztatottság vonásai, ami magában foglalja azt is, hogy a munkavállaló jogai és lehetőségei inkább egyéni alkukötésen, semmint szerződésbe leírtakon alapulnak (Turai 2016).

A közép- és kelet-európai térség gondozói migrációjának másik fő vonása, hogy a munkavállalók nem terveznek huzamos ideig a befogadó országban maradni. A célország társadalmával való minimális érintkezés, a személyes kapcsolatok hiánya, valamint a rendszeres hazautazások következtében a vándormunkában részt vevő házi gondozó sokszor úgy tekint magára, mint aki valójában sosem lépte át a határt, a bevándorlókkal való önazonosítás nem történik meg (Gábrriel 2016). A migráns házi gondozók továbbá csak minimális mértékben, vagy egyáltalán nem költenek pénzt külföldi tartózkodásuk alatt, így megkeresett munkabérük nagy részét haza tudják vinni az otthon maradt családjuknak, akik azt a származási országban költik el.

1.4. GONDOZÓI INTÉZMÉNYRENDSZER

A tartós gondozás egy olyan ellátás, amely a napi alaptevékenységek ellátásában segítségre szorulóknak hosszabb időn át biztosítja a szolgáltatások széles körét (OECD 2005:20). Különböző országokban eltérő módon működik ez az intézményrendszer. Hollandiában teljesen kommodifikálódott a gondozás, azaz bárki fizetést kap munkájáért, aki részt vesz a rászoruló személy gondozásában, legyen az rokon, barát, vagy egyéb személy. Ezzel szemben az Egyesült Királyságban a családtagoknak nem jár a gondozói juttatás. Magyarországon az ápolási díj biztosít anyagi hozzájárulást a tartósan gondozásra szoruló személy számára, amely támogatást a hozzátartozó kaphatja⁹ meg. Az ápolási díj alapösszege 2018-ban havi bruttó 31 000 Ft volt, amely 80%-kal emelhető, amennyiben kiemelt ápolási díjra jogosult a rászoruló.

Az európai országokban működő tartós gondozási rendszert többféleképpen tipologizálták. Ilinca és társai idézik Nies 2013-as tanulmányát (Ilinca et al. 2015), aki az európai tartós gondozást három fő dimenzióban határozta meg. Ezek egyrészt a gondozásra való kereslet, másrészt az informális gondozásról való intézkedés, valamint harmadrészt a formális gondozásról való intézkedés. A felsorolt dimenziókban négy kategória található meg, ame-

⁹ <http://kormanyablak.hu/hu/feladatkorok/100/JARAS00026> (Letöltve 2018.04.02.)

lyekből az első a standard gondozói kevert (*standard care mix*), a második az univerzális-északi (*Universal-Nordic*), a harmadik a családon alapuló (*Family-based*), és a negyedik az átmeneti (*Transition*) gondozói kategóriák. Ausztria esetében a standard gondozói kevert kategória figyelhető meg, hasonlóan Németországhoz, Franciaországhoz és Nagy-Britanniához. Ezen országokban a gondozásra való kereslet magas, az informális gondozói ellátás alacsony, vagy közepes, míg a formális gondozás biztosítása közepes szintű. Az univerzális-északi modellt Svédország, Dánia és Hollandia képviseli, ahol közepesen nagy az igény a gondozásra, a formális gondozás ellátása magas, míg az informálisé alacsony. A családon alapuló gondozási modell Olaszországra, Spanyolországra, Portugáliára, Görögországra és Írországra jellemző, kifejezetten magas gondozói igényekkel. Itt az informális gondozás ellátása magas, nem úgy, mint a formálisé. Végül átmenetet képez Magyarország, és a középkelet-európai térség más országai, ahol közepes a gondozásra való igény, a formális ellátás közepesen alacsony, az informális gondozás pedig magas (Ilinca et al. 2015). A szerzők szerint a formális és informális gondozás viszonya nagyban függ az informális gondozás volumenétől, kiépült intézményeitől.

Theobald szintén három csoportra bontja a migráns gondozók tevékenységét a különböző rendszereken belül (Theobald 2017). Meglátása szerint a formális gondozói rendszer elsősorban az északi államokra jellemző, a privát háztartásokban való foglalkoztatás a mediterrán és délkelet ázsiai államokra igaz, ezek keveréke közé pedig Ausztria, Németország és az Egyesült Királyság sorolható. Ungerson is hasonlóan kevert modellről beszél Ausztria kapcsán. Példájaként a katolikus egyház jótékonyági szervezetét, a Caritast említi, amely migráns gondozókat és családtagokat egyaránt foglalkoztat (Ungerson 2004). A Caritas munkaadóként presztízzsel rendelkezik a migráns idősgondozók körében, mert a külvilág felé egyértelműen közli, hogy a gondozót nem akárki, hanem egy neves szervezet foglalkoztatja. Theobald megjegyzi, hogy a migráns gondozók munkaerő-piaci integrációja éppúgy függhet a befogadó ország formális gondozási rendszerétől és a munkaerő-piaci hozzáférést szabályozó migránspolitikától, mint a munkavállalási politikától.

AZ AUSZTRIAI GONDOZÓI RENDSZER

Ausztriában a tartós gondozásra fordított ellátások bevezetése a tartós gondozói rendszer egészét formálta és formálja napjainkban is, ami kihat a családon belüli gondozásra, külföldi gondozók alkalmazására, valamint az intézményi szolgáltatások igénybevételére. Az osztrák szövetségi kormány 1993-ban vezette be a gondozópénzt (Pflegegeld), amely olyan adón alapuló készpénzes juttatás, amelyre az összes fogyatékkal élő vagy rászoruló egyén jogosult, függetlenül kortól vagy a rászorultság okától (Gendera 2011). A példa nem egyedülálló Európában, Ausztriához hasonlóan Olaszországban is monetáris támogatást nyújt az állam az idősek gondozására, amelynek felhasználási módját a későbbiekben nem ellenőrzi (Turai 2016). Az osztrák gondozópénz a tartós gondozásban segítséget jelent az érintetteknek és családjuknak, egyben a tartós gondozás formális intézményeit tehermentesíti¹⁰. Az állam által biztosított összeg felhasználható akár otthoni infrastrukturális fejlesztésre, éppúgy, mint családtag gondozóként való, vagy családon kívüli gondozó alkalmazá-

¹⁰ 2016-ban az Ausztriában élő népesség 5,3%-a részesült tartós gondozásra biztosított készpénzben (Miklautz 2016).

sára. További segítséget jelentett az a 2014-ben bevezetett kiegészítő intézkedés, amely lehetővé tette, hogy a gondozó családtag hat hónapig munkanélküli segélynek megfelelő összegben, fizetésének 55%-ában részesüljön (Ilinca et al. 2015). Az állami támogatás megadta tehát a lehetőséget a családtagoknak, hogy a számukra legkedvezőbb úton biztosítsanak gondozást rászoruló szeretteiknek, akik otthonuk elhagyása nélkül részesülhetnek ellátásban.

Ausztria abból a szempontból is sajátos az idősellátás tekintetében, hogy a következőkben vizsgált informális ellátással párhuzamosan a formális szektor is jelen van a rászorulóknak életében (Österle – Bauer 2012). A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy azon rászorulókhöz is rendszeresen jár látogatni a Pflegedienst (osztrák gondozói szolgálat) által küldött ápoló, aki 24 órás idősgondozót alkalmaz otthonában. A két ellátás kiegészíti egymást, mivel a szakápolók olyan ellátásban részesítik a gondozottat, amelyre a képzettséggel nem rendelkező migráns gondozó többnyire nem jogosult.

Az osztrák tartományok az otthoni ellátás mellett kötelesek intézményi, és fél-intézményi ellátást is biztosítani a rászorulóknak számára. Az intézményi, azaz bentlakásos otthon (residential home) és idősek otthona (nursing home) ellátásban részt vevők száma 2000 és 2007 között 13,6%-kal nőtt, azonban nagy eltérések találhatók a különböző tartományokon belül, ami a kapacitások eltérése mellett a különböző finanszírozási szabályoknak tudható be (Riedel – Kraus 2010). Fontos megemlíteni, hogy az érintettek az informális, otthoni gondozást előnyben részesítik az intézményi gondozással szemben. Egy 2010-ben született tanulmány szerint Ausztriában a rászorulóknak közel 80%-a él az informális gondozás lehetőségével (Riedel – Kraus 2010). Mindemellett a gondozásra szoruló személy hozzátartozói, ismerősei szintén besegítenek a gondozásba, és abban az esetben is rendelkezésre állnak, ha a rászoruló alkalmaz 24 órás gondozót. A Wirtschaftskammer Österreich, azaz az Osztrák Gazdasági Kamara tanulmánya szerint a megkérdezett 24 órás gondozásban részesülő személyek 95%-a rokonoktól, barátoktól is kap segítséget (Famira-Mühlberger 2017).

A gondozói migrációban számos szereplő vesz részt, melyek mind sajátos szerepet látnak el a munkavállalás különböző pontjain. Ide sorolhatjuk a házi gondozókat toborzó hivatásos munkaerő-közvetítő cégeket, a helyi szervezeteket és intézményeket, vagy magánszemélyeket, akik gondozót közvetítenek osztrák családokhoz. A közvetítő cégek nem csupán a befogadó, vagy kibocsátó országban működhetnek, hanem akár az országhatároktól függetlenül is. A munkalehetőségek azonban sok esetben csak a közvetítő segítségével juthatnak célba. A kibocsátó országban tevékenykedő közvetítő kulcsszerepet játszik abban, hogy megbízható személyek jussanak ki a külföldi családokhoz, azaz a jelentkezők az adott szempontok alapján kerüljenek szelektálásra. Ugyanakkor fordítva is működik mindez, az osztrák kapcsolattartó szintén szűrheti a jelentkezőket tudásuk, tapasztalatuk, vagy egyéb szempontok szerint.

Az intézményrendszer sajátosságaitól és a munkára való szükséglet volumenétől függően a munkakörülmények, a munka legális, vagy illegális jellege minden országban eltérő vonásokkal bír. Ausztria azért tekinthető speciális esetnek, mivel 2006-tól kezdve az osztrák állam arra törekszik, hogy a külföldről érkező idősgondozóknak megkönnyítse a szerződéses, legális munkavállalását (Österle – Bauer 2012). 2007. július 1-jén lépett életbe az Ottho-

ni Gondozási Törvény (Hausbetreuungsgesetzes), amelyben szabályozzák az egyén saját háztartásában végzett 24 órás gondozást (Famira-Mühlberger 2017). A törvényt módosítás révén csökkentek a korábbi jogsértések a külföldi gondozókkal szemben, és így sok érintett legális úton folytatta tovább ausztriai munkatevékenységét. Ennek az állami intézkedésnek a hatására egyértelműen csökkent a feketén dolgozó 24 órás gondozók száma, bár teljesen felszámolni nem tudta azt.

Az Ausztriában dolgozó házi gondozók előtt valójában több legális út is áll, amennyiben gondozást kívánnak folytatni az országban. Lehetnek alkalmazotti viszonyban munkaadójukkal (például a háztartás egyik tagjával, vagy a gondozottal), ám magas költségei miatt ez ritkán alkalmazott forma. Az esetek nagy részében a gondozók vállalkozóként dolgoznak, azonban ez csak a magánvállalkozói engedély kiváltása, valamint a kötelező társadalombiztosítás befizetése mellett szabályos. 2016-ban a magánvállalkozói forma az érintettek 99,8%-ára volt jellemző (Famira-Mühlberger 2017), amely alapján kétségtelenül láthatók a munkavállalók preferenciái.

Ausztriában a tartós gondozás három pillére a készpénzes támogatás, a természetbeni juttatás, valamint a szociális ellátás. Készpénzes támogatáshoz ugyanakkor szakorvosi vélemény szükséges, azonban a súlyosabb stádiumú betegekről képzett ápoló is megállapíthatja ezt a jogosultságot (MISSOC 2018). 2018. januári adatok szerint hét fokozatba¹¹ sorolható a tartós gondozást igénylő beteg: az első fokozatnál havi 157,30 euró, a harmadiknál 451,8 euró, a legsúlyosabbnak ítélt hetedik fokozatnál pedig 1688,9 euró¹² illeti meg. Ezt az összeget a beteg saját, vagy hozzátartozói belátása szerint szabadon költheti el. A mobil gondozás, és járóbeteg-ellátás jelenthet otthoni ápolást, 24 órás gondozást, látogató-szolgálatot, ételkiszállítást, családi támogatást, közösségi ápolást, vagy akár lelki gondozást is, a szolgáltatás követelményei a tartományok szabályzásától függenek.

¹¹ Átlagos gondozási szükséglet havonta: 1. kategória: több mint 65 óra, 2. kategória: több mint 95 óra, 3. kategória: több mint 120 óra, 4. kategória: több mint 160 óra, 5. kategória: több mint 180 óra, amennyiben rendkívüli gondozás szükséges, 6. kategória: több mint 180 óra, amennyiben éjjel és nappal gondozó folyamatos jelenléte szükséges, mivel a beteg veszélyezteti önmagát, vagy másokat, 7. kategória: több mint 180 óra, amennyiben egyik végtagjával sem képes pontos, funkcionális mozgást végrehajtani. (MISSOC 2018)

¹² <https://www.help.gv.at/Portal.Node/hlpd/public/content/36/Seite.360516.html> (Letöltve: 2018.08.31.)

2. KUTATÁSI KÉRDÉSEK ÉS MÓDSZERTAN

2.1. KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A Magyarországról való munkaerő-elvándorlást férfítöbbség jellemzi. A Munkaerőpiaci tükör című kiadvány alapján a 18 éves és annál idősebb, de nem nyugdíjas külföldön dolgozó magyar állampolgárok nemi megoszlására 2006 és 2010, valamint 2011 és 2016 között a férfi túlsúly volt jellemző (Hárs – Simon 2017). A tanulmányban vizsgált jelenség, az idősgondozói migráció egyfajta időről időre ismétlődő, ingázó elmozdulást jelent, így érdemes azt az országos, ingázással kapcsolatos adatokkal összevetni. A 2014-es munkaerő-felmérés adatai alapján a külföldi telephelyen dolgozó, de magyar háztartásokhoz tartozó személyek száma elérte a 100 ezer főt, amely érték 2017-ben is 100 ezer fő felett maradt (Gödri 2018). Ez jelentős elmozdulás a Magyarország Európai Unió csatlakozásának évében, azaz a 2004-ben mért adatokhoz képest, amikor ez az érték alig haladta meg a 20 ezer főt. Hasonlóan a Magyarországról induló munkamigrációhoz, az ingázással járó külföldi munkavállalás¹³ is főként a férfiakra jellemző, ám ezzel egy időben a nők jelenléte is emelkedést mutat. Míg a 2001-es Népszámlálás szerint ez az arány 80% volt a férfiak javára, 2011-re 71%-ra csökkent, amely változás a nők körében közel nyolcszoros növekedést jelentett (KSH 2015). Magyarországról elsősorban Ausztriába irányul ez a fajta ingázó mozgás, 2011-ben a külföldre elmozduló ingázók 83%-a vette célba a határmenti országot (KSH 2015). A KSH adatai szerint az Ausztriába ingázó nők legnagyobb része a vendéglátásban helyezkedik el, ezt követik a közigazgatás, az oktatás, az egészségügyi szolgáltatások, valamint az egyéb szolgáltatási munkák, így az általunk vizsgált gondozás is. Az adatok alapján láthatjuk, hogy noha a gondozásban érintettek száma nem közelíti meg a vendéglátásban elhelyezkedők számát, mérvadó munkavállalási területnek számít az ingázók körében, amelynek szerepe az elmúlt években tovább növekedett.

A következőkben kutatási kérdéseink bemutatására kerül sor, amelyben négy fő kérdéskört igyekszünk körüljárni. Az első témakör a migrációról szóló döntéshozatali mechanizmusra, migrációs motivációkra irányul. Másodikként a migráció következtében megváltozó család-

¹³ A 2011. évi népszámlálás adataiban a lakónépességben belül megkülönböztethető azon személyek csoportja, akik a népszámlálás időpontjában átmenetileg, egy évnél rövidebb ideig külföldön tartózkodtak (Népszámlálás 2011, KSH <http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/modszertan.pdf>).

don belüli munka felosztására, nemi szerepek alakulására keresünk választ. Harmadik nagy tárgykörünk a Magyarországról induló idősgondozói intézményrendszert működtető szereplőket és struktúrákat igyekszik megismerni. Mindezek mellett arra is vállalkozunk, hogy a migrációs narratívák és biográfiák összevetésén keresztül elemezzük a munkamigrációban érintett személyek önbemutatóját.

1) Migrációról szóló döntéshozatali mechanizmus

A gondozói migráció erős női dominanciával bír, a benne migráns munkavállalóként részt vevő férfiak száma elenyésző. Ezt mind kvalitatív, mind kvantitatív kutatások is alátámasztják (például Parreñas 2001, Isaksen 2010, Rostgaard et al. 2011, Bahna 2014). Kutatási kérdésünk mikro- és makroszinten is igyekszik vizsgálni a migrációs döntéshozatalt, annak körülményeit.

Egyéni, azaz mikroszinten, arra keressük a választ, milyen körülmények alakítják a migrációról való döntéshozatalt a családokban, illetve a háztartásokban, továbbá mely tényezőknek tudható be az a tény, hogy a házaspár női tagja vállalkozik a külföldi munkára, amíg a férj otthon marad. Milyen érvek szólnak a férj/férfi partner otthonmaradása mellett akkor, ha a családban gondozandó szülő vagy kisgyermek van. Felfedezhetők-e eltérő mintázatok olyan esetekben, ahol a gondozást végző nő egyedülállóként indul útnak, miben tér el a magas és alacsonyabb státuszú háztartások tagjainak érvelése egymástól.

Makroszinten arra próbálunk rávilágítani, hogy mely társadalmi-gazdasági előzmények vezetnek a döntéshez. A döntéshozatali mechanizmust két különböző módon elemeztük. Amellett, hogy a félig-strukturált interjúrészen irányított kérdésekkel igyekeztünk meg tudni, mely megfontolások képezik a migráció alapját, narratívákon keresztül is vizsgáltuk azt, hogyan mutatja be a migrációhoz való viszonyát az interjúalany, azaz milyen speciális narratíva jellemző migrációs történetére. A gondozói munkamigráció megértésének egyik kulcseleme, hogy többféle perspektívából ismerjük meg a háztartást érintő vándorlás körülményeit. Feltételezésünk szerint az interjúalanyok, valamint az interjúalanyok partnereinek foglalkoztatottsági előzménye a legtöbb esetben fontos szerepet játszik a munkaerő-migráció döntéshozatalában.

Nem bevett gyakorlat, de nem is teljesen idegen jelenség Magyarországon sem, hogy az anya néhány hónapos vagy akár pár éves gyermekét hátrahagyva indul külföldre házi idősgondozónak. Hipotézisünk szerint a Magyarországról elinduló idősgondozók e tekintetben némiképp eltérő mintázatot mutatnak, mint a keletebbre vagy délre lévő országokból elvándorló nők. Míg a román, moldáv, vagy bolgár szülők nagy arányban hagyják hátra 18 év alatti gyermekeiket (Blaskó 2016), a magyarországi adatok jelentősen alacsonyabb számokat ismertetnek a gyerekeket hátrahagyó szülők migrációjáról (Blaskó – Szabó 2016). Kutatási kérdésünk arra vonatkozik, hogy a migrációról szóló döntéshozatal hogyan fogalmazódik meg, tekintettel az idősgondozók korára és a hátrahagyott családtagok gondozási igényeire.

2) Transznacionális családi minták, családon belüli nemi szerepek

A migráció során új típusú gondozási minták alakulnak ki az egyes családokon belül (Lutz – Möllenbeck 2012). Új szerepeket, identitásokat kapnak az otthon maradt családtagok, akik a külföldre távozó családtag helyett végzik a társadalmi újratermelés munkáját. Ahogy a bevezetőben már tárgyaltuk, ilyen munka például a gondozásra szoruló gyermekek és időse családtagok ellátása, amelyet míg korábban a háztartásban élő nő végzett, a külföldi munka következtében már nem kizárólag ő fog biztosítani. A hagyományos családi-háztartásbeli szerepek átalakulásával a férfiak új kihívások elé néznek, ezeket a fentiekben említettük (Lutz – Möllenbeck 2012). Kutatásunkban vizsgáljuk mind a nők, mind a férfiak családban betöltött új szerepeit és az ezekre adott reakciókat. A tanulmányban azt a kérdést fogalmaztuk meg, hogy a külföldi munkavállalással párhuzamosan miként változnak a családon belüli szerepek a háztartáson belül. A kérdés a következőket foglalja magában: Milyen megoldásokat alkalmaz a gyermekét otthonhagyó nő, kire számíthat távollétében a gondozásra szoruló szülőket elhagyó asszony? Kérdésünk tehát, hogy milyen feltételek mellett működhet a vándormunka vállalása. Arra a kérdésre is igyekszünk választ találni, hogy a migráció milyen családi feszültségeket, konfliktusokat okoz.

3) Szerveződés, intézményrendszer

Magyarország és a Német Demokratikus Köztársaság között 1967-ben létrejött egy kétoldalú megállapodás, amely a magyar munkaerőnek kétéves szerződésekkel, az ipar különböző területén biztosított munkát (Böröcz 1993). Ennek a megállapodásnak köszönhetően az 1970-es évek elején, főként az NDK-ban dolgozó magyar munkások száma elérte a 12 ezer főt, míg 1981-re ez a szám már csak 4 ezer fő körül mozgott. Böröcz József Hárs Ágnes adataira hivatkozik, amikor azt állítja, hogy megközelítőleg összesen 40 ezerre tehető azon magyar munkások száma, akik 1967 és 1983 között az említett államközi megállapodás keretében dolgoztak az NDK-ban. A rendszerváltást megelőzően nem születtek korabeli kutatások a magyar munkások külföldi szerződéses munkavállalásáról, csupán néhány, német kutatók által dokumentált esettanulmány foglalkozik az NDK-ban dolgozó külföldi vendégmunkásokkal (Kovács 2008). A jelenség feltárása tehát nehézségekbe ütközik.

Terepmunkánk során valószínűsítettük, hogy a szocializmus évei alatt az általunk vizsgált baranyai területről is nagy számban kapcsolódtak be férfiak az NDK felé irányuló munkamigrációba, amely hatást gyakorol a jelenlegi női munkamigrációra. A vizsgált terület etnikai összetétele feltehetően hozzájárult a baranyai szakmunkás férfiak németországi munkavállalásához, hiszen a megelőző német nyelvismeret fontos tényező lehetett ennek megvalósításában. Korábbi tanulmányok arra mutatnak rá, hogy jóval az idősgondozói ingázás tömeges megkezdése előtt is léteztek a régióban német nyelvterületet megcélzó munkamigrációs hálózatok. A többnyire építőipari szektorban dolgozó munkások külföldi munkavállalásának kockázatait a magyarországi németekkel való együttélés, a nyelvismeret, az évek alatt kialakult migrációs tapasztalat csökkenthette, amely tényezők a mai napig jelen vannak a Baranya megyéből induló gondozói munkamigráció esetében.

Vélhetően a kilencvenes évek elején¹⁴, a rendszerváltást követően jelent meg a női munkamigráció a németajkú célországok irányában, ám ez a jelenleginél jóval kisebb mértékű volt. Meghatározó különbség a fentiekhez képest, hogy kezdetben nem szervezett, s később sem államilag szervezett módon jutottak külföldi (szezonális, vendéglátói, gondozói és ápolói) munkához az érintett nők. A Magyarországról Németországba, majd Ausztriába irányuló gondozói migráció szerveződése részben a mai napig szorosan kapcsolódik a sváb etnikai csoporthoz való tartozáshoz, így az etnikai-transznacionális hálózatok szerepének felderítése egy lényeges kutatási kérdés lehet. Erre tanulmányunk eltérő fókusza miatt nem térünk ki részletesen, ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a vándormunka végzésének családi mintáit, amely évtizedekre visszamenő tapasztalatok magyarázhatnak megvalósult munkamigrációról szóló döntéseket a jelenben.

Mindezek fényében kutatási kérdéseink harmadik fő csoportja a migráns idősgondozók szerveződésére irányul. Számos európai országban az informalitás és formalitás határán mozog a gondozók munkavállalása, a legtöbb országban azonban nem adottak azon jogi feltételek, amelyek az idősgondozókat teljesen legális munkavégzésre ösztönöznék. Ez alól kivétel Ausztria, ahol 2007 óta támogatja az állam a külföldi munkaerő gondozói tevékenységét (Österle – Bauer 2012). Ausztriában a külföldről érkező gondozók nagy része tehát legálisan vállalhat munkát, amelyet többnyire a kiváltott magánvállalkozói engedély révén valósíthat meg. A házi idősgondozói intézményrendszerrel kapcsolatban a migrációban részt vevő ágensekkel, mint a toborzó cégek, utaztató társaságok, kapcsolattartó személyek, közvetítők, munkaadók, informátorok szerepének pontosabb megismerésével egyaránt foglalkoztunk.

2.2. MÓDSZER KIVÁLASZTÁSA

A háztartási és gondozói munkát végző munkaerő migrációjával foglalkozó szakirodalom vizsgálata alapján elmondható, hogy a témával foglalkozó kutatások majdnem kizárólag kvalitatív módszertanra épülnek (Parreñas 2001, Isaksen 2010, Lutz 2011, Lutz – Möllenbeck 2011, Kilkey et al. 2013, Kordasiewicz 2014, Urbańska 2016, Váradi 2018a, Turai 2018 stb.). A gondozói migrációban részt vevők számának megbecslésére jóval kevesebb kvantitatív kutatás áll rendelkezésre (például: Bonsang 2009, Bahna 2014). Ennek oka, hogy a gondozói migrációban résztvevő személyeket csak ritka esetben fogja össze egységes adatbázis, az egyes befogadó országban belül azonban többnyire megbecsülhető a résztvevők száma. További számszerűsítést nehezítő tényező, hogy a gondozók munkavégzése sokszor nem dokumentált, így a befogadó ország társadalombiztosítási adatbázisa sem tartalmaz minden érintett személyt.

Hasonlóan a munkamigráció más területeihez, a gondozói és háztartási munka migrációjában résztvevők számát is nehéz megbecsülni, amely problémák egyrészt abból fakadnak, hogy a külföldön munkát vállaló egyén nem jelenti be távozását a magyar hatóságok felé, illetve a befogadó országnak sem áll rendelkezésére pontos adat a vendégmunkások számáról, azok tevékenységéről. Turai közel 200 kelet- és közép-európai migráns nőt,

¹⁴ Österle és Bauer (2012) a Közép- és Kelet-Európából Ausztriába érkező 24 órás bentlakásos gondozók beáramlásának kezdetét a '90-es évek közepére teszi.

valamint a gondozói migráció további szereplőit megszólaltató kutatása is arra világít rá, hogy a háztartási munkát végző migráns munkavállalók nagyobb mértékben dolgoznak illegálisan, mint legálisan a különböző befogadó országokban (Turai 2016). A munka informális jellege tehát nagyban nehezíti a benne résztvevő szereplők kvantifikálását. Ausztria azonban ebből a szempontból sajátos befogadó országgént tartható számon, ugyanis a bejelentett munkavállalás az elmúlt egy évtizedben jóval elterjedtebbé vált (Österle – Bauer 2016).

Az Ausztriában dolgozó házi gondozók legnagyobb része a környező országokból érkezik, csak kis arányban találhatók köztük osztrákok (1. táblázat). 2018-as adatok szerint a legtöbb gondozó Romániából érkezett, őket követték a szlovák, majd a magyar dolgozók. Magyarország jelentősen elmarad az első két helyen álló kibocsátó országtól mind a vállalkozói engedéllyel rendelkező gondozók, mind a kötelező társadalombiztosítással rendelkező vállalkozók kategóriájában. Hivatalos statisztikák szerint a magyar gondozókat számban a horvát és bolgár gondozók követik, az egyéb származási országból, kisebb számban megjelenő gondozók szintén a közép- és kelet-európai térség országaiból érkeznek Ausztriába.

1. táblázat: Vállalkozói engedéllyel rendelkező gondozók, és kötelező társadalombiztosítással rendelkező gondozó vállalkozók száma és aránya Ausztriában, származási ország szerint, 2018

Származási ország	Összes vállalkozói engedéllyel rendelkező gondozó Ausztriában		Kötelező társadalombiztosítással (SVA-val) rendelkező gondozást végző vállalkozók	
	fő	aránya a többi országhoz képest, %	fő	aránya az összes vállalkozói engedéllyel rendelkező gondozón belül, %
Románia	41 480	46,79	27 179	65,5
Szlovákia	29 970	33,81	23 505	78,4
Magyarország	5704	6,43	3613	63,3
Horvátország	3684	4,16	3019	81,9
Bulgária	2075	2,34	1549	74,7
Ausztria	1579	1,78	962	60,9
Lengyelország	1530	1,73	798	52,2
Csehország	687	0,78	452	65,8
Szlovénia	503	0,57	357	71,0
Lettország	483	0,54	254	52,6
Nem ismert	372	0,42	238	64,0
Egyéb	576	0,65	343	59,5
<i>Összesen</i>	<i>88 643</i>	<i>100,00</i>	<i>62 269</i>	<i>70,2</i>

Forrás: Sozialversicherungsanstalt der gewerblichen Wirtschaft (SVA), 2018.04.30.

Érdeemes megfigyelnünk az idősoros adatokat, amelyek az elmúlt évek változásairól tesznek tanúságot. Az ausztriai társadalombiztosítási adatbázis adatai szerint 2008-ban közel 13 ezer munkavállaló fizette a kötelező társadalombiztosítást, amely 2011 novemberére már 31 ezerre nőtt (Bahna 2014). A regisztrált gondozók száma azonban a vizsgált időszakban jóval több volt az országban, hiszen a munkavégzés sok gondozónál nem folyamatos. A munka hosszabb-rövidebb ideig való megszakítása általános gyakorlat, ami sok esetben a társadalombiztosítási hozzájárulás fizetésének szüneteltetésével is együtt jár. A 2. táblázat alapján megfigyelhetjük az Ausztriában kötelező társadalombiztosítással rendelkező, gondozást végző vállalkozók számának változását három fő származási ország (Szlovákia, Románia és Magyarország) szerint. Szlovákia 2012 és 2016 között elsőként szerepel az adat-sorban, majd 2017-ben vezető helyét átveszi Románia. A rendelkezésre álló adatok szerint a Magyarországról származó személyek aránya az összes SVA-t kiváltó személyhez viszonyítva nem változott számottevően 2012 és 2018 között. Száma azonban jelentősen nőtt, nem csupán magyarországi viszonylatban, hanem összesítve is. Míg 2012-ben összesen 37 720 gondozó rendelkezett kötelező társadalombiztosítással Ausztriában, 2018-ra ez a szám több mint 60%-kal, 62 269 főre emelkedett.

Az Ausztriában munkát vállaló szlovák gondozók számát Bahna becsülte meg több különböző adatfelvétel alapján (Bahna 2014). A szlovák Munkaerő Felmérésből származó információ szerint míg 2005-ben megközelítőleg kétezer fő, 2011 harmadik negyedévében már 18 ezer szlovák munkavállaló dolgozott Ausztriában házi gondozóként. A szerző kiemeli, hogy az alulbecslés különösen igaz lehet a 2008-as évet megelőző időszakokra. A változás dinamikája azt mutatja, hogy az Ausztriában 2006 és 2008 között lejátszódó legalizálási folyamattal szemben a szlovák gondozók megnövekedett ausztriai munkavállalásában inkább a 2008-as gazdasági válságot követő évben jelentősen emelkedő munkanélküliség játszotta a fő szerepet (Bahna 2014).

Az ausztriai Társadalombiztosítási Intézet¹⁵ (Sozialversicherungsanstalt der gewerblichen Wirtschaft, röviden SVA) a mezőgazdasági szektorban dolgozók kivételével az összes magánvállalkozó biztosításáért felel Ausztriában, amely tartalmazza a nyugdíjbiztosítást és az egészségbiztosítást, azonban a balesetbiztosítást¹⁶ nem fedezi. Ausztriában a társadalombiztosítás a kötelező biztosítási alapelv szerint történik, azaz állampolgárságtól és lakóhelytől függetlenül, minden magánvállalkozó személy köteles biztosítást kötni. Az adatokból viszonylag pontos képet kaphatunk az adott szektorban dolgozó személyek számáról, ugyanakkor a rendszert megkerülő személyekről továbbra is nehéz becslést mondani. Az 1. táblázatban megtalálható az Ausztriában vállalkozói engedéllyel rendelkező gondozók száma és származási ország szerinti aránya, amelynek egy alcsoportját jelenti a kötelező társadalombiztosítással rendelkező vállalkozók csoportja. 2018. április 30-i adatok szerint Ausztriában közel 88,6 ezer gondozó rendelkezett vállalkozási engedéllyel, valamint több mint 62 ezer gondozó a kötelező társadalombiztosítással.

¹⁵ Forrás: www.svagw.at

¹⁶ A balesetbiztosításért az Allgemeine Unfallversicherungsanstalt, rövidítve AUVA felel.

2. táblázat: Kötelező társadalombiztosítással rendelkező, gondozást végző vállalkozók Ausztriában, három fő származási ország szerint

		Szlovákia	Románia	Magyarország	Egyéb ország	Összesen
2012	fő	23 075	9539	1911	3195	37 720
	arány, %	61,2	25,3	5,1	8,5	100,0
2013	fő	24 731	13 263	2374	3775	44 143
	arány, %	56,0	30,1	5,4	8,6	100,0
2014	fő	25 890	16 928	2748	4823	50 389
	arány, %	51,4	33,6	5,5	9,6	100,0
2015	fő	26 269	20 607	3096	5829	55 801
	arány, %	47,1	36,9	5,6	10,4	100,0
2016	fő	25 170	22 069	3096	5894	56 229
	arány, %	44,8	39,3	5,5	10,5	100,0
2017	fő	24 261	26 238	3586	7652	61 737
	arány, %	39,3	42,5	5,8	12,4	100,0
2018 ^a	fő	23 505	27 179	3613	7972	62 269
	arány, %	37,8	43,7	5,8	12,8	100,0

Forrás: Sozialversicherungsanstalt der gewerblichen Wirtschaft (SVA), 2018.04.30.

^a 2018 első negyedévi adatok

A Magyarországról származó gondozók ezen értékeknek kis szeletét teszik ki. 2018 áprilisában vállalkozói engedélye 5704 Magyarországról érkezett magyar gondozónak volt (6,43%), kötelező társadalombiztosítással 3613 fő rendelkezett (5,8%) (1. táblázat). Az Osztrák Gazdasági Kamara szintén az SVA adatait használja fel elemzéseikhez. A 2015. december 31-i adatok azt mutatják, hogy a Magyarországról származó gondozók az összes Ausztriában vállalkozó gondozó 5,6%-át tették ki, amely 3345 főt jelentett (Famira-Mühlberger 2017).

A magyarországi gondozók száma az elmúlt években folyamatosan növekedett Ausztriában (3. táblázat). 2012 és 2018 között több mint kétszeresére nőtt a gondozásra kiállított vállalkozói engedélyek kiadása a Magyarországról érkezők körében. Nem egészen éri el, de a kötelező társadalombiztosítás kiváltásában is közel kétszeres növekedést láthatunk elemszámban. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető, hogy a magyar házi gondozók aránya az összes gondozón belül folyamatosan emelkedő tendenciát mutat 2012 és 2017 között. Ez a növekedés mindenképpen figyelemreméltó, ismerve a kereslettel párhuzamosan növekvő kínálatot a kelet-európai kibocsátó térségben a házi gondozás terén.

3. táblázat: Magyarországról származó vállalkozói engedéllyel rendelkező gondozók, és kötelező társadalombiztosítással rendelkező gondozó vállalkozók száma és aránya, 2012–2018

	Összes vállalkozói engedéllyel rendelkező gondozó Ausztriában		Kötelező társadalombiztosítással (SVA-val) rendelkező gondozást végző vállalkozók	
	fő	aránya a többi országhoz képest, %	fő	aránya az összes vállalkozói engedéllyel rendelkező gondozón belül, %
2012	2755	5,43	1911	69,4
2013	3495	5,83	2374	67,9
2014	4104	5,97	2748	67,0
2015	4747	6,15	3096	65,2
2016	5087	6,25	3096	60,9
2017	5659	6,43	3586	63,4
2018 ^a	5704	6,43	3613	63,3

Forrás: SVA.

^a 2018 első negyedévi adatok

Végül érdemes szemügyre vennünk az utolsó oszlopban található értékeket, amelyek a kötelező társadalombiztosítással rendelkező gondozók arányát mutatják a kiváltott vállalkozói engedélyek számához képest. Megfigyelhető, hogy a magyar gondozók számának időbeli növekedésével párhuzamosan egyre csökken azok aránya, akik kiváltják az SVA-t Ausztriában (3. táblázat), tendenciáról ugyanakkor nem beszélhetünk a 2016-os kiugró érték miatt. A többi ország adatait vizsgálva tapasztalhatjuk, hogy Lengyelország és Lettország esetében csupán 52% körüli a társadalombiztosítást kiváltók aránya, míg a legmagasabbal Horvátország (81,9%) rendelkezik, majd ezt követi Szlovákia 78,4%-kal (1. táblázat).

Módszertanunk alapját a migráns életutak feltáráshoz elengedhetetlen kvalitatív technika adta, amelyre számos nemzetközi, valamint hasonló témájú magyar kutatás (Váradi et al. 2017, Turai 2018, Melegh et al. 2010, Kovács – Melegh 2007¹⁷) alkalmazott. A kvalitatív módszer esetleges hátránya, hogy az együttműködő, munkájukat a törvényi előírásoknak megfelelően végző gondozók nagyobb hajlandóságot mutatnak az interjú beszélgetésre, mint azok, akik a munkavállalás fekete, vagy szürke zónájában mozognak. Ez a későbbiekben valóban beigazolódott. A munkavállalás informális jellege mellett a szerteágazó személyes és érzékeny témák szintén előfeltételezték, hogy az interjúra való felkérés bizonyos esetekben elutasításra kerülhet. Ausztria, a kutatásunk fókuszában lévő befogadó ország

¹⁷ A női migráció kérdéseit feldolgozó FEMAGE projekt (Needs for Female Immigrants and Their Integration in Ageing Societies) a kombinált technika módszerével végzett interjú kutatás. A projekt a több mint 10 különböző országból induló női migrációt tipologizálta a narratívák biográfiai struktúráján keresztül (Kovács – Melegh 2007). A kutatás eredménye szerint a nők elsősorban a társadalmi nem és családi viszonyok kontextusában látják saját migrációjukat. A FEMAGE projekthez hasonlóan interjúinkat magunk is kombinált technikával végeztük, a projekt egykori útmutatóját és az elemzési technikát alkalmaztuk kutatásunkban.

azonban, más befogadó országok gyakorlatával szemben arra ösztönzi a migráns gondozókat, hogy vállalkozóként jelenjenek meg a munkaerőpiacon. Az állami, legális munkavállalás ösztönzésének ismeretében azt vártuk, hogy az együttműködés is nagyobb lesz az interjúalanyok részéről.

Az interjú első részében narratív interjútechnikát alkalmaztunk, ahol nem irányított kérdéseket tettünk fel az interjúalanyoknak, hanem arra kértük, hogy mesélje el személyes migrációtörténetét. Az idősgondozók mellett a gondozók férjeit, illetve partnereit is felkértük interjúra, ezek azonban a visszautasítások nagy aránya miatt csak néhány esetben valósultak meg. Azért döntöttünk a partner-interjúk, azaz a legközelebbi hozzátartozók megkérdezése mellett, mivel szerettünk volna árnyaltabb képet kapni a migrációs döntéshozatal, valamint az ingázó munka közvetlen hatásainak egy másik, releváns aspektusáról is. Az idősgondozók partnereit arra kértük, mesélik el annak történetét, hogy párjuk miként jutott ki külföldre. Az interjúalanyt nem szakítottuk meg, amikor megállt a történet mesélésében, pontosan idézve kérdeztünk vissza azon biográfiai elemekre, amelyeket ugyan megemlített, azonban nem fejtett ki részletesen. A későbbiekben az interjúk ezen szakaszát Rosenthal objektív hermeneutika módszerével elemeztük, azaz az elmondott biográfiai elemek alapján az interjúalany migrációs élettörténetét rekonstruáltuk (Rosenthal 1993, Kovács – Melegh 2000). A módszer lehetőséget adott arra, hogy el tudjuk különíteni a megélt életeseményt a narratív történetétől. Elemzésünkben azt igyekszünk tehát bemutatni, hogy a megélt életesemények és a narratív önbemutató milyen interakcióban állnak egymással.

Az interjúk második része félig strukturált interjútechnikával készült, ahol irányított kérdéseket tettünk fel az interjúalanyoknak. Az egymástól értelemszerűen különböző életutak kirajzolódása során ugyanakkor igyekeztünk az egyén személyes életeseményeihez jól illeszkedő, további kérdéseket is feltenni. Így az egyes interjúkban más-más részletet emelhattunk ki. Az interjút hét fő témakörre bontottuk. Ezek sorrendben a következők voltak: 1) tanulmányok, korábbi munkák, 2) a vándormunkáról szóló döntés, 3) külföldi munkavállalás 4) külföldi munkabér 5) családi háttér 6) társadalmi státusz 7) jövőbeli tervek témakörrei. Később egy három kérdésből álló témakör is helyet kapott a kutatásban, amely a 2015 júniusától kezdődő, Magyarországot is érintő migrációs hullámmal, és az ezzel összefüggő társadalmi-politikai diskurzussal kapcsolatos véleményeket tárta fel.

2016 februárjában készült el az a részletes útmutató, amely a kutatás első lépéseitől, a te-repmunkától kezdve támpontot adott a vizsgálathoz. Az útmutató magában foglalja az interjúalanyok kiválasztásának kritériumait, az interjú leszervezésének módját, az ehhez szorosan kapcsolódó kifogáskezelést, az interjúra való felkészülést, az interjútechnikák alkalmazásának részleteit, valamint az interjúvezetőket¹⁸. Az útmutatóban két interjúvezető található, amelyek a gondozó, valamint partnerének tapasztalataira, személyes történetére irányulnak. Az interjúvezető a próbainterjút követően, a kérdezés tapasztalatai alapján kis mértékben változott, egyrészt jellemzően a fogalmak pontosabb használatában, másrészt néhány új kérdéssel is bővült a kérdéssor. Empirikus adatfelvételünk elsődlegesen Baranya megyében folyt, továbbá Ausztria egy magyarok által sűrűn lakott részén is végeztünk te-repmunkát, illetve folytattunk beszélgetéseket. Ezen megfigyelésünk során egy idősgondo-

¹⁸ Az interjúvezető kialakításában Gábrriel Dóra, Gödri Irén, Kapitány Balázs, Melegh Attila és Spéder Zsolt vett részt. Az interjúvezetőket lásd a mellékletben.

zót foglalkoztató személlyel, valamint gondozókat foglalkoztató szervezet munkatársaival is készült interjú, amelyhez eltérő interjúvezetőt használtunk. A külföldön végzett terepmunka lehetőséget adott arra, hogy olyan személyt is meg tudjunk szólítani, aki már nem Magyarországon él és nem is tervez visszatérni. A feltáró kutatást megelőző időszakban összesen hat próbainterjú készült.¹⁹

2.3. A TEREP ISMERTETÉSE

A következő alfejezetben a vizsgált kibocsátó terep bemutatására kerül sor. Ahhoz, hogy pontos képet kapjunk fontos megvizsgálni a területi egység történeti-gazdasági előzményeit, a foglalkoztatottság alakulását, valamint etnikai összetételét.

Baranya megye az államszocializmus alatt Magyarország egyik központi nehézipari régiójának számított, amelynek nagy részét a feketekőszén- és uránérc-bányászat tette ki. Emellett a könnyűipar is jelentős ágazatnak számított, a '80-as évek végén a Pécsi Bőrgyár közel 2300 főt, a Hunor Kesztyűgyár 4000 főt foglalkoztatott, de a Baranya megyei tejipar, és húsipar is az egykor sikeres ágazatok közé sorolható. A rendszerváltást követő években alapjában változott meg a munkaerő-piaci berendezkedés Magyarországon, több százezer ember egzisztenciáját érintve. Ennek egyik oka a cégek privatizációja, valamint a gyárak és üzemek bezárása volt. A '90-es évek elejére Magyarországon tömeges munkanélküliség alakult ki, a foglalkoztatottság háromnegyedére zsugorodott (Nagy 2002). 1993-ban Magyarországon már több mint félmillió ember volt munkanélküli, ezzel a munkanélküliségi ráta 12,1%-ra emelkedett (KSH 2010). A KSH hosszú idősoros adatai²⁰ szerint a dél-dunántúli régióban 1992 után a munkanélküliségi ráta a 15-64 év közöttiek körében egészen 2016-ig két évtől eltekintve (1996, 2013) folyamatosan az országos átlag feletti értéket mutatott.

Baranya megyét különösen súlyosan érintette a gazdasági átalakulás. 1990-ben 77 állami és tanácsi gazdálkodó szervezet került az állami privatizációs vagyongazdálkodókhöz (Kuti 1997). Az uránbánya fokozatos leépítése következtében 1990-ben több mint 2600 fővel kevesebb dolgozója volt a vállalatnak, mint 10 évvel korábban. A szénbányászatot szintén nagy számban érintették elbocsátások, 1990-es évek első felében mintegy 1500 pécsi lakos veszítette el az állását. E két nehézipari ágazat leépítése közel 20 ezer pécsi ember életére gyakorolt közvetlen hatást (Kaposi 2006). A Hunor Kesztyűgyár 1992-ben jelentett csődöt, ezután a kormány adósságkonszolidációs programjába került, amely következtében az adósság egy részét elengedték, ám a hitelező bankok részvényeladás és tőkebevonás segítségével sem tudták megmenteni a hanyatlóban lévő gyárat. Alkalmazottainak száma rövidesen a negyedére csökkent. A Pécsi Bőrgyárra is hasonló sors várt. Míg 1989-ben megközelítőleg 2000-en dolgoztak a bőrgyárban, addig 1995-re már csak 380 fő állt alkalmazásban (Kaposi 2006).

¹⁹ Próbainterjúkat a Pécsi Tudományegyetem Demográfia és Szociológia Doktori Iskola hallgatói, Árki Diána, Hámos Dalma, Gábrriel Dóra, Gresits Gabriella, Pirmajer Attila és Ungi-Nagy Eszter készítették. A próbainterjúkon felül Gábrriel Dóra, Hámos Dalma, Gresits Gabriella, valamint Pirmajer Attila készített interjút.

²⁰ KSH STADAT http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qf012a.html (Letöltve: 2018.01.18.)

Az egykori leépítések szubjektív tapasztalatáról a 2000-es évek elején készült egy interjú módszert is alkalmazó kutatás. Az anyagi biztonság elvesztése, és csökkenő életszínvonal mellett a kollektíva szétesése, valamint a munkanélküliségtől való félelem is megfogalmazódott az egykori gyári munkásokban (Bartha 2003). Bartha kutatása szerint a nők jóval pesszimistábban látták munkahelyük megszűnése után a munkaerő-piaci lehetőségeiket, mint a mintába került férfiak. A statisztikák szintén arról számolnak be, hogy a nők gazdasági aktivitása és foglalkoztatottsága lényegesen hangsúlyosabb mértékben csökkent, mint a férfiaké. Azonban a munkanélküliség a férfiak körében volt magasabb (Nagy 2002).

Feltételezésünk szerint a Baranya megyéből induló, Ausztriában gondozói munkát vállaló asszonyok egy része személyesen tapasztalta meg a térség könnyűiparának hanyatlását a '90-es évek első felében. A hosszú évekig stabil életkörülményeket biztosító munkahelyek megszűnése kapcsolatban állhat az azt követő, akár két évtizeddel később megvalósuló külföldi munkavállalással. Tanulmányunkban arra igyekszünk rávilágítani, hogy az egykor könnyű fizikai munkát végző nők munkamigrációja mely foglalkoztatottsághoz kötődő tényezők és egyéb életesemények együttesének köszönhető.

Kutatásunk szempontjából a vizsgált terület etnikai és nemzetiségi összetétele is nagy jelentőséggel bír. A 18. században Magyarországon élő német nemzetiségűek, főként svábok, a Felvidéken és a Dunántúlon, Baranya és Tolna megyében, valamint határmenti településeken éltek nagy arányban. Az 1880-as népszámlálás során Budapest polgárságának egyharmada vallotta magát németnek épp úgy, mint Tolna és Baranya megye lakossága (KSH 1994). A Vajdaság és Bánság területén három megyében, valamint a felvidéki Szepes megyében is szintúgy egyharmad volt a németek aránya. A második világháborút követően, a kitelepítések során a Magyarországon élő német anyanyelvűek közel fele kényszerült az ország elhagyására. Ezt követően azok, akik Magyarországon maradtak, sokan származásuk elhallgatását választották, amely a hivatalos statisztikákat²¹ is alakította.

Baranya megye, mind etnikai összetétel, mind nyelvi megoszlás szempontból sajátos területnek számít, mert az országon belül egy szigetként volt és van jelen a német nyelv. Az 1880-as népszámlálás szerint Baranya megye lakosságának 34,9%-a volt német anyanyelvű (KSH 1994:201), amely több mint 92 ezer fő. 1941-ben hasonló arányt találunk a vizsgált megyében, 34,5%-kal (KSH 1994:226). Ekkor a német nemzetiségűek száma Baranya megyében 209 ezer fő volt, amelyből több mint 70 ezer fő Pécs, törvényi jogú városban élt. Az idősoros adatokból kiderül, hogy 1949-ben a német nemzetiségűek száma drasztikusan lecsökkent, mindössze 323 főt tett ki (KSH 1994:232). Baranya megye a későbbiekben megőrizte vezető szerepét, 1990-ig folyamatosan itt voltak a legnagyobb számban megtalálható német anyanyelvűek Magyarországon.

²¹ 1941-ben 302 ezer ember mondta magát német nemzetiségűnek Magyarországon, ez a szám 1980-ban 11 ezer körül mozgott, 1990-ben azonban már 31 ezer fő körül volt (KSH 1994). A 2011-es népszámlálás adatai szerint 132 ezer Magyarországon élő személy nemzetisége a német (KSH 2011). Míg 1910-ben 553 ezer, 1941-ben 475 ezer fő anyanyelve volt német Magyarországon, ez 1949-re drasztikusan lecsökkent, és alig haladta meg a 22 ezret (KSH 1994). A 2011-es Népszámlálás szerint a Magyarországon élő személyek közül valamivel több, mint 38 ezer fő mondta anyanyelvének a németet.

Empirikus kutatásunk elsődleges terepén, Baranya megye déli járásainak számos településén a mai napig jelen van a sváb hagyományok őrzése, a helyiekben erősen él a sváb identitástudat. Előfeltevésünk szerint a sváb etnikai háttérrel rendelkező személyek német nyelvtudása, családi-baráti kapcsolatai német nyelvterületen élőkkel, a sváb mentalitás ismerete elősegítheti a Németországba, vagy Ausztriába irányuló munkamigrációt, így a gondozói migrációt is. Ezen a ponton elengedhetetlen kitérnünk arra, hogy a Magyarországról induló idősgondozói migráció résztvevői nem kizárólag Baranya megyéből indulnak el, és a sváb identitás, vagy felmenők léte közel sem feltétele a német nyelvterületen történő munkavállalásnak. Ezt Váradi és munkatársai Dél-Alföldön végzett interjúi is megerősítik (Váradi 2018a), továbbá a magyar közvetítő cégek munkatársaival folytatott beszélgetésekből is egyértelműen kiderül, hogy Magyarország összes régiója érintett a külföldre irányuló gondozói munkamigrációban.

2.4. INTERJÚALANYOK FELDERÍTÉSE, MINTA

Próbainterjúink során megszólított interjúalanyaink többnyire egyetemi hallgatótársaink és egyéb ismerősök ismerősei voltak, amelyek elkészítése után egyre pontosabb képet kaptunk arról, hogy mely platformokon találunk további interjúalanyokat. Elsőként intézményi oldalról közelítettük meg a kérdést. Miután birtokunkba jutott a gondozókat is foglalkoztató magyar munkaközvetítő cégek listája, ezeket egyenként felhívva tettünk kísérletet cégvezetőkkel való interjúkra. Ez a módszer kevésbé volt sikeres, nehezen, vagy egyáltalán nem tudtuk elérni a vállalatok vezetőit, akik közül legtöbben nem vállalták az interjút. Mindössze két közvetítő cég ügyvezető igazgatójával jött létre interjú, amelyekből az egyik során a személyes életútba is betekintést nyerhettünk. Ezzel párhuzamosan nyelvviskolákat kerestünk fel telefonon, ahol azon hallgatók nyelvismerete, motivációi felől kérdeztük az oktatókat, akik német nyelvterületre indulnak ki idősgondozóként. Az oktatókkal való telefonos beszélgetésekből kiderült, hogy valóban sok jelentkező van, aki a leendő gondozói munka miatt keresi fel ezen intézményeket. Az említett beszámolók alapján a leendő gondozók a nyelvviskolába való jelentkezéskor gyenge német nyelvtudással rendelkeznek, és gyakran alig van pár hetük a külföldi munkakezdésig. A nyelvtanárok szerint, a környékről érkező idősgondozók demográfiai vonásait tekintve meglehetősen sokszínűnek, a nyelvtanulást tekintve sokszor igen motiválnak festették le őket, akik benyomásaik szerint többnyire hosszú távra tervezték a külföldi munkát.

A magyarországi házi idősgondozók legnépesebb virtuális közössége egy őket összefogó Facebook-csoport, amely 2016 szeptemberében, az oldal létrehozása után három évvel meghaladta az 15500 tagot, 2017 szeptemberében pedig már a 17 ezer főt is. Rendszerint nem kizárólag házi gondozók csatlakoznak, hanem diplomás ápolók, a gondozói munka iránt érdeklődők hozzátartozói, valamint egykori gondozók is jelen vannak a felületen. Ez a zárt csoport prominens kommunikációs és információs eszköz a külföldön dolgozó gondozók életében, amely azzal a céllal jött létre, hogy segítséget nyújtson azoknak, akik ápolással és házi gondozással foglalkoznak vagy a jövőben foglalkozni szeretnének. A csoport fennállása óta számottevő, a témához kapcsolódó dokumentumot halmoztak fel a tagok, amelyek rendszeres frissítéseken esnek át. Témáik a külföldre való utazás és csomagszállítás mellett, érintik a helyi (többnyire osztrák, német, illetve svájci) törvényeket és jogi lehetőségeket, nyelvi anyagokat, a megbízható munkaerő-közvetítő cégek listáját, de fellelhetőek ápolási szakanyagok és betegségek kezeléséről szóló írások, vagy épp receptek is.

A csoport egyik legfontosabb célja azonban az, hogy konkrét állásajánlatok érjenek el az érintettekhez. Álláslehetőségek valóban nap mint nap szerepelnek a hírfolyamon, túlnyomóan magánszemélyektől, de időnként maguktól a cégektől is. Az információátadás mellett nem mellőzhető a csoport lelki és mentális támogatást biztosító szerepe sem, mivel a gondozók egymástól fizikailag távol végzik munkájukat, ahol sokszor napokig nem hagyják el a házat, így az internetes csoport az egyik legalkalmasabb mód arra, hogy megoszthassák élményeiket, örömeiket, problémáikat egy megértő, reflektív közösséggel. A munkarendből fakadó elzártság következtében sok érzelm gazdag megnyilvánulás kerül kifejezésre a tagok részéről és bizonyos posztokra igen gyorsan reagálnak, amelyekből olykor nagy viták alakulhatnak ki. A munkájuk nehézségeit itt szintén megbeszélhetik egymással. Számos deprimáló történet is kering a közösségben, amely átvert vagy bántalmazott gondozókról, inkorrekt munkafeltételekről szól. Ezek megosztása, közös feldolgozása, vagy akár jogi tanácsadás is követhet egy-egy hasonló tartalmú posztot. Mivel a közösség tagjai egészen biztosak lehetnek abban, hogy bejegyzéseikre érkezik reakció, számos tag rendszeresen, akár naponta ír bejegyzést a csoportba.

Több atipikus esetet olvashatunk az említett Facebook csoportban. Ezek az esetek jól szemléltetik, milyen sokféle problémával szembesülnek a külföldön dolgozó idősgondozók. Ilyen például, amikor arról olvastunk, hogy egy idősgondozó mielőbb váltótársat keres, mert édesanyja váratlanul elhunyt, és másnap haza szeretne utazni családjához. Arra is létezik példa, hogy egy idősgondozókat szállító kisbusz balesetet szenvedett, amely következtében a csoporttagok több személyesen ismert kollégája is elhunyt. A közösségi reakciókból kiolvasható a krízishelyzetekben történő sorsközösség vállalása, amely esetekben a gondozók kétségtelenül magukénak érzik a felmerült problémát. Az itt található posztokat olvasva, valamint a tagokkal való interakcióból egyértelműen kiderül, hogy az összegyűlt emberek készek segíteni egymásnak, rendszeres tanácsokat adva az arra rászorulóknak.

Kiterjedt mérete, valamint a tartalmak folyamatos termelődése nem tette lehetővé, hogy az említett csoport elemzésre kerüljön. Zárt Facebook csoport ugyanis az erre kifejlesztett szoftverekkel (pl. NetVizz) sem érhető el. Tartalma azonban két okból lehet mégis rendkívül érdekes. Ezek közül az egyik, az idősgondozók bérevel kapcsolatos elvárása. Az álláshirdetésekre történő reakciók sokat elárulnak arról, milyen fizetést, mely kritériummal tartanak elfogadhatónak vagy elégtelennek a gondozók. A másik érdekesség pedig, az új tagok bemutatkozó szövege, amelyekben a számukra legfontosabbnak gondolt információt írják le magukról. A családi állapot, a gyermekek száma, magyarországi lakóhely és a korábbi munka, illetve a végzettség sok esetben említésre kerül. Emellett azok, akik régebben kezdték az idősgondozást, azt is leírják, hogy mióta végzik tevékenységüket. Az álláskeresőkre jellemző, hogy nyelvtudásuk szintjét is megemlítik. Ritkábban ugyan, de a munkavállalás indoka is megjelenik a bemutatkozásban, amely azonban már egy meglehetősen személyes téma. A bemutatkozó szövegek szisztematikus elemzésére a hatalmas mennyiségű adathalmaz, valamint a megfelelő módszer hiánya miatt nem került sor.

A közösségi média közvetítésével összesen három interjú született, ezek közül két interjúalanyunkat a szóban forgó csoportban, további egy interjúalanyunkat pedig egy Ausztriában élő magyarokat összegyűjtő csoportban szolgáltattuk meg. A folyamatos tartalom-

generálás következtében elképzelhető, hogy csak kevesen figyeltek fel az interjúra felhívó posztunkra. Emellett főként a bizalmatlanság lehet annak hátterében, hogy nehezen értünk el idősgondozó interjúalanyokat a közösségi média felületén. Mindezzel együtt érdemes megemlíteni, hogy a közösségi média platformjai ideális terepet nyújthatnak további információszerzéshez, interjúalanyok felkéréséhez egy jövőbeli kutatás során.

2.5. TEREPMUNKA, MINTAVÉTEL

TEREPMUNKA

A terepmunka a kutatás egyik kulcsfontosságú pontja, ugyanis személyesen sikeresebben tudtuk megszólítani az interjúalanyokat, mint a fent említett módszerek révén. Míg a próbainterjúknál az interjúalanyok területi elhelyezkedése nem volt lényegi szempont, a továbbiakban Baranya megye déli részét²² (Siklósi járás, Bólyi járás, Sellyei járás) céloztuk meg, mint egy jól körülhatárolható területi egységet. Dél-Baranyára, mint kibocsátó területre két szempont miatt került a választás. Egyrészt azt feltételeztük, hogy a vizsgált térség településeinek történetileg meghatározott sváb háttere nagymértékben hajlamosít az ausztriai és németországi munkavállalásra. A vizsgált településeken élők hagyományai, a német nyelv és kultúra ismerete, valamint az évtizedek alatt kiépült etnikai hálózat kisebb költséggel járó migrációnak ad teret, legyen szó akár hosszabb, akár rövidebb távról. Emellett a dél-baranyai régióknak, mint az ország egyik gazdaságilag leszakadó régiójának történetisége, a rendszerváltást követő munkaerő-piaci átalakulása jelentette a területválasztás²³ fő indokát.

A kiválasztásnak két fő kritériuma volt, az első, hogy az illető életvitelszerűen Dél-Baranyában éljen, valamint, hogy legyen idősgondozói munkatapasztalata Ausztriában. A megszólított idősgondozókat nem szelektáltuk kor és családi állapot szerint, épp ellenkezőleg, minden családiállapot-típust igyekeztünk képviseltetni. A házaspárokkal való találkozások a kutatás szempontjából kiemelt szerepet kaptak, mivel a partnereket kizárólag az ő együttműködésük által tudtuk felkérni interjúra.

A próbainterjúkat nem számítva, a dél-baranyai terepen összesen 15 személyes interjú készült. A kutatás másik terepe az ausztriai Graz városa²⁴ volt. Az ebben a városban végzett terepmunka összesen hét interjút tett lehetővé, amely négy magyar idősgondozóval, magyar idősgondozókat egykor alkalmazó magyarországi származású személlyel, valamint két idősgondozókat is foglalkoztató szervezet munkatársával készült. A Grazban megkérdezett gondozók közül ketten Baranya megyéből, míg a másik két interjúalany egyike Budapestről, illetve a dél-alföldi régióból származott. A két utóbbi idősgondozó életútja némiképp atipikus, s nem ad információt Baranya megyéről, mint kibocsátó térségről. A későbbiekben ezen eltérésekre részletesen kitérünk. A terepmunka lehetővé tette továbbá, hogy a *Caritas* és a *Volkshilfe* azon munkatársaival készíthessünk interjút, akiknek feladata a külföldi házi

²² A szövegben mind a települések, mind az interjúalanyok és az általuk említett személyek neveit megváltoztattuk.

²³ Hasonlóan a dél-dunántúli térségben folytatott külföldre irányuló migrációval kapcsolatos kutatásról lásd Váradi Monika Mária kötetét (2018a).

²⁴ A grazi terepmunka a Tempus Közalapítvány Campus Mundi rövid tanulmányút ösztöndíjával jött létre.

idősgondozókkal való kapcsolattartás. A jelen kutatási jelentés összesen 28 interjú tartalmát tárgyalja (4. táblázat), amelyből összesen 20 interjú készült idősgondozóval.²⁵

4. táblázat: A kutatási jelentésben tárgyalt interjúk megoszlása a válaszadók tulajdonságai alapján

	Interjúk száma
Idősgondozó	20
Ebből próbainterjú	6
Ebből aktív idősgondozó	12
Ebből egykori idősgondozó	5
Ebből idősgondozói munkáját ideiglenesen szüneteltető	3
Idősgondozó férje	4
Ausztiai szervezet munkatársa	2
Idősgondozók toborzásával foglalkozó magyar cég vezetője	2
Ebből egykori idősgondozó	1
Ausztriában magyar idősgondozót egykor alkalmazó személy	1
Ausztriában végzett interjú	7
<i>Összes interjú</i>	<i>28</i>

A befogadó országban zajló idősgondozói interjúk több szempontból jelentettek többletinformációt kutatásunk során. Egyrészt, mert a munkavégzés helyszínén, azaz a gondozottak otthonában is sor került találkozóra, az interjúalany munkakörülményei így látványosabbak, történetei sokszor érthetőbbek lettek. Emellett a helyzetből adódó témák is kialakulhattak (például amikor átcsöngetett a beszélgetés alatt a szomszéd, vagy amikor az épp figyelmet kívánó gondozottról eszébe jutott egy történet az interjúalanyaknak). Egy külföldön végzett interjú hozzájárult ahhoz, hogy a dél-baranyai terepről kilépve olyan személyes történettel is találkozassunk, amely igen nehezen lett volna elérhető a kibocsátó országban. Ilyen eset volt a pályamódosítással összekötött végleges külföldre költözés. A Grazban választ adó gondozók átlagos életkora alacsonyabb volt, mint akikkel a baranyai terepen találkoztunk.

Az interjúalanyokat több módon kíséreltük meg szóra bírni. Egyrészt személyes kapcsolatokon keresztül hólabda módszert, valamint terepmunkát alkalmazva. Több alkalommal elutasításba ütköztünk, ahol az interjút elutasító személyek főként arra hivatkoztak, hogy nem bíznak a kutatás anonim mivoltában, vagy nem azonosulnak a kutatás céljával, esetleg nem legálisan végzik munkájukat a befogadó országban, és félnek, hogy bajuk eshet a

²⁵ Az interjúalanyok néhány demográfiai változót tartalmazó részletes táblázatot lásd a 3. fejezetben (5. táblázat). A tanulmány ezen pontján fontos azt a megállapítást tennünk, hogy kutatásunknak nem célja a reprezentativitás, módszertani okokból ez nem lehetséges. Egyes megfigyeléseinkről, az interjút vállaló személyek biográfiáján keresztül nem is tudnánk általános érvényű kijelentéseket tenni egy foglalkozási csoportra a teljes népességen belül. Állításaink azonban jól illeszkednek a gondozói migráció nemzetközi szakirodalmába, amelyek pontosíthatják eddigi ismereteinket a közép- és kelet-európai nők vándormunkájáról.

megkérdezést követően. Az utóbbi csoportba tartozó személyek többnyire Németországban folytattak munkatevékenységet, de volt olyan is, aki Ausztriában dolgozott. Némileg nehézséget okozott továbbá az is, hogy az ingázó munka természetéből fakadóan az interjúalanyok nem mindig tudták megmondani, mikor érkeznek vissza Ausztriából, amely plusz műszakok elvállalása, mások helyettesítése miatt történt. A csupán telefonos megkeresések hátulütőit is módunkban állt megtapasztalni: ezen esetekben volt a legnagyobb az interjú elutasításának mértéke.

Az interjúalanyok megszólítása során nem minden esetben volt egyértelmű, hogy az illető melyik országban dolgozik, vagy honnan szerezte munkatapasztalatát. Sokszor szembesültünk azzal, hogy valakinek németországi és egyben ausztriai munkatapasztalata is volt. Több interjúalany életében fordult elő, hogy németországi munkavállalás előzte meg az ausztriai, ahol a váltás sok esetben előrelépést jelentett az egyén számára mind a munkakörülmények, mind a munkabér tekintetében.

INTERJÚZÁS KÖRÜLMÉNYEI

Az interjúvezetők alaposan lefedték a migráció és külföldi munkavégzés lényegi elemeit a beszélgetések során. Az interjúk hossza átlagosan 120 perc, amelyek közül a legrövidebb 58 perc, a leghosszabb 196 perc volt, amely függött a helyszíntől, valamint a találkozó előzetes egyeztetésétől. Az interjúk közel háromnegyede az interjúalany otthonában történt, bár előfordult olyan eset is, hogy az érintettek munkahelyén, parkban, étteremben, illetve közeli családtag otthonában folyt a beszélgetés. A terepmunka során végzett interjúk rövidebbek lettek, mint azok, amelyeket napokkal, vagy hetekkel korábban egyeztettünk az interjúalanyokkal. Azonban az előbbi hatékonyabb módszernek bizonyult, ugyanis több alkalommal az interjúalany házába való becsengetés után azonnal létrejött az interjú.

Megkérdezéseink során szembesültünk néhány módszertani kihívással is. Ilyen esetre példa, valamely családtag váratlan megjelenése az interjúalany lakásán éppen a családról szóló témakör kérdésének közben. Ez egy esetben fordult elő, és mindössze 10 percig tartott a családtag látogatása, így nem tettük szóvá, hogy a vendég jelenléte problémát jelenthet, mert udvariatlanságnak tűnt volna a túl határozott fellépés. Azonban az elemzésnél ezt jelöltük. Egy másik alkalommal az interjúra egy dohányzó helyiségben került sor, ahol az interjúalany partnere időről időre felbukkant dohányozni, olykor kommentálva az éppen szóban forgó témát. Kétszer is előforduló probléma volt, hogy az interjúalanyunk nehezebben esett narratívában beszélni, kibontani személyes történetét. Ilyenkor az interjú vezetőjétől is függött, hogy a visszakérdezés után hogyan sikerül rábírnia az interjúalanyt, hogy folytassa elbeszélését.

3. MIGRÁCIÓS MOTIVÁCIÓK, DÖNTÉSHOZATAL

Az alábbi fejezetben ismertetjük kutatásunk eredményeit, amelyben elsőként a migrációs motivációkat és migrációs döntéshozatalt részletezzük. A negyedik fejezetben a migrációs narratívák és biográfiák összevetésére kerül sor. Az ötödik fejezet a migráció következtében történő családon belüli változásokat tárgyalja, végül a hatodik fejezet a gondozói munka jellemzőit, válaszadóink jövőbeli terveit elemzi.

A migrációs döntéshozatalhoz kapcsolódó életkörülmények kulcsfontosságú szerepet töltenek be a migráció megvalósításában. A jelen fejezet első részében az interjúalanyok migrációt megelőző munkaerő-piaci helyzetét mutatjuk be, továbbá röviden ismertetjük családi állapotukra és iskolai végzettségükre vonatkozó sajátosságait. A kutatásban megszólaltatott személyek néhány jellemzőjét és demográfiai vonását az *5. táblázat* foglalja össze. Ezen változók bemutatását követi a migrációs motivációkkal foglalkozó rész. A migráció fontolgatásának, előkészületeinek ismertetését követően arra a döntéshozatalhoz kapcsolódó kutatási kérdéseinkre keresünk választ, hogy az egyes háztartások migrációjukat megelőzően, vagy annak során végeznek-e költség-haszon kalkulációt és amennyiben igen, ez milyen elemeket tartalmaz. Ezután az adósságok szerepét tárgyaljuk, majd emellett érvelünk, hogy a migrációs döntés családi stratégiaként működik az idősgondozó munkavállalók esetében. A fejezetet a gondozói migrációban való részvételt erősen befolyásoló intézményrendszer, valamint a lokális hálózati szerveződés bemutatása zárja.

5. táblázat: A kutatásban részt vevő interjúalanyok néhány demográfiai változója

Kód	Név	Státusz	Kor	Családi állapot	Legmagasabb iskolai végzettség
A01	Borbála	Idősgondozó (A) (P)	68	házas	8 általános
A02	József	Férj	74	házas	8 általános szakközépiskola (2 év)
D01	Anna	Idősgondozó (A) (P)	53	házas	8 általános
D02	Beáta	Idősgondozó (A)	56	özvegy	ipari iskola
D03	Diána	Cégvezető, idősgondozó (E)	41	házas	8 általános
D04	Gáspár	Férj	56	házas	8 általános
D05	Csenge	Idősgondozó (E)	74	özvegy	ipari iskola
D06	Katinka	Idősgondozó (A)	61	elvált	8 általános
D07	Ilona	Idősgondozó (SZ)	57	házas	8 általános
D08	Lídia	Idősgondozó (A)	67	házas	érettségi
D09	Franciska	Idősgondozó (SZ)	43	párkapcsolatban	érettségi
D10	László	Férj	73	házas	szakmunkásképző
D11	Natália	Fordító, idősgondozó (E)	33	házas	főiskola (BSc)
D12	Piroska	Idősgondozót alkalmazó	71	özvegy	egyetem
D13	Veronika	Beteg gondozó (A)	31	özvegy, párkapcsolatban	főiskola
D14	Lóránt	Idősgondozó (A)	21	egyedülálló	8 általános szakközépiskola (3 év)
D15	Caritas	Szervezet munkatársa	-	-	-
D16	Hilfsverk	Szervezet munkatársa	-	-	-
D17	Géza	Cégvezető	46	házas	főiskola
E01	Edina	Idősgondozó (P) (A)	57	elvált	8 általános gimnázium (2 év)
G01	Juliska	Idősgondozó (P) (A)	62	özvegy	szakmunkásképző
G02	Tímea	Idősgondozó (A)	48	elvált	szakmunkásképző
G03	Vivien	Idősgondozó (E)	27	párkapcsolatban	érettségi
G04	Réka	Idősgondozó (A)	54	elvált	gimnáziumi érettségi
G05	Fanni	Idősgondozó (SZ)	60	házas	szakközépiskola
H01	Margit	Idősgondozó (A) (P)	60	házas	8 általános
H02	Ferenc	Férj	61	házas	szakiskola (3 év)
R01	Emma	Idősgondozó (P) (E)	68	elvált	gimnáziumi érettségi

Magyarázat: (A): aktív idősgondozó (E): egykori idősgondozó (SZ): idősgondozói munkát ideiglenesen szüneteltető (P): próbainterjú.

3.1. INTERJÚALANYOK KORÁBBI MUNKAERŐ-PIACI TAPASZTALATA ÉS NÉHÁNY DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐJE

Az interjúalanyokat részletesen kérdeztük elvégzett iskoláikról, korábbi munkáikról, munkahelyeikről, amely kérdések jelentősen meghosszabbították az interjúkat, mivel sokszor 5-6, vagy még ennél is több munkahelyről számoltak be a válaszadók. A munkavállalás kapcsán a hosszabb-rövidebb ideig tartó munkanélküliségről, valamint a háztartásbeliként töltött időről is informálódtunk. Döntésünk motivációja volt, hogy jól látható legyen az interjúalanyok munkaerő-piaci struktúrában betöltött helyének alakulása, és aktuális munkavállalásukat ennek történeti ívében mutassuk meg.

Az idősgondozást végző interjúalanyok körében két típus rajzolódott ki a foglalkoztatottság előzményeit figyelembe véve. Az egyik csoportba az egészségügyi szakképesítéssel rendelkező személyek, a másikba a hasonló bizonyítvánnyal nem rendelkező asszonyok tartoztak. Gyakoribb volt, hogy azok a korábban fizikai munkát végző nők döntöttek a transznacionális lét mellett, akiknek az egészségügyi és fizetett gondozói munka területén nem volt megelőző munkatapasztalatuk. A vizsgált régió adottságainak megfelelően, a későbbiekben idősgondozói munkára vállalkozó nők könnyű fizikai, mezőgazdasági munkakörben, esetleg vendéglátásban dolgoztak. Az ezen csoportba tartozó idősgondozó interjúalanyok a régió feldolgozóüzemeiben, gyáraiban (mint például kesztyűgyár, szövőgyár, baromfi-üzem), helyi vendéglátóipari egységekben, pavilonokban, trafikokban, kisboltokban, mosodában, vagy önkormányzatoknál dolgoztak, akik munkakörüket tekintve gyári szalagmunkások, eladók, felszolgálók, kisegítő személyzet, vagy takarítók voltak. A rendszerváltást követő években a gyárak és üzemek sorozatos megszüntetése, a csődbe ment cégek erősen befolyásolták a Dél-Baranyában élők munkaviszonyait, amely körülményekről az interjúalanyok is beszámoltak. Idősgondozó interjúalanyaink majdnem mindegyikét érintette többnyire rövidebb ideig tartó munkanélküliség, ami gyakran 2-3 hónapot jelentett.

A következő két interjúrészlet a külföldi munkát megelőző munkahelyi bizonytalanságot, instabilitást mutatja be.

„Keltetőben is dolgoztam, és utána elég sokan elmentek, és a baromfifeldolgozóban dolgoztam, busz vitt minket, busz hozott haza, tehát járattal kellett járni, nagyon jó volt az is, de hát leépítések voltak, és az is megszűnt. Ott is volt két évem. (...) ugye elküldték az embereket. Ott meg három műszak volt. Reggel hattól kettőig, kettőtől tízig és tíztől reggel hatig. Három műszakban kellett menni. De, jó volt. Az a bér többet ér, mint most akármennyi. Jobban lehetett érzékelni, meg használni bármire, mert nagyobb volt az értéke.” (Anna, 53)

„Ez egy kisbolt volt. És amikor odamentem, és aztán 1-2 év múlva az a főnök, aki akkor volt az egészet eladta, a személyzetet, egyik fele maradt, a másik felét elküldték úgymond, és mondom ez a harmadik főnöknel, igen a harmadik főnöknel volt, tulajdonképpen én maradtam meg alkalmazottként ugyanabban a kisboltban, ahol előtte öten dolgoztunk... És és hát, érezhető is volt, és látványos is volt, hogy nem fog menni hosszú távon a dolog, de oda már csak ilyen kiskönyvvvel jártam dolgozni. Az is elég volt nekik. És akkor mondták, hogy nem, megszűnik. Közös megegyezéssel eljöttünk, vagy nem is tudom, minek nevezik ezt, és utána ők is megszűntek (...)” (Beáta, 56)

Az interjúalanyok a múltbéli eseményekre való visszatekintés során sokszor minősítik korábbi munkahelyeiket. Több történetnél is megjelenik, hogy az első, az államszocializmus évei alatt megkezdett munkahelyeket a stabilitás és kiszámíthatóság miatt kedvezőbbnek tartják az elmúlt évekhez és a jelenhez képest. Beszámolójukban a pozitív értékelés mellé olykor nosztalgikus hangvétel vegyül.

A munkahelyek megszűnése kiszolgáltatott helyzetbe sodorta az interjúalanyokat az egyébként is munkahelyhiánnyal küzdő térségben. Emellett arról is beszámoltak a kérdezettek, hogy a gyárak és cégek megszűnését követően az elhelyezkedés sok esetben problémát jelentett számukra. Ezt többek között a lehetőségek hiányával, és munkaerő-piaci diszkriminációval magyarázták. A diszkrimináció egyik típusát a vidéki léttel kötötték össze, többen a vidéki lakóhely és megyeszékhely közötti bejárás nehézségeiről számoltak be. A vasútvonalak megszűnése, a buszjáratok korai munkakezdéshez kedvezőtlenül illeszkedő menetrendje a mai napig komoly problémát okoz²⁶ a térség lakóinak a városi munkavállalásban. Egy interjúalany azt fogalmazta meg, hogy több alkalommal azért esett el pécsi munkalehetőségtől, mert a munkáltató nem akarta fizetni napi gyakorisággal a vidéki jelentkező úti költségét.

„Akkor ugye volt ilyen alkalmi munkák, építőiparos fekete takarítás, hát szóval nem ám-?, hiába jöttem, hiába telefonáltam, egyszerűen nem veszik föl a vidékit. Sőt, volt olyan, amikor azt mondtam, hogy hogy kifizetem a bérletet, a bejárást önköltségen. Nem, mert a törvénykönyv előírja, hogy ha alkalmaznak, ők kötelesek téríteni. Tehát egy az egybe elküldtek.” (Katinka, 61)

Emellett többen személyesen tapasztalták meg, hogy miután a helyi vállalatokat külföldi üzletláncok váltották fel, azok inkorrekt módon működtek. Erre példaként a bérek kifizetésének elhúzódsát, fizetetlen túlórákat és tisztességtelen szerződéseket említették, amilyen munkakörülmények korábban nem voltak jellemzők.

„Elcsalták a kocsmába, a könyvelőm elcsalt kilenc évet, az Ósfalviéknál nem voltam bejelentve négy évet, akkor a pékségbe is, ahol dolgoztam, ott is úgy kellett kiharcolni, hogy biztos be vagyok jelentve? Már ott voltam, hogy talán ízé, akkor ott szalagáltam az éveim után.” (Ilona, 57)

„Megszűntek az újságos pavilonok, legalábbis itt H.ban, öö, és akkor elmentem a Sparba, ahol életem legrövidebb időszaka volt, azt hiszem talán 10-15 nap. Amikor nyílt ez az új Spar, akkor a bepakolásnál ott voltam, aztán a szerződésben nem arról szólt, amit ígértek, és akkor [nem érteni]. Nem mentem dolgozni. Bejelentettem, hogy másnap nem megyek. Ééés utána... és utána már ez volt, ez a kisboltos, azt hiszem.” (Beáta, 56)

A munkamigráció kezdete előtt, a megkérdezett szakmunkás nők egy része főállásuk mellett feketén, szerződés nélkül is vállalt munkát Magyarországon. Jellemző volt a több műszak végzése, sok esetben a rendszeres éjszakázás is, de a három műszak vállalásáról a férfiek is beszámolnak. Interjúalanyaink foglalkoztatottsági történetében szintén jellemző a másod-

²⁶ Lásd például: https://www.pecsistop.hu/tartalom/cikk/492330_nem_egyszeru_a_munkas_elete_ha_pecsre_jar_dolgozni (Letöltve: 2018.02.04.)

állítás, ami inkább a rendszerváltást követő időszakban volt gyakoribb körökben. Ez főként a takarítás és vendéglátás volt. Másodállás vállalása, nyugdíj melletti jövedelem-kiegészítés a férjek esetében is előfordult, ezek minden esetben nem bejelentett munkát jelöltek.

A másodállás vállalására való hajlandóság kiemelt fontosságú az idősgondozás tekintetében is. A megkérdezett gondozók kisebb része beszámolt arról, hogy amikor a váltásból hazatér, alkalmi munkákat vállal Magyarországon. Ilyen például a takarítás, valutaváltóban dolgozás, korábbi munka folytatása 4 órában (amit az otthon töltött két hét alatt napi 8 órás munkarendben végez az egyén), vagy egyéb alkalmi betanított munkák. Van, aki viszont magyarországi nyugdíja mellett végzi a külföldi munkát, így az idősgondozás számít kereset-kiegészítésnek.

A megkérdezett házi idősgondozók körében hárman számoltak be arról, hogy ausztriai munkavállalásukat megelőzően részt vettek közmunkaprogramban. Ez szintén indikátora lehet a személy társadalmi helyzetének, különösen, ha tudjuk, hogy az adott személy korábbi munkaviszonyai az idők során, munkafeltételeit tekintve egyre csak romlottak.

A másik típust azok az interjúalanyok képviselik, akiknek a gondozás, vagy ápolás területén voltak megelőző szakmai tapasztalataik. Ők kisebb számban fordultak elő a mintában, ez jelen esetben mindössze négy személyt jelent. Ezen asszonyok korábban csecsemőgondozásban, gyermekgondozásban, családsegítő szolgálatnál, értelmi sérült fiatalokkal és felnőttekkel vagy idősek otthonában dolgoztak. Ők mind megemlítették, hogy a külföldi munka során hasznosítani tudták korábbi gondozói tapasztalataikat. Megfigyelhető volt, hogy a korábban egészségügyi, vagy gondozói munkaterületen dolgozók lakáskörülménye, életvitele, valamint kapcsolatrendszere némileg kedvezőbb volt, mint a többi válaszadóé.

A tizennégy évig óvodában, majd ennek megszűntével postán dolgozó Lídia stabil egzisztenciáról számol be. A háztartásban férje is rendelkezett állandó jövedelemmel, így adósságok nélkül tudták építeni otthonukat.

„Nekünk nem volt hitelünk, semmi. Jó, építkeztünk, akkor volt, hogy anyósomnál laktunk, és itt anyukám lakott, le lett bontva, mer ilyen kicsi, kis ház volt, két szoba-konyha, és ahogy tudtuk, csináltuk, hitel nélkül is, és mikor kész lett, anyukám, apukám az meghalt, anyukám lent lakott nálunk, és úgy építettünk. Férjem kőműves, majdnem mindent ő csinált, csak a falazás, meg a vakolásnál volt segítség. Tehát úgy, hogy hitel nélkül, hitelünk nem volt soha, hál Istennek.” (Lídia, 67)

Franciska azt meséli, hogy azért nem volt Magyarországon problémája a megélhetéssel, mert állandó munkaviszonyban volt, és nem terhelték hitelek. Emellett csak önmagát kellett eltartania, mert gyermekei nem születtek. A fiatal nő úgy találja, hogy a korábbi gondozói munkatapasztalat segítségére vált külföldön is.

„Itt dolgoztam a gyermekotthonban 11 évet, itt fogyatékos gyermekek vannak. Tehát nekem ez az ápolás ez nem volt új. Nem volt újdonság. Úgyhogy ezért is mertem belevágni, de hát sokan vannak, akik soha életükbe nem ápoltak, egy boltból, vagy egy irodából mennek ilyen helyre és csinálják azért mert, mert, mert pénzt kapnak, jobb a fizetés, mint itthon. És bevállalják, és itthon hagyják a gyereket, a családot, mert muszáj, mert itthon ki tudja mi van, hitel, ez-az, amaz. Mondjuk nekem ilyen gondom

nem volt, mert nekem nincs családom, nincs gyerekem, mármint úgy, hogy férjem, gyerekem, de, úgyszólván nekem nem volt újdonság az ilyen munka. (...) Nyilván, ha több lett volna, jobb lett volna. Spórolt pénzem nem volt. Hogy mondjam. Volt tető a fejem fölött, volt mit ennem, most [nevet], anyagi nehézség. Nem tudom. Akkor volt, vagy nem volt?” (Franciska, 43)

Réka korábbi munkáit abból a szempontból sorolta fel, hogy miben segítették azok jelenlegi, idősgondozói munkájában. Elmondása szerint a két évtizedes vendéglátói munka, valamint a bölcsődei munka segítségével az emberekkel való viszonya, a rájuk való figyelme sokban fejlődött. Családjában nem gondozott beteget, azonban élt benne néhány emlékkép apai nagyapjáról, akinek gyermekként sokat segített és minden este ő mosta meg a lábát. Réka elsősorban családban gyakorolt gondozói tapasztalatra vezette vissza, hogy jó idősgondozó. Megelőző munkatapasztalataival demonstrálta, hogy elérték életében egy pont, amikor a felhalmozott tudás és készség a hivatásos idősgondozásban nyilvánulhatott meg.

„Erre lelkiület kell, az öregeket ápolni. Borzasztó nagy türelem kell, meg énnekem szerencsém volt, mert mindig emberekkel foglalkoztam. 20 évig vendéglátóztam, én ahogyan bejött a vendég a szobába rögtön éreztem, hogy befejezhetem a takarítást, vagy ki kell mennem a szobából és utána visszamenni és megint megcsinálni. Akkor a valutapénztárban, ahogy valaki odaállt a plexi mögé, én rögtön tudtam, hogy itt most mi van. Tehát mindig emberekkel foglalkoztam, bölcsődébe dolgoztam, óvodába dolgoztam, 20 évig vendéglátóztam és ez nekem most érett be. Amit eddig csináltam, azt ebbe a munkába mindent tudok hasznosítani. Háztartást kell vezetni, takarítani is kell, ellátni az öregeket, itt most nekem minden bejön” (Réka, 54)

A korábban gondozói, ápolói munkakörben dolgozó személyek iskolai végzettsége valamivel magasabb volt, mint a könnyű-, vagy feldolgozóiparban elhelyezkedő társaiké. A négyből három, korábban egészségügyben dolgozó asszony legmagasabb iskolai végzettsége érettségi volt, közülük ketten kiegészítő képzéseket is végeztek. Szakmai életútjuk közös eleme, hogy mindegyikük pályát módosított. Lídia 1992-ben, az óvoda bezárását követően kezdett el a postán dolgozni, ahol 14 évet töltött sorsjegyek értékesítésével. Franciska a pécsi egészségügyi szakiskola elvégzése után 11 éven át egy gyermekotthonban dolgozott, ahol értelmi sérült gyermekeket látott el. Az intézmény partnerkapcsolatai által lehetősége adódott egy évet Németországban tölteni, hasonló munkakörben. Pár hónapos munkanélküliség után a vendéglátásban helyezkedett el, amit közel 12 éven át űzött, majd ezután kezdett bele az idősgondozásba. Réka életében a bölcsődei, és óvodai állás rövid időt tett ki, s csak az idősgondozói munka perspektívájából válik fontossá. A kettő pozíció közötti időszakban hosszú ideig a vendéglátásban, néhány napig egy kenyérgyárban, egy évig valutaváltóban dolgozott Magyarországon, majd Dél-Tirolban takarítói állást vállalt el. A negyedik asszony, Tímea története inkább a könnyű fizikai munkát végző nők pályájához hasonlít, ugyanis ő nem rendelkezik érettségivel, csupán egy szociális gondozó-ápoló tanfolyamot végzett el. Első munkahelye a szigetvári cipőgyár volt, ahol egészen annak bezárásáig dolgozott. 2006-tól két évig értelmi sérült felnőttekkel foglalkozott, miután hosszabb-rövidebb megszakításokkal otthon ápolta családtagjait.

Családi állapotukat tekintve sokszínű képet látunk az idősgondozókról: házások, özvegyek, elváltak, és egyedülállók egyaránt szerepelnek a kutatásban. A női válaszadók kora átlagosan 56 év. A legfiatalabb idősgondozó interjúalany 21, míg a legidősebb idősgondozó 74

éves volt, aki egy évvel korábban, azaz 73 évesen hagyta abba a külföldi munkát. A gondozók férjeinek életkora 56 és 74 év között mozgott. Jóllehet, kutatásunkba került interjúalanyaink kiválasztásánál nem volt szempont a kor, az idősgondozókkal, a cégvezetőkkel és az ausztriai munkatársakkal való beszélgetés alapján úgy véljük, nem nevezhető véletlennek, hogy túlnyomóan 50-es, 60-as éveikben járó idősgondozókkal találkoztunk. Noha adatokkal jelen tanulmányunkban nem tudjuk alátámasztani, a Dél-Baranyából induló gondozói migráció egyik sajátossága lehet, hogy főként nem fiatal, hanem döntően középkorú, vagy idősebb nők indulnak útra.

Az idősgondozók és férjeik iskolai végzettségére általában maximum 8 általános iskolai osztály, vagy az érettségi volt jellemző. A gondozás miatt többen végeztek tanulmányaik után ápoláshoz kapcsolódó kiegészítő képzéseket, mindössze ketten rendelkeztek diplomával.

A megkérdezett közvetítő cégek vezetőinek elmondása alapján a jelentkezők társadalmi háttere valóban sokszínűnek mondható. Az egyik idősgondozókat közvetítő cégnél volt alkalmunk megtekinteni néhány önéletrajzot, ami szintén ezt támasztotta alá. A cégvezető a szélsőséges esetek felmutatásával igyekezett demonstrálni azt, hogy a külföldi munkavállalás ezen formája az elmúlt években már nem kizárólag a képzetlen, alacsony iskolai végzettségű, hátrányos társadalmi-gazdasági háttérrel rendelkező embereknek jelent vonzó lehetőséget, hanem középiskolai tanárok, jogász diplomával, egészségügyi diplomával rendelkező nők és férfiak, sőt, egy bíró is jelentkezett a céghez idősgondozói munkára.

3.2. MIGRÁCIÓS MOTIVÁCIÓK

Az interjúalanyok többsége a migrációs motivációk vonatkozásában elsősorban anyagi gondokra, a pénz- és munkahiányra, kifizetendő hitelekre hivatkozott. Több személyes történetben találtunk közös vonásokat az anyagi motivációk tekintetében, míg egészen sajátos esetek is kirajzolódtak. Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy kutatásunk feltáró jellegéből adódóan az eseteket nem gyakoriságuk alapján ítéljük meg. Egy történet egyszeri előfordulása is képes leírni egy olyan típust, amely igaz lehet egy meghatározott csoportra, az ismétlődő motívumok ugyanakkor különböző variációkban jelenhetnek meg. A következőkben bemutatjuk a migrációs motivációkat, amelyek részletező elemzése a tanulmány *Migráns-narratívák és biográfiák* fejezetében található.

Tanulmányunk egyik állítása, hogy a Baranya megyéből induló idősgondozók egy része súlyos munkaerő-piaci törést élt át a rendszerváltást követően, ami egy hosszú évekig tartó, bizonytalan munkahelyi és egzisztenciális helyzetbe sodorta őket, s amelynek átmeneti vagy tartós, de sokszor utolsó állomása a külföldi munkatevékenység. Ezen típust jellemzik az egyre romló, vagy nem javuló munkakörülmények, gyakori munkahelyváltások, a családi gazdaság szinten tartásának nehézségei, a kiút lehetőségének hiánya. Emellett több történet arról számol be, hogy jóval a rendszerváltást követően, a 2008-ban kibontakozó gazdasági válság hatására kezdtek el komolyan foglalkozni interjúalanyaink a külföldi munkavállalás gondolatával. Tipikus példa erre a korábban prosperáló vendéglátó-ipari egységekben elhelyezkedett interjúalanyaink esete, akik a válságot követően látványos hanyatlást tapasztaltak a vendégek számában. De ide sorolhatók a 2008 után bekövetkezett csőd, vagy forráshiány miatt kialakult munkahelymegszűnések is.

Találtunk azonban olyan példát is, amelyben a korai külföldi munkavállalás miatt a bizonytalan foglalkoztatottság időszaka kimaradt. Egy beszámoló szerint a kilencvenes évek egyes szociálpolitikai intézkedései vezettek ahhoz, hogy az akkor fiatal nő elkezdje az idősgondozói munkát, majd huzamos ideig folytassa azt.

Diána a többiekhez képest kevésbé jellegzetes utat járt be az idősgondozásban. Az önmagát úttörőként bemutató hölgy a kilencvenes években kezdett el ingázni otthona és Németország között, ekkor még nem volt elterjedt gyakorlat a nők külföldi munkavállalása. Eleinte vendéglátó-ipari munkákat vállalt, majd néhány évvel később, lánya születése után már idősgondozóként tevékenykedett Ausztriában. Diána migrációja az évek során, gyermekei születésével válik családi stratégiává. Esete jól szemlélteti, hogy a rendszerváltást követő munkaerő-piaci bizonytalanság, a kapcsolódó lakhatási problémák, a szociális biztonság érzetének hiánya vezetett oda, hogy külföldi munkát vállaljon.

„Terhesen, a szó szoros értelmében el kellett mennem dolgozni, hogy megkapjam utána a GYES-t, ami alanyi jogon járt egyébként és a Bokros-csomag tartalmazta. És akkor megoldottam nagy nehezen, megkaptam a három hónapra a GYES-t, és nagyon-nagyon nehéz volt abból a pénzből megélni, és akkor egyszer még kimentem három hónapra vízummal, és akkor már muszáj volt, mert sajnos képtelenek voltunk abból az összegből nevelni a gyerekünket.” (...)

„Hát, kilenc hónapos lett, akkor egy olyan szociális, a lányom, akkor egy olyan rossz szociális helyzet alakult ki itt az országban, hogy mindenki meg is érezte, nemcsak én, hanem mindenki, akinek gyereke volt, nyugdíjas volt, mindenki, hogy azt mondtam, hogy képtelen vagyok a gyerekeket felnevelni, egyszerűen nem lehet. Nem lehet, el kell menni, én is (anyukámtól?). Nem tudtunk egyszerűen házat megvenni, konkrétan egy olyan öreg házat, ami már lebontásra szorult, egyszerűen hiába dolgozott a férjem.” (Diána, 41)

A 2010-es években útra indulók közül az alacsony kereset és az elhelyezkedés nehézségei mellett többen a devizahitelekre hivatkoztak, amikor a migráció okait ecsetelték. A probléma komplexitását mutatja, hogy az érintettek nem kizárólag egy okot neveztek meg, amely a migrációra készítette őket, hanem körülmények és élethelyzetek együttesét hozták szóba. Az alábbi interjúrészlet azt mutatja, amikor a fenti problémák közül egyszerre több is megjelenik egy személy életében.

„Egy nagy esküvőnk volt, meg lakáshitelünk. És akkor azt mondtam, hogy jó hát valamit kell csinálnunk, otthon hol túlképzett voltam, hol alulképzett, tehát valamit, valah-, tehát egyáltalán nem passzoltam sehova, valamit meg tenni kell, a lakást nem akartam, hogy elvigyék, meg minden, és elkezdtem gondolkodni, hogy mit tudnék csinálni, és találtam egy hirdetést az interneten, hogy idősgondozókat keresnek, és miután a mamám, a dédi mamám mm beteg volt és az anyukám ápolta otthon, ezért így volt rálátásom, valamennyi. És azt mondtam, hogy jó, hát megpróbálom.” (Natália, 33)

Natália, a matematika szakos középiskolai tanár 2011-ben lakáshitel törlesztése miatt vállalt külföldi munkára. A kétgyermekes családjának napjainkra már kizárólag tolmácsolásból és fordításból él Graz belvárosában, azonban rendszeres kapcsolatban van a környéken élő idősgondozókkal is.

A hiteltörlesztési problémák mellett az ellehetetlenülés más formákban is testet ölthet. Ilyen például a férfi családtag, többnyire a férj hirtelen egészségromlása, vagy teljes munkaképzetelensége. Ezekben az esetekben a háztartás női tagja vállalja magára a sokszor egyedüli családfenntartói szerepet. Az egészségi állapot romlása a leendő idősgondozókat is érintheti. Amennyiben a megélhetés máshonnan nem biztosított, olykor betegen is elvállalják az asszonyok a 24 órás készenlétet igénylő munkát. Katinka a sorozatos munkahelyváltás utolsó magyarországi állomásaként a közmunkaprogramban helyezkedett el, s egy munkahelyi balesetet követően kezdte el a külföldi idősgondozást. Elmondása szerint az is segítette a munkavállalását, hogy barátnője helye éppen ekkor üresedett meg.

„Volt egy balesetem, mielőtt én kimentem, ott a faluba voltam közmunkaprogramba, és a házamtól olyan 30 m-re elütött az autó. (Jaj!) És akkor, akkor indultam el, mert egy év lett volna a táppénzem, talán egy héttel előtte szüntettem meg a táppénzemet, mert a barátnőm ugye el kellett, hogy jöjjön haza, lejárt az ideje, s akkor, akkor volt ez a három hetes kezdésem. Kiírtam magam, mondtam doktornőnek, hogy írjon ki, mert, mert ki kell, hogy menjek, megvan a helyem, és akkor így azóta ezzel foglalkozom.” (Katinka, 61)

Katinka egészségügyi problémái nem szűntek meg a külföldi munkával, azonban úgy találja, hogy mégis az idősgondozás a jobb választás, mivel a közmunkáért kapott fizetésből nem lenne képes eltartania magát. Az asszony nem szívesen dolgozik külföldön, többször is elmondta, hogy ha Magyarországon havi 150 ezer forintot meg tudna keresni, biztos, hogy nem járna négyhetes váltásokban Ausztriába.

A gazdasági ellehetetlenülés további okai a túlköltekezésre, valamint a munkaerő-piaci változásokhoz való nehézkes adaptációjára vezethető vissza, amelyeket a migrációs narratívák fejezetben részletezünk.

A szakirodalom a gazdasági motivációk mellett ismer olyan migrációtípust, ahol a külföldi munkát végző nő megromlott házasságából, vagy bántalmazó férjétől próbál menekülni (Parreñas 2001, Urbańska 2016). Megszólitott interjúalanyaink közül mindössze egy személy számolt be a migrációt kiváltó családon belüli problémákról. Ez jelentheti egyrészt azt, hogy a szenzitív témakörnek köszönhetően egyfajta elhallgatás érhető tetten, azaz a családi problémák említését tudatosan kerülték az interjúalanyok. Másrészt elképzelhető, hogy valóban olyan személyeket kérdeztünk meg, akik jellemzően nem voltak érintettek a kérdésben – azaz az interjúra való hajlandóság is erős szelektáló hatással bírt.

Az ötvenes éveiben járó Edina az elmúlt évek során lemondott arról, hogy munkát találjon Pécsen. Korábban egy gyárban dolgozott, majd újságpavilonban és élelmiszer boltban is vállalt munkát. A munkaerő-piaci nehézségek mellett házasságában is problémák adódtak. Elmondása szerint két éven át fontolgatta a külföldi munkavállalást. *„A döntés azért érlelődött meg, mert otthonról már szinte menekültem.”* Az interjú narratív szakaszában említi a következőket:

Edina: Kint sokkal nyugodtabb voltam. Sokkal. Igen, sokkal, sokkal-sokkal, mert akkor már akkor már nem volt jó a házasságom és akkor már régóta nem volt jó és csak a veszekedés volt. És nekem itt a béke szigete, ha kijöttem. Annyit jelentett, mint a béke szigetén lettem volna mindig. Úgyhogy így van. Magam ura vagyok. Nem

kell veszekednem se a főnökkel, sem a beosztottakkal, sem... egyáltalán senkivel. Ez megfizethetetlen. (...) Tehát valóban teljes nyugi van [nevet]. Teljes nyugalom van [hangosan nevet].

Kérdező: *Mit értesz azon, hogy ötlet, jó ötlet volt, hogy kimenjél?*

Edina: *Mert így megszabadultam az otthoni. Az otthoni bajok elől is és azt, hogy vágytam valami változatosságra. Meg mondom, hogy örökké vonzott a nyelvtanulás. Jó, nagyon nehéz volt eleinte, de most sem tudok annyira, de elvagyok vele.*

Az elvált nő elbeszélésében a menekülés, kaland- és szabadságvágy egyszerre van jelen. A kevésbé részletezett családon belüli nehézségek azonban nehezen elválaszthatók az anyagi jellegű problémáktól, valamint attól a kulcsfontosságú biográfiai ponttól, hogy a döntéshozatal időszakában gyermekei már felnőttek. Ugyanakkor azt állítja Edina, hogy gyermekeivel nem beszélte meg döntését, mert az nem tartozott rájuk. A menekülés típusú migráció ez esetben a közeli hozzátartozóktól teljesen független döntésként jelenik meg.

Kalandvágy és unaloműzés által motivált külföldi munkavállalásról is esik szó. Lídia, a közelmúltban nyugdíjazott asszony elbeszéléséből kitűnik az újdonságra, változatosságra való igény.

„Hát én nyugdíj után, akkor egy három hétre rá? Akkor egyszer (mon)dtam, illet, állandóan itthon lenni, ez is olyan egyhangú, a házi munka. S akkor úgy döntöttem egyszer, hogy kipróbálok, hogy megy, vagy nem megy, mondom, elmegyek egyszer, hogyha nem lesz honvágyam, mer én attól félttem, hogy hú, nem fogom kibírni. És akkor mondtam a családnak, (nincs honvágyam). [mosolyog]” (Lídia, 67)

A sváb háttérrel rendelkező, így a német nyelvet jól ismerő asszony motivációiról azonban később megtudjuk, hogy a változatosság mellett anyagi jellegű ösztönzői is voltak döntésének, noha, ezek többnyire jóléti motivációkként jelennek meg. Lídia az Ausztriában megkeresett pénzzel unokái továbbtanulását szeretné támogatni, valamint többgenerációs házuk felújításába is besegít.

Az idősgondozók közül tizenketten számoltak be arról, hogy saját munkamigrációjukat megelőzően közeli hozzátartozójuk rendelkezett korábbi külföldi munkatapasztalattal. Többen kiemelték, hogy saját külföldi munkájukat egyáltalán nem befolyásolta a hozzátartozó migrációja, amit a köztük lévő gyenge kapcsolattal, korkülönbséggel, vagy a munkatevékenység eltérő típusával indokoltak. Öt gondozó azonban azt említette, hogy a már korábban külföldön dolgozó családtag az idősgondozásban helyezkedett el, többnyire Németországban, esetenként Ausztriában. Többen hangsúlyozták továbbá ennek jelentőségét saját munkapályájuk kapcsán, és világítottak rá arra, hogy az előttük lévő minta mennyiben motiválta döntésüket. Ezen hozzátartozók kizárólag nők voltak, az említések alapján az interjúalanyok nővére, nagynénje, menyje, vagy épp fiának anyósa, akik közül többen már a kilencvenes évek végén elkezdték a külföldi munkát, és 15-20 éves gondozói munkatapasztalatot tudhatnak maguk mögött.

Franciska nagynénje Németországban kezdte az idősgondozást, majd közel 20 év munkaviszony után Ausztriából ment nyugdíjba. Beszámolt arról is, hogy nagynénje segítségével szerezte meg első németországi állását, később azonban ő segítette utolsó munkájához a

nagynénit Ausztriában. A kapcsolatban megjelenik a szívességek körforgása, a munkahelyről való információ átadásának cseréje.

„Németországba, ahova mentem, anyukám húga ott volt már évek óta. És abba a szomszéd faluba adódott egy lehetőség, illetve én szóltam neki, hogy ha valamit hall, akkor szóljon, mert megpróbálnám azt, amit ő csinál. Ő már nagyon régóta csinálja, vagy csinálta, most hagyta abba ő is, mer beteg lett, és akkor szólt, és mentem is már ki. (...) Ezt most meg én szereztem neki, ahol utoljára volt [nevet], ezt a helyet, mert ez ott volt nálunk a szomszédba, ahol voltam.” (Franciska, 43)

A 6. táblázatban az interjúalanyok által megfogalmazott migrációs motivációkat foglaljuk össze. Három foglalkoztatottsághoz kapcsolódó migrációs motiváció került megállapításra, melyek a 1) rendszerváltáshoz, 2) a rendszerváltás utáni időszakhoz, többnyire a 2008-as gazdasági válsághoz, 3) sikertelen vállalkozói próbálkozashoz kötődtek. Az adósságok szintén erős ösztönzői a vándormunkának, éppúgy, mint a jelen kutatásban jóval kisebb mértékben előforduló jóléti migráció, azaz az elsősorban nem anyagi kényszer indukálta külföldi munka. A főként életszínvonal növelésére irányuló migrációs motiváció az önmegvalósítás elemeit is tartalmazhatja, azaz nem kizárólag materiális szempontok köré szerveződik, hanem gazdasági tényezőknél túlmutató értékeket is figyelembe vesz. A lecsökkent munkaképesség, a rossz egészségi állapot is hatással van a migrációs döntésre, ezen esetekben külön kell vizsgálnunk a férj, partner, illetve az idősgondozó személy egészségi állapotát. A családi kötelekhez kapcsolódó motivációk és mintázatok szintén részét képezik a későbbiekben olvasható elemzésnek. Ezekben belül megkülönböztettük az otthon maradt, eltartandó családtag (mint például munkaképtelen, leszázalékolt férj, munkanélküli gyermek), valamint a családi minta a munkamigrációban kategóriáit.

6. táblázat: *Interjúalanyok migrációs motivációi a strukturális interjúrészt alapján*

	Migrációs motivációk	Interjúk száma
Jóléti migráció		2
Instabil munkaerő-piaci és/vagy egzisztenciális helyzet	Munkaerő-piaci hánykolódás a 90-es évektől (rendszerváltás)	6
	Adósság, hitelek	6
	Sikertelen vállalkozás	7
	2008-as gazdasági válságot követő törés	6
Foglalkoztatottságot is érintő rossz egészségi állapot	Saját	7
	Partner	5
Otthon maradt, eltartandó családtag		7
Családi minta a külföldi munkavállalásban ^a		12

^a Csak idősgondozók válaszai.

3.3. MIGRÁCIÓRÓL SZÓLÓ DÖNTÉSHOZATAL KÖRÜLMÉNYEI

3.3.1. KEZDETI LÉPÉSEK, A MIGRÁCIÓ FONTOLGATÁSA

Interjúalanyaink – hasonlóan a Váradi és munkatársai (2017) kutatásában részt vevő személyekhez – nem számoltak be arról, hogy előzetes terveik között szerepelt volna külföldi munkavállalás. Az élettörténetekből egyértelműen látszik, hogy nem szakmai motivációk²⁷ vagy a puszta kalandvágy mozgatta a megkérdezett személyeket, inkább gazdasági motívációk húzódtak meg a külföldi munkavállalás mögött. A foglalkoztatásból, eladósodásból, egzisztenciális bizonytalanságból adódó strukturális kényszerek a migrációról való döntés meghozatalában, annak körülményeiben szintén felismerhetők. Fontos látni, hogy az interjúalanyok olykor maguk mondják ki, hogy külföldi munkavállalásukat, a családtól való távollétet egyfajta kényszerként élik meg. Ugyanakkor nem mondhatjuk ki egyértelműen, hogy a rosszabb munkakörülményekkel, vagy alacsonyabb életszínvonallal egyenesen arányos lenne a külföldi munka kényszerként való érzékelése.

A migrációs döntéshozatalról szóló blokkban megkérdeztük azt, mikor hallott először öt érintő konkrét külföldi munkalehetőségről, hogyan érelődött a vándormunka gondolata, valamint, hogy kezdetben milyen lépéseket tett a munka érdekében a kérdezett személy. A válaszadók egy része nem tudta pontosan felidézni, hogy mikor hallott először konkrét külföldi munkalehetőségről, ami a kérdés retrospektív volta miatt nem meglepő. Érvelésük szerint a lehetőségről mindig is tudtak, mivel „a fél ország kijár”. Hasonló válasz különösen igaz volt a sváb településeken élőkre, de ettől függetlenül ez egy gyakran előforduló megállapítás volt. Az interjúalanyok arról számoltak be, hogy hosszú éveken át tapasztalták környezetükben az ingázást, azonban maguk, különféle okok miatt nem mentek ki korábban. Jelenleg azonban van erre lehetőségük, vagy külső tényezők hatására vállalkoztak a külföldi munkára. Történeteik többnyire egy korábbi stabil állapot megtöréséről számoltak be, mint a magyarországi folyamatos foglalkoztatás megszűnése vagy a jól működő családi vállalkozás bebukása. Egyedül egy személy, az önmagát jóléti migránsként bemutató nyugdíjas asszony hivatkozott felnőtt unokáira, akikre pár éve már nem kell vigyáznia, így ingázó munkavállalásával lelkiismeret-furdalás nélkül kivonhatja magát az otthoni teendők alól. A kivételes beszámolón kívül azonban majdnem minden esetben a gazdasági szükséghelyzetből fakadó migráció volt jellemző.

Az érintetteknek nagyon éles emlékeik vannak arról, hogyan jutottak az első konkrét al-lásajánlathoz, hogy mely ismerősük adta az információt, és milyen gyorsan döntötték el a kérdést – különösen, ha a döntéshozatal viszonylag rövid idő alatt történt. Többen arról számoltak be, hogy csupán néhány napjuk volt eldönteni, hogy elindulnak-e első útjukra Ausztria vagy Németország felé. Az idősgondozók szerint legelőször kimenni a legstressze-sebb, de minden új gondozotthoz való első kiút hasonlóan feszültségekkel teli.

„Jaj, hát izgult... nagyon izgultam. Amikor jött a telefon, hogy mehetek ki, ez egy hét-fői nap volt, és kaptam egy telefont, hogy szerdán jön a kocsis, és mehetek ki dolgozni.

²⁷ Ezt állapítja meg Turai is (2018).

Hát, szikrát nem kaptam én is, mert azt sem tudtam, hogy hogy lesz, vagy mi lesz. De nagyon örültem, mert a főnököm adott egy hónap fizetetlen szabadságot. És elengedett, ugye elmentem, és azt mondta, hogy ha hazajövök, akkor megbeszéljük, hogy akkor maradok itthol, vagy folytatom kint a munkát.” (Anna, 53)

Ahol a migrációs kényszer kisebb, a migrációt hosszasan előkészületek előzhetik meg. Az előkészületek jelenthetik a különféle tájékoztató csomagokkal való ismerkedést, nyelvtanulást, magyar, vagy nemzetközi közvetítő cégekről való alapos tájékozódást, vagy a szintén időigényes ápolói képzés elvégzését. Interjúalanyaink körében a gondozást megelőző hosszasan felkészülési időszak nem volt jellemző. Arról azonban többen beszámoltak, hogy a külföldi munka megkezdését követően kezdtek el a gondozói OKJ-s képzést, amely képzettség a továbbiakban előnyökkel járt számukra a munkaerőpiacon. A megszóltított interjúalanyok jellemzően nem töltöttek különösen sok időt nyelvtanulással az előkészületek alatt. A kevés nyelvtudással rendelkezők többnyire Ausztriában kezdtek el foglalkozni komolyabban a kérdéssel, még ha igyekeztek is frissíteni nyelvtudásukat az első kiutazás előtt.

A döntés meghozatalával, valamint az első kiutazással kapcsolatban sok személyes élmény és történet előkerült. Az ismeretlentől való félelmet az idősgondozókban az is fokozza, hogy sok esetben még nem volt példa életükben arra, hogy valaha elhagyták volna családjukat, vagy otthonukat. Néhány beszámolóból az is kiderült, hogy egészen az idősgondozói munka megkezdéséig még külföldön sem jártak egyes asszonyok. Hasonló esetben a migráció érzelmi és pszichikai költségei jóval nagyobbak, mintha egy gyakorlott utazóról lenne szó, akinek maga a határátlépés nem jelent újdonságot. A döntéshozatal és kiutazás kapcsán gyakori, hogy a félelem, a szorongás, és egyéb negatív érzelmek jönnek elő a visszaemlékezésekben.

„Féltem. Nem volt könnyű eldönteni. Ugye most hogyha, hogyan mondjam, elindulsz, és úgy jössz haza, mert hazajöttem három helyről, a saját költségemen, mert olyan volt a hely, azért nekem ott nem volt könnyű, akkor lelkiileg sérült-, tehát nekem az nagyon fáj. És a családom miatt fáj, nem magam miatt igazából, csak az, hogy nem tudom hazahozni a pénzt, nem tudok segíteni, és ez nagy baj volt akkor. Mert kellett, és fáj az, hogy énmiattam van az, hogy ami. És akkor ez nagyon rossz volt.” (Ilona, 57)

Az érzelmek nem csupán a család elhagyásával jelennek meg, azt felerősíti a felelősség is, amelyet a gondozó egy számára idegen, idős személy gondozásával magára vállal. A frusztráció tehát az ismeretlen helyszínből, munkakörülményekből, bizonytalanságból is fakad. Azonban, ha már megszületett a döntés, és elkezdődött a gondozói munka, csak kivételes esetek viszik rá arra, hogy a kezdeti nehézségek eltántorítsák annak elvégzésétől. Az idősgondozói munkavállalás kezdetére különösen igaz, hogy a kevés gondozói tapasztalat, vagy akár a nyelvi hiányosságok miatt nehezebben tud a munkák közül szelektálni a gondozó. A későbbiekben gyakorlatának, bővülő ismereteinek, vagy kapcsolathálózatának köszönhetően jobb alkupozícióból indul akár egy közvetítő cégnél, akár a fogadó családnál. Több olyan beszámoló is elhangzott, ahol az első munkahely kudarccal járt, de idővel egyre jobb feltételek adódtak a gondozó számára. Az első távollét azonban sokaknak igen megterhelő, ezt szemlélteti a következő idézet is.

„Jól, ettől függetlenül sírva mentem ki. Mert ő itthon hagytam a gyerekeimet, a férjem. Azt hogy a gyerekeimet, a lányom például, amikor először voltam, asszem igen. Ő a sulis után, ő mindig ki akart menni Amerikába. A lányom kiment Amerikába, kint volt két évet. És ő ... nekem akkor jött egy lehetőség, hogy mehettem Németországba, a fiam és a férjem itthon maradt. Ehhez hozzáteszem, hogy közbeesett a karácsony. Háát, húzós volt.” (Beáta, 56)

Neme, kora és budapesti lakhelye szempontjából is kivételt képező 21 éves Lóránt úgy tekint vissza a korábbiakra, mint aki egyáltalán nem értékelte lehetőségként az idősgondozást. Így fogalmaz: *„Zs-terv utáni terv, és mégis ez lett a megoldás.”* Lórántnak elsősorban a munkára való alkalmasságával szemben voltak kételyei. Fő kérdése az volt, hogy egy gyenge fizikumú, fiatal és tapasztalatlan fiúként képes lesz-e elvégezni a rá bízott feladatokat, és felelősen gondozni beteg embereket. Lóránt számára az idősgondozói munka egy önismerteti folyamat is volt, ahol saját határait és képességeit ismerhette meg a fiatal férfi. Emellett otthoni környezetének, barátainak és családjának is bizonyítani tudta, hogy képes kitartóan és elkötelezetten cselekedni.

3.3.2. BÉREK ÉS KÖLTSÉG-HASZON KALKULÁCIÓ

A válaszadók ambivalens módon közelítettek az interjúban elhangzott bérrrel kapcsolatos kérdéshez. Amellett, hogy a megkérdezett gondozók úgy látják, a külföldi munka a magyarországi lehetőségekhez képest jól fizető munkát jelent, mégis nehezen adtak választ arra, hogy mennyire elégedettek az Ausztriában megkeresett bérükkel. Abban sem látható egyértelmű konszenzus, hogy a gondozók mely csoporthoz viszonyítják külföldi fizetésüket.

„Hát, sokan mondják, hogy nagyon keveset kapunk, de nem tudom, ahhoz képest, hogy itt mennyi a fizetés, mer azt mondják, hogy az osztrák azért oda se jönne. (Ahm) Nem tudom. Az orvos is azt mondta, aki ott volt, az a felülvizsgáló, hogy az nem sok, amit fizetnek nekünk. De én meg vagyok elégedve.” (Lídia, 67)

Érdekes volt látni, hogy az idősgondozók jellemzően nem az osztrákokhoz, s nem is a kibocsátó településen élőkhez viszonyították új keresetüket. Jóllehet, a kibocsátó település sokszor alacsony lélekszámából adódóan be is számolhattak volna olyan helyzetekről, ahol a bérkülönbség miatt kiéleződött az ellentét köztük és az otthon maradtak között, ez nem történt meg. Jellemző volt, hogy ha érzékelték is, hogy a migráció következtében az adott községen belül az átlagnál jobban élnek a többi lakoshoz képest, a referenciát mégis saját korábbi fizetésük és életkörülményeik jelentették. Bizonytalan válaszuk abból a tapasztalatból adódhat, hogy a külföldi munkával nem növekedett jelentősen életminőségük, mint inkább szinten tartotta korábbi életszínvonalukat.

„Mikor elégedett az ember a fizetésével? De elfogadom, ami van. Ennyi, jó? Ez maradjon is így. Ahhoz képest, amit most dolgozok, mert mondtam, hogy nekem most nagyon könnyű helyem van, nagyon jó, tulajdonképpen azt fizetik meg, hogy ott vagyok, hogy vagyok.” (Beáta, 56)

A fizetések összehasonlítása a saját korábbi kereset mellett a többi idősgondozó bérével való viszonylatban is megjelenik (a különböző migrációs csoportok közti bércsúszásról lásd: Melegh et al. 2018). Előfordult, hogy a gondozó saját helyzetének értékelésekor bérét más magyar idősgondozó kollégái fizetésével vetette össze. A következő idézet ezt demonstrálja.

Kérdező: Mennyire voltál elégedett a kinti fizetéseddel?

Ilona: Hát, ha megnézzük, hogy ki mit csinál, és mit kap érte, hogyan mondjam. Valakinek van szabadnapja, valakinek könnyebb a feladata, de én mindig megszívtam, mert vagy nem volt szabadidőm, vagy még szabadnapom sem, és ugyanannyit kerestem, vagy még kevesebbet, mint a többiek. De belenyugodtam, inkább ennyit mondok.

Az interjú beszélgetések rávilágított arra, hogy az Ausztriában megkeresett fizetés igen változó lehet. Megkérdezett interjúalanyainknál ez sokszor 55–65 eurós napidíjat jelent, de volt, akinek a fizetése ezt jóval meghaladta. Az egyik gondozó arról számolt be, hogy két gondozottjáért, akik egyazon háztartásban élnek, naponta nettó 100 eurót kap, volt azonban, aki mindössze 500 eurót kapott a 14 munkanapra. Az osztrák fizetéshez eltérő módon különféle levonások is társulnak, hiszen nem minden esetben állja a család a társadalombiztosítást, vagy az utazást alkalmazottjának.

A kereset mellett számos költsége is felmerül a külföldi munkának, amelyek egy részét a gondozók az interjúkban elmondottak alapján láthatóan beleszámítják kalkulációikba. Ilyen például a közvetítőnek fizetendő jutalék, az utazási költség, melyet némely esetben a fogadó család fizet, vagy a kinti tartózkodás költsége, ami a minimális fogyasztás miatt általában igen alacsony. Ugyanakkor nem jelennek meg tartósan a kiadások listájában a munka elkezdéséhez társuló költségek, úgymint a nyelviskola, ápolói tanfolyam elvégzése, vagy a kinti vállalkozáshoz kapcsolódó biztosítás kifizetése (a migrációval járó költségek számításáról lásd részletesen: Melegh et al. 2018). Ezek mellett Magyarországon is felmerülhetnek költségei az ingázó gondozónak, például a kötelező társadalombiztosítás fizetése abban az esetben, ha Ausztriában valamilyen oknál fogva nem fizet egészségbiztosítást a munkavállaló személy. A magyarországi lakás, vagy ház fenntartása is komoly összegeket visz el a külföldi fizetésből, melyre sok esetben kitérnek a gondozók. Az Ausztriában megkeresett jövedelemből levonásra kerülnek a migráns hazautalások is, amit különböző családtagok készpénzben, vagy tárgyasult formában kapnak meg. Ezen összegek nem a gondozó közvetlen háztartásába irányulnak, így saját költségei nem csökkennek emiatt. A bérelőnnyel kapcsolatos bizonytalanság erősen összefügghet azzal, hogy a migrációban részt vevő személyek nem látják pontosan a munkamigrációval járó költségeket és hasznokat.

MIGRÁNS HAZAUTALÁSOK

A migráns hazautalások szakirodalmában a hazaküldött transzferek kétféle típusát különbözteti meg: a gazdasági és a társadalmi hazautalásokat (Castles – Miller 2003). Az előbbi a kibocsátó országba küldött összes transzfert jelenti, az utóbbi azt a tudást, mentalitást, megszerzett képességeket foglalja magában, melyeket az eltérő kultúrából adódóan tud

magáévá tenni a migráns személy. Tanulmányunkban migráns hazautalásokon a gazdasági vonatkozású típust értjük, amelyek lehetnek egyéni és kollektív transzferek is, tekintettel arra, hogy ki a kedvezményezett. A kollektív hazautalás egy otthon maradt etnikai, vallási, vagy egyéb jellemvonások mentén szerveződő csoportra értelmezhető, amely oktatási, egészségügyi, vagy infrastrukturális támogatásban részesül a migráns személy által, míg az egyéni hazautalás magánszemélyekre vonatkozik. A hazautalások sok szempontból jelentik a kedvezményezett háztartásban élők életminőségének növekedését: növelik az egyének egészségügyre fordított kiadásait (Kalaj 2015), az oktatásra fordított összegeket (Ratha 2013), javítják az otthon maradt egyének életszínvonalát (Gábiel 2014), valamint a befektetéseket is gyarapítják (Yang 2005).

Interjúalanyaink nem számoltak be kollektív hazautalásról, azonban ketten megemlítették, hogy előfordult már, hogy adományoztak a külföldön megkeresett pénzből. Lóránt például egy budapesti hajléktalan férfinak ad alkalmanként pénzt, amennyiben hazaérkezését követően szokott helyén találja őt. Egy-egy ilyen alkalommal akár 20 ezer forintot is ajándékoz az egyébként kerekesszékekben élő, magát ellátni képtelen férfinak. Natália nem szeret pénzt adni még közeli hozzátartozóinak sem, felkérésekre azonban szívesen elvállal fordítói és tolmácsolási munkákat, akkor is, ha ezek sokszor komoly költséggel is járnak számára.

Az elbeszélések kivétel nélkül a külföldi munka anyagi haszonnal kapcsolatos oldalát emelik ki, mintsem a társadalmi hazautalások voltát. Arra nem volt példa, hogy a gondozók mentálisbéli változásokat említettek volna az ausztriai munka alatt, azonban a nyelvtudásuk jelentősen javulni látszott. Az interjúalanyok szerint a külföldön megkeresett pénz általában a megélhetés, lakásfenntartás, lakásfelújítás, számlák kifizetése és adósságok csökkentése céljából kerül felhasználásra, amely az idősgondozó, és legszűkebb családtagok háztartásának terheit csökkenti. Az orvosok, valamint a gyógyszerek kifizetése is többször említésre került, oktatásba való investálás azonban egyedül egy alkalommal fordult elő. Kisebb összegek rendszeres készpénzes hazaadása meglehetősen jellemző volt interjúalanyaink körében, akik alkalmi szinten egy-egy nagyobb összeget is hazaadnak családtagjaiknak, például lakásvásárlás, vagy családi események, ünnepek finanszírozására.

Eltérő válaszokat kaptunk arról, kik részesülnek a migráns hazautalásból. Volt, aki egyértelműen megnevezte azokat a családtagokat, akiknek rendszeresen, vagy alkalmanként hazaad keresetéből, azonban többen voltak, akik teljesen elutasították a pénz hazaadásának lehetőségét.

Az alábbi két idézet különböző álláspontokat szemléltet a külföldön megkeresett pénz sorsáról. Mindkét asszonynak két felnőtt, dolgozó gyermeke, valamint unokái vannak. Míg Anna házastársával egy párszáz fős faluban, Beáta egy kisváros panellakásában egyedül él. Beáta nem gondolja, hogy támogatnia kellene gyermekeit, hiszen azok már évek óta eltartják magukat. Anna azonban a havi rendszerességű ajándékokon felül minden hazautazása során ad felnőtt gyermekeinek saját fizetéséből.

„Szoktam neki, 100 eurót, azt mindig kapnak, az harmincezer Forint. Fiam, meg a lányom. Tehát ezt rendszerességgel, tényleg. Hazajövök, akkor mindig. De volt már olyan, hogy csak kaptak mondjuk 15-öt, mert most kevesebb pénzt hoztam haza. Tehát ez attól függ, hogy mindig mennyi pénzzel jövök haza én is. Mert ugye nekem is

kell, hogy elég legyen, meg még a visszautamra is, meg pénz nélkül sem mehetek vissza, meg itthon is, hogy legyen, hát ja. De az ember a családjának ad.” (Anna, 53)

„Így hogy a fizetéséből nekik? Nem. Miért. Nem, de ez nem azt jelenti, hogy ne adnék. De így, hogy menetrend lenne, hogy én azért jövök haza, hogy a gyerekeimet pénzeljem, na ez így nem működik. Ez nem. Felnőtt emberekről volna szó.” (Beáta, 56)

A megtakarítások léte minden munkamigrációban érintett háztartásban fontos kérdés. Sok esetben a váltás alatt Magyarországon töltött idő a kereset felélését jelenti, ez különösen igaz a migráció kezdeti időszakára. A családos gondozók körében gyakori, hogy a férj vagy gyermekek kizárólag ebből a pénzből élnek akkor is, amikor a feleség, vagy anya épp külföldön dolgozik. Ilyen esetekben különösen nehéz a megtakarítás. Az interjút vállaló idősgondozók nagy része az ötvenes, vagy hatvanas éveiben jár, akiknek Magyarországon egyre csökken a hazai munkavállalás perspektívája, ezzel párhuzamosan egyre közelednek a nyugdíjas korhoz. A megkérdezett személyek nem titkolták, hogy – számítva a magyarországi nyugdíjra is – az osztrák nyugdíj az egyik fő célja külföldi munkavállalásuknak, amit legalább öt év munkaviszony után kaphatnak meg. A jövőről való gondoskodás nem merül ki a külföldről érkező nyugdíj biztosításában. Van olyan dolgozó, aki magyarországi bankszámlájára tesz félre havi fix összeget, amely megtakarításhoz csak a nyugdíjba vonulást követően kíván hozzányúlni. Olyan eset is tudomásunkra jutott, ahol alacsony volt a családon belüli bizalom, így a gondozást végző asszony a saját gyermekei elől eltitkolva vezet bankszámlát Ausztriában. A spórolás mértéke attól is függ, mennyi időt tölt valaki a házi idősgondozásban, hány évig folytatja munkatevékenységét úgy, hogy egyébként a kibocsátó országban már nyugdíjas lenne.

Az interjúkból kiderül, hogy a háztartások egy részének konkrét elképzelései vannak arról, hogy milyen nagyobb beruházásokra kell gyűjteniük. Az érintettek többnyire materiális célokat tűznek ki maguk elé, mint például egy új mosógép vásárlását, tető megjavítását vagy épp az ablakok cseréjét. A vágyott konstrukció megvalósítását követően újabbak veszik át a helyét, és az euró gyűjtése folytatódhat. A befektetések a közelgő időskort megkönnyítendő kiadások is lehetnek. Az idősgondozói tevékenység tehát további ötletekkel is elláthatja az érintetteket, melyek éppen a munkavégzésből fakadnak.

„Még szeretném a tetőcserepet lecseréltetni, szeretnék egy új fürdőszobát, meg egy új autót. (...) Még ha lesz egy akadálymentes fürdőszobám, mire nyugdíjba megyek, mert egy olyan fürdőszoba, amit én szeretnék az másfél millió forint, akkor, akkor úgy meg is leszek elégedve.” (Réka, 54)

Interjúalanyaink csak ritka esetekben neveztek meg tartós fogyasztási cikkeket, amelyeket külföldi fizetésükből vettek. A megszólított egyének társadalmi státuszát mutatja, hogy jóléti kiadások, mint például nyaralás a családdal, wellness, kulturális kiadások jellemzően nem kerültek említésre az interjúk során.

3.3.3. ADÓSSÁGOK, HITELEK SZEREPE

Súlyos eladósodás az interjúalanyok közül 6 főt érintett. Az eladósodás és az azt követő események hasonlóan jelennek meg az interjúalanyok életében, amelyek alapvetően túlfogyasztásból, túlköltekezésből fakadnak. Ez sokszor egy át nem gondolt, vagy sikertelen vállalkozás következményeként jött létre. Az interjúalanyok beszámoltak arról is, hogyan kerültek bele egy adósságspirálba, akik közül többen a mai napig nem lábaltak ki a szerencsétlen helyzetből. Vivien esetében is ez a körülmény áll fenn, aki a külföldi munkával sem tudta maradéktalanul törleszteni meglévő hiteleit.

„A fundamenta is úgy volt, hogy azt vonták a számláról, de igazából azzal is az a helyzet, hogy levonták és utána kölcsön kellett kérnünk. Tehát igazából nemhogy megtakarítottunk, de folyamatosan kölcsönből kölcsönbe mentünk. És ez még mindig így van, mert hiába jártam ki, hiába kerestem ekkora összeget, azért ez a mai napig is így van és még a ház sincs kifizetve.” (Vivien, 27)

A migrációt több esetben az a félelem hajtja, hogy a fizetés megtagadásával a bank elérvezi az érintettek házáat, vagy kilakoltatja a családot. Egy elbeszélő számolt be arról, hogy a külföldi munka segítségével néhány év alatt eredményesen tudta törleszteni a bank felé tartozását, és sikeres volt a kifizetés, így ő már megtakaríthatja keresetének egy részét, és a jövőre gondolva végezheti a külföldi munkát. Azok az idősgondozók, akik még a törlesztés időszakában vannak, sokszor hónapra pontosan tudják, hogy mikor fog lejárni a banki hitel, és ezáltal meddig kell végezniük az ausztriai idősgondozói munkát. Egyik interjúalanyunk havi 140 ezer forintot fizet svájci hitelük törlesztésére, amit még további öt éven keresztül utalnia kell a bank felé. A többiek nem adtak meg pontos összeget. A megkérdezettek jellemző, hogy a hitel lejárta után nem kívánnak azonnal felhagyni ezzel a jövedelmet jelentő munkatevékenységükkel, hanem továbbra is dolgozni szeretnének, hogy stabilizálják maguk, vagy családjuk anyagi helyzetét. A válaszadó idősgondozók nagy részének az adósságok, tartozások kiegyenlítése mellett azonban voltak további tervei arról, hogy jövőbeli fizetésüket miként szeretnék felhasználni, esetleg befektetni Magyarországon.

Az eladósodás kérdésköre a migráns élettörténeteken belül szenzitív témának számít. Mivel pénzügyi kérdésekről van szó, nem lehetünk biztosak abban, hogy a kérdezett személy nyíltan megosztja a pénzzel kapcsolatos részleteket az interjú során. Másrészt az eladósodás mellé a szégyen érzete is társulhat, ami a pénzügyek tudatos elhallgatását, a téma mellőzését vonhatja magával. A partner-interjúk ebben a témakörben beváltották várakozásainkat, mivel a férjekkel való beszélgetések több alkalommal is jól kiegészítették a korábban megszerzett információkat az adósságok témakörét érintve is. Azoknál az interjúalanyoknál azonban, akiknek a partnerét nem tudtuk megkérdezni, csak egy oldalról ismerhettük meg az eladósodáshoz vezető utat.

Anna és Gáspár történetében az eladósodás szorosan összefügg a szövevényes családi szálakkal. Míg Anna csak annyit mesél, hogy adósságaik vannak, addig férjétől azt is megtudjuk, hogy ez pontosan mekkora kölcsönöket jelent, kiknek köszönhető, továbbá azt, hogy ezek miként járultak hozzá a családi gazdaság csődjéhez. Gáspár az interjú első mondataiban beszámol arról, hogy hitelt vettek fel a házra, amelyben élnek, továbbá a nevelt fia is hasonlóan kölcsönöket vett fel más célokra. Gáspár a fiúval szemben – akiről ekkor derül ki, hogy

nem vér szerinti gyermeke, hanem felesége korábbi házasságából való – komoly sérelmeket hordoz, többek között a megdondatlan hitelek miatt. Gáspár nevelt fia hizlaldát szeretett volna építeni apja földjén a felvett kölcsönből, azonban ez a létesítmény soha nem épült meg. Az akkor munkanélküli fiúnak a kölcsönöket nem sikerült visszafizetnie, ugyanakkor az adósság akkorára nőtt, amelynek törlesztéséhez már csak a külföldi munkavállalással tudták összegyűjteni a szükséges összeget.

„Akkor összejött egy másik falubeli nővel [a fia], aki most per pillanat az önkormányzatnál dolgozik, az Ibolya, és akkor (?) fölvelt ötszázezer forintot. Ötszázezer forintot abba, hogy az anyja fogna neki fizetni. Amit a mai napig is fizeti az asszony. Azt fizeti, ezt az ötszázezer forintot. Ámbár most már nem túl sok van belőle hála Istennek, de hát ugye az ötszázból már milliók lettek, másfél, kétmillió körül lett. Ugye sok éveken keresztül nem lett fizetve.” (Gáspár, 56)

A történetben nem egyértelmű, hogy az egyes családtagok milyen indíttatásból, és mikor vettek fel kölcsönt, ezzel ellentétben a hitelek nagyságrendjéről pontos képet kapunk. A feleség egymillió kétszázezer forintot vett fel házépítésre, majd később – valószínűleg ugyanerre a célra – plusz hatszázezer forintot. A fiú a Németországban élő barátnőjétől kapott háromszázezer, ezután kétszázezer forintot, majd miután a kapcsolat véget ért, még ötszázezer forintot vett fel a banktól. Ezeket mind összeadva 2,8 millió Ft tartozást kapunk, ami valóban több millió forint, a kamattal együtt pedig még annál is több. A törlesztés az elmesélés alapján, vélhetően teljes mértékben az Ausztriában dolgozó Annára vár.

„Sorba kapta a felszólításokat [Anna], meg a letiltásokat kapta a munkahelyén, meg a végrehajtás fenyegettek, hogy mit tudom én, egy hónapon-, vagy... tíz napon belül jönnek, aztán árvereztetik a házat. És ugye írtuk, sorba írtuk a kérelmet, hogy adjanak ennyi haladékat, amannyi haladékat adjanak, most majd így fizetünk, meg úgy próbált, mert általában, mert az ő nevéen van az egész, ugye mert én akkorjában már nem dolgoztam, mert engemet már leszázalékoltak kettőezeregybe, tehát engemet leszázalékoltak már. Ugye nekem már nem volt semmi jövedelemem akkor már igazából.” (Gáspár, 56)

Gáspár beszámolója két fontos dologra hívja fel a figyelmet, melyek a migrációról szóló döntéshozatalban kiemelt szerepet játszanak. Az egyik, hogy a család férfi tagjai konszenzussal elfogadják azt, hogy Anna az egyetlen megoldás a problémára. Fiuk, a teljesen egészséges, és munkaképes családtag, motivátlansága miatt nem képes pénzkereső tevékenységre, így a törlesztésre sem. A férj, Gáspár magára betegként, leszázalékoltként hivatkozik, érvelése szerint saját egészsége nem teszi lehetővé, hogy munkát vállaljon akár otthon, akár külföldön. Ebből egyenesen következik, hogy a család gazdasági szükséghelyzetének megoldása a család női tagjára, Annára hárul. Anna, az áldozatkész anya és önzetlen házastárs elfogadja ezt a pozíciót, így teljeseedik be a családi konszenzus. A házaspár ugyanakkor úgy tekint vissza a migrációs döntésre, mint ami kettejük közös elhatározása volt. Míg a fiú érdektelenségére adottságként tekintenek, a migrációról szóló tervet egy kölcsönösségen alapuló választásnak látják. Gáspár és Anna esete nem egyedülálló az idősgondozói migrációt folytató nők családjaiban. A terepmunkánk során szerzett tapasztalatok megerősítik a szakirodalomból ismert eseteket, amelyek szerint a családi viszonyok (mint például a férfi háztartásfő megváltozott munkaképessége, vagy családtagok munkanélkülisége) nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a háztartás női tagjára háruljon a külföldi munkavállalás.

3.3.4. CSALÁDI STRATÉGIA A DÖNTÉSHOZATALBAN

A migrációs motivációk vizsgálata, de a későbbiekben elemzett migrációs narratívák értelmezése is arra enged következtetni, hogy megfigyelt eseteinkben a migrációs aktus többnyire nem egyéni döntést takar. Ezt az elhatározást csak akkor hozzák egyedül a leendő idősgondozók, ha egyedülálló, vagy ha gyermekeik már felnőttek. Empirikus kutatásunk megfigyelései alapján elmondható, hogy jellemzőbb a háztartási szinten történő döntéshozatal, amely főként a férj, ritkábban a háztartásában élő gyermekek, esetleg szülők bevonásával történik. A vizsgált háztartások gyakorlatára a döntéshozatal, mint *családi stratégia* jellemző, amely fogalom alatt azt értjük, amikor a családi érdekek kerülnek előtérbe, és az egyén abban az esetben is vállalkozik az adott munkára, ha ez lemondással, saját preferenciáinak háttérbe kerülésével jár együtt. Kutatásunk eredményei megerősítik a migráció új-gazdaságtan elméletét (Stark – Bloom 1985), azaz a háztartási szinten, kockázatcsökkentés céljából meghozott migrációs döntést.

Interjúink alapján a migráció, mint családi stratégia szinte az összes migrációs motiváció kategóriájában megjelenik. Különösen erősen van jelen olyan családok esetében, ahol gondozásra, vagy anyagi támogatásra szoruló családtag van, de a partner lecsökkent munkaképességéhez, a gazdasági válságot követően bekövetkezett gazdasági töréshez, valamint a vállalkozás sikertelenségéhez szintén kötődhet. A migráció, mint családi stratégia lényeges eleme, hogy az otthon maradt családtagok lehetőségeit és képességeit figyelembe véve kerül a választás az esetünkben feleség vagy édesanya szerepét betöltő nő migrációjára. Az interjúk arról tanúskodnak, hogy a háztartás tagjai elméletben felvetik az összes lehetőséget, amellyel segíteni tudnák a családi gazdaságot. Figyelembe veszik, hogy mely családtagok képesek jövedelemszerző tevékenységre, hogy igényel-e valamelyik családtag gondozást, hogy milyen feltételekkel valósítható meg a külföldi munkavállalás, továbbá, hogy az időben meddig tartható fenn.

NŐI INTERJÚALANYOK ÉRTELMEZÉSE

A következőkben a családi stratégia három különböző formáját szemléltetjük. Az első példában a nagyszülői segítség bevonásának szükségességét, a másodikban a sikeres hiteltörlesztésből a családi-gazdasági stabilizációt, a harmadikban a gyermek továbbtanulásának támogatásának egyetlen útját látjuk. Mindhárom esetben központi szerepe van a közösen hozott családi döntésnek.

A fiatalkorától kezdve külföldi munkavállalásban érintett Diána pontosan látja, hogy korábbi ausztriai munkavállalása csak úgy volt lehetséges, hogy kőművesként dolgozó férje mellett édesanyja is részt vállalt a gyermeknevelésben.

„Egy keresetből nem lehetett, meg a GYES-ből, ugye? És akkor mamám ott volt, édesanyukámnál laktunk, ott voltam már második gyerek, a fiam kilenc hónapos volt, nagyon nagy volt a segítség, ott volt édesanyukám, mamám, férjem, és akkor kijöttem dolgozni. Akkor kezdődött (?) éves, két éves ő szüneteket, most nem úgy kell elképzelni, hogy kint voltam dolgozni, éves, két éves szünetekkel.” (Diána, 41)

A férj számára is könnyebbség volt a nagyszülők jelenléte, ez azonban kompromisszumot igényelt részéről. A történet további részletéből kiderül, hogy a külföldi munkavállalás egyik fő célja a saját ház megvásárlása, a szülői háztól való függetlenedés volt. A közel 10 éves átmeneti időszakot követően sikerült elköltöznie a családnak, s Diána ezután gyermekei taníttatását tűzte ki célul. *„Nem fejeztük be a festést, általános iskolába normálisba járatom őket, így a háznak a színe ott van a gyerekekben.”* – foglalja össze.

Natália két hónappal az esküvője után hagyta el otthonát, hogy a házastársával közösen felvett devizahiteleiket törleszteni tudja. A férj külföldi munkavállalása katonai hivatása miatt nem merült fel lehetőségként, amelyhez ezenkívül társult a nyelvismeret és a migrációs hajlandóság hiánya is. Natália korábban családjában, valamint egy szervezetnél is végzett gondozói tevékenységet, így nem jelentett számára újdonságot ez a fajta munkatevékenység. Amint megtapasztalta az ausztriai pénzkereseti lehetőséget, és ennek eredményeként a csökkenő hiteleket, egyre kevésbé vágyott vissza tanítani a vidéki iskolai közegbe. Kérdéses volt azonban, hogy férje képes lesz-e feladni hivatását az esetleges Ausztriába való költözés lehetőségével. Hosszas tanakodás után Natália házastársa úgy döntött, hogy követi feleségét, és egy teljesen más munkakörben kezd el dolgozni a szomszédos országban. A családi stratégia ezen a ponton már nem kizárólag a hitelek törlesztéséről szólt, hanem a családalapítás megvalósulása lett a tét. A férj kiköltözésével tehát egy hosszú távú kompromisszum született, amely a stabil egzisztencia biztosítása mellett a gyermekvállalást is lehetővé tette.

„Ugye arról volt szó, hogy 1 évig fogom csinálni, és utána hazamegyek és megpályázok megint egy-két tanári állást, de, de aztán annyira élveztem itt kint ezt az életet, hogy nem, nem tudtam. S az- eljött az, hogy lassan kéne pályázgatni az állásokat, akkor mondtam a férjemnek, hogy én nem tudok hazamenni, nem megy. Tehát legyen szíves és jöjjön ő utánam és költözzön Grazba. És azt mondta, hogy nem, ő magyar, nem, nem hagyja el az országot. Ő ugye hetedik éve volt akkor Pesten ő katona-ként, úgyhogy megmondta, hogy ő magyar, nem hagyja el az országot, a hazáját, én meg mondtam, hogy én meg nem tudok hazamenni, úgyhogy valami köztes megoldás kell, mert, mert hát ebből így nem lesz családalapítás. S akkor- addig-addig, még egyszer így berágott és egyszer csak felhívott telefonon, hogy „felmondtam”. Úr Isten, nem tud németül [nevet] és felmondott, most mi lesz. Én még nem is beszéltem a családdal, hogy most akkor hova fog költözni, hol fog aludni, hogy fogjuk ezt így kivitelezni. Úgyhogy ott akkor az egy elég nagy sokk volt.” (Natália, 33)

Az interjú időpontjában a férj mosodai szalagmunkásként dolgozott Ausztriában, ugyanannál a cégnél, ahova 4 évvel korábban felvették. A két keresetből a pár megvásárolta azt a grazi lakást, ahol jelenleg is élnek. Natália szerint jó döntés volt férje kiköltözése, mivel Magyarországon a gyermekvállalás is jóval bizonytalanabbnak bizonyult volna. *„Ennek az országnak köszönhetem a gyerekeimet és szerintem ez a legfontosabb.”* – hozza fel a döntő érvet az otthonmaradt családtagoktól, barátoktól való távolléttel szemben Natália.

Tímea elbeszélése erősen családi történetbe ágyazott. A gondozás motívuma, a közeli családtagokért vállalt erős felelősségérzet az asszony egész életén keresztül jelen van. Tizenévesen, míg barátai szórakozni jártak az iskola után, ő nagyapját gondozta, később édesanyját és apósát is maga ápolta. Apósával eltartási szerződést kötött, ezáltal élete végéig felelősséget vállalt érte. Munkája szintén a szociális-gondozói területhez kötötte, ahol

éveken át értelmi sérültekkel foglalkozott. A 17 évesen kényszerházasságba erőltetett nő 21 év házasság után vált el, eközben két gyermeket felnevelt. Külföldre 47 évesen indult először adósságainak törlesztése, valamint a családtagok támogatása céljából. Tímea 21 éves lánya Pécsen él, egyetemi tanulmányai mellett nem végez munkát, azaz eltartottként él a háztartásban. Tímea arról számol be, hogy egyedül lányával beszélte át a külföldi munkalehetőséget, aki főként a munka anyagi haszna miatt értett egyet a döntéssel.

„az előzmény az, hogy én elváltam, azért van két felnőtt gyerekem, valahogy boldogulni kell. (...) ő [lánya] a pénzt látta benne. Egyértelmű. Tehát most kezdte az egyetemet, egyértelmű, hogy azért voltunk már nagyon sok nehézsége és hát ezt nem akarta már úgy, legalábbis bízom benne, hogy bennem azért látta, hogy tudok ezért tenni. Ja, ő abszolút a pénzt, ami azért ugye engem annyira nem, nem, magába nem tud motiválni. A mai napig se. Én úgy szeretek dolgozni, hogy közben nekem az eszembe se jut, hogy én azt pénzéért csinálom.” (Tímea, 48)

PARTNEREK ÉRTELMEZÉSE

A partner-interjúk lehetőséget adtak arra, hogy a férjek szemüvegén át lássuk a munkamigrációt, és a döntéshozatal folyamatát. Volt, aki igen tömören fogalmazta meg, hogyan emlékszik vissza felesége külföldi munkavállalásnak kezdeti lépéseire: *„...hogy ez, itt nincs mit, hogy emlékszek, hát elment, meg visszagyűtt. Jól mondom?”* A 74 éves József meglehetősen rövid válaszában fő oka azonban az interjúra való minimális együttműködési hajlandóság volt.

Egy másik férfi interjúalany, felesége migrációjában az anyagi nehézségekből, adósságspirálból való kilábalás utolsó esélyét látja, hangsúlyozva azt, hogy közösen meghozott döntésük alapja az egymás iránti bizalom. A súlyos egészségügyi problémákra hivatkozó Gáspár nem részletezi feleségével való egykori beszélgetését, ám amikor párja kiutazásához köthető személyes aggodalmairól kérdeztük, a gazdasági szempontok mellett meglehetősen személyes jellegű nézőpontokat is felvetett.

„Semmi! Tényleg, legőszintébb mondom, hogy semmi. Semmi ilyen hátsó fordula(?), semmi ilyen nem volt. Mert tudtam azt, hogy miért megy ki, tudtam azt, hogy minek, és én megbízom. Én már sokszor mondtam ezt neki, meg már ő is mondta nekem, tehát nekünk a megézésünk egyforma. Egyforma a megézésünk, igen, tehát ő is ugyanezt érzi, amit én. (...) Sokan ezen csodálkoznak, hogy én így beleegyezem. Vagy hogy én beleegyeztem, hogy ennyi időre ment ki. Hát menjen. Hisz mindenki kimegy. Hát ő azért megy ki, mondom, hogy intézze a dolgait, mondom. S akkor jó lesz neki, mindnyájunknak jó lesz, mondom. Mert másképpen miből, ötvenezer forintból, amit esetleg valamit kapna, mondom? Vagy mondom, azt a rehabilitációs járulékot, amit kap, mondom? Maximum kilencezer forint? Abból fizessen mondom OTP-t? Abból nem lehet, mondom. Ez így jó, mondom. Ő megbízik, ő nem azért ment ki, hogy párt keressen magának, mondom. Ha akarna párt keresni, mondom, akkor itt is tudna keresni, mondom. Ahhoz nem kéne neki kimenni külföldre. De ő azért megy ki, hogy jó legyen a családnak, mondom. És tényleg, nekem nincs ilyen hátsó fordulatosságaim. Nincs.” (Gáspár, 56)

Gáspár később hosszasan fejtegeti, hogy nem kételkedik párja érzelmeiben és tudja, hogy az asszony a távolban is hűséges hozzá. Az interjúrészletből egyértelművé válik, és az elbeszélés további elemei is megerősítik, hogy a családot érintő fontos döntéseket együtt hozza meg a házaspár, és a közös cél érdekében félelmeiket is félre tudják tenni.

A családi stratégia máshogy néz ki azon családokban, ahol a háztartás kisebb mértékben, vagy nincs rászorulva a külföldi keresetre, és egy gazdaságilag látszólag stabil helyzetből indul el az idősgondozó. László úgy emlékezik vissza feleségével való beszélgetésére, ami valójában már az ötlet felmerülésekor eldöntött kérdés volt.

„A végzettsége megvan hozzá, sőt még van neki egy, a gyerekekhez is egy diplomája. Úgyhogy, nem volt erről vita, semmi, még beszélni sem beszéltünk róla. Annyit mondott, hogy „én megyek ki”. Túl volt tárgyalva, és tényleg ennyi volt.” (László, 73)

Árnyalja a képet, hogy László és felesége egy olyan településről származik, ahol a német nyelvterületen való munkavállalás, azon belül is az idősgondozás több évtizedes hagyományra nyúlik vissza. Az evidencia ebben a kontextusban azt jelenti, hogy a kisvárosból származó nőknek mindig van lehetőségük arra, hogy éljenek a település-szintű network adottságaival, és minimális szervezés révén kijussanak Ausztriába. Lídia, László felesége esetében az is könnyítette a döntést, hogy az asszony végzettsége a gyermekgondozó mellett általános ápolónő, azaz szakmai érvek is megjelenhettek a munka tervezése során. A releváns képzettséggel párosított etnikai hálózat megléte egy sajátos kombináció, amelyről a külföldön dolgozó magyar idősgondozóknak csak egy igen kis része tud beszámolni. Ennek oka lehet, hogy a képzettséggel, diplomával rendelkezőknek a béreket tekintve a formális szektorba (kórházba, idősok otthonába, egyéb egészségügyi intézménybe) jobban megéri elhelyezkedni külföldön, mint házi idősgondozóként. Az etnikai hálózattal sok esetben együtt járó stabil nyelvismeret szintén egyszerűbbé teszi a munkavállalást, s emellett az arról szóló döntést is. A fentiekben tehát nem kizárólag a férfi nemi szerepekkel kapcsolatos tradicionális attitűdje, hanem a településen tapasztalt korábbi migrációs példák, a közösség támogatása, valamint a feleség korábbi munkatapasztalata, kompetenciái jelennek meg a „túltárgyalás” jelenségében.

A kényszerből hozott migrációs döntések sok esetben gyorsan születnek meg egy háztartáson belül, azonban az első fizetés kézhezvételét követően jellemzően egy hosszú távú, átgondolt terv alapján folytatódik az ingázás gyakorlata. Az otthon maradt családtagok ehhez a döntéshez igyekeznek adaptálódni.

3.4. GONDOZÓI MIGRÁCIÓ INTÉZMÉNYESÜLÉSE

A migráns és nem migráns személyek között személyközi kapcsolatok szövődnek, amelyek láncolata egy tág hálózatot alkot (Massey et al. 1993). Ezen hálózatok jelenléte növeli a migráció valószínűségét, hiszen több ponton segíti, könnyebbé teszi a migrációt tervezgető, és a tényleges migráns személy nemzetközi mozgását. Egyik ilyen segítő elem a migráció költségeinek csökkentése. Míg az első bevándorlók kevesebb kapcsolattal, és információval rendelkeznek, a második hullámban érkezők már fel tudják használni mindazt a tudást, amelyet az úttörők felhalmoztak. A költségcsökkentés mellett a migrációs hálózat tulajdon-

sága a kockázatcsökkenés. A migrációs hálózatok segítségével egyszerűbb a munkahelyhez jutás, azaz biztosabbá válik a külföldi jövedelemszerzés. Massey és társai megállapítják, hogy a hálózat növekedésével a migráció önfenntartóvá válhat, amely többek között kockázatcsökkentéssel is járhat.

Hipotézisünk szerint a magyar idősgondozók körében is meghatározó szerepet kapnak a migrációs hálózatok. Az ezeket érintő kérdéseknél azt igyekeztük megtudni, hogy milyen kapcsolatok és intézmények segítették a leendő gondozót, továbbá, hogy miként szerveződnek a dél-baranyai idősgondozói hálózatok a kibocsátó oldal részéről. Erős területi alapon szerveződő közösséggel rendelkező személyekkel is beszélgettünk, azonban voltak olyanok is, akik egyáltalán nem rendelkeztek a külföldi idősgondozás tevékenységében érintett hálózattal. A következőkben a kezdeti lépésektől az első munkahelyen át, egészen a munkahelyváltásig mutatjuk be azt a folyamatot, amelybe a dél-baranyai idősgondozók is bekapcsolódnak.

„HALLATSZÓDÓ” INFORMÁCIÓK ÉS A KÖZVETÍTŐK

A vizsgált dél-baranyai járásokban megfigyelhetők voltak olyan hálózati csomópontok, amelyekre több, egymástól független interjúalany is hivatkozott. Sok esetben ezek a központi szervező elemek (közvetítők, cégek, ügynökök) kötötték össze egymással az idősgondozókat és leendő munkaadóikat, vagy az idősgondozókat a munkakeresőkkel. Ezek kiterjedt kapcsolati hálóval bíró magánszemélyek, egy település megbízhatónak mondott, kedvelt, migrációban tapasztalt, vagy prominens alakjai, de akár munkaerő-közvetítő cégek is lehettek. A migrációt egyértelműen segítette és gyorsította a közvetítő személyek közbenjárása.

Ilyen kulcsszereplő volt az egyik interjúalany bátyja, Oláh Szabolcs is, aki az elbeszélések alapján számos ismerőssel, jó kapcsolatokkal rendelkezik a környéken. Amikor a szükség már megkívánta, néhány hét alatt sikerült kijuttatnia hűgát Ausztriába. Egy másik esetben az egykori sváb településen élő Alma Sára közbenjárásáról kaptunk információt, akiről kiderül, hogy hosszú évek alatt a település vonzáskörzetében már több tucat asszonyt segített ausztriai idősgondozói álláshoz. De hasonló példa lehet Diána esete is, aki egy mohácsi munkaerő-közvetítő cég vezetője, de közvetítő tevékenysége nem redukálódik le Baranya megyére, hanem nemzetközi szinten segíti az asszonyok gondozói munkavállalását. Diánához megelőlegezett bizalommal fordulnak a jelentkezők, hiszen korábban ő maga is házi idősgondozóként dolgozott külföldön, először Németországban, majd később Ausztriában is. A cégvezető korábbi gondozói háttere azonban nem feltétlenül jelent előnyt minden jelentkező számára, mert a kiválasztás a gondozandó felek érdekében komoly kritériumok alapján történik. Más esetekben előfordulhat ugyanakkor, hogy a közvetítők közvetlen ismerősei kedvezőbb ajánlatot kapnak, vagy könnyebben be tudják szerezni a munkához szükséges papírokat. A közvetítő személy sokszor érdekelt abban, hogy jó munkaerőt találjon a toborzó cégnek, hiszen nem ritkán részesedést kap a kiközvetített személyek után.

Az adósságcspapdába került idősgondozó asszony férje, Gáspár azt meséli, hogy felesége bátyja javasolta az anyagilag már kilátástalan helyzetben lévő házaspárnak a külföldi munkalehetőséget. A baranyai kisvárosban élő férfi megbízható munkaközvetítőt ajánlott hűgának, akit maga kísért el az állásinterjúra. Az asszony a személyes interjút követő három

héten belül, el is kezdett dolgozni első idősgondozói munkájában, annak ellenére, hogy német nyelvtudása erősen hiányos volt.

„Van neki egy testvére, egy bátyja, M.on, Oláh Szabolcs, annak telefonált, hogy nem-e tudna külföldön egy munkát, aszondja, onnan hallatszott, onnan M. felől hallatszott, hogy külföldön vannak ilyen munkák, munkálatok vannak. És a húgom, mondja, ha tudok, aszondja, szólok, csak kéne tudni németül. Hát, aszondja, majd megtanulunk, már nem itt idehaza, hanem ott kint.” (Gáspár, 56)

Kutatásunk alanyai felhívják a figyelmet az úgynevezett „hiénázás” jelenségre, amely azt jelenti, hogy bizonyos magyar közvetítők (a hiénák) igyekeznek minél több pénzt kicsalni a gyanútlan jelentkezőkből. Stratégiájuk abban áll, hogy előzetesen pénzt kérnek az információért, amelyek hozzásegítik az asszonyokat a gondozói munkához. A beszámolóok szerint ezek nagyjából 200 és 500 euró közti összegeket jelentenek, amely összeg az idővel arányosan változhat. Az egyik említett cég kezdetben 300 eurót, majd 200 eurót, később havonta 50 eurót kér el az idősgondozóktól. Ez az ára annak, ha a leendő idősgondozó valamilyen oknál fogva nem az interneten, megbízható hirdetések segítségével, nem is hálózatára támaszkodva próbál munkát szerezni, hanem egy nem ellenőrzött közvetítőn keresztül. Az inkorrekt módszerben az átverést az is jelentheti, hogy a közvetítő az első turnus lejárta után nem engedi vissza az idősgondozót a gondozotthoz – a váltás lejártát követően közli az idősgondozóval, hogy az osztrák család nem tart igényt a munkájára, annak ellenére, hogy valójában szívesen látnák vissza. A befizetett 400 eurót azonban nem fizeti vissza az adott személynek a közvetítő, sőt a következő munkalehetőségért is további pénzt kérne el. Ekkor azonban a gondozó már átlátja a helyzetet, a tisztességtelen közvetítő hálójába pedig újabb gondozó kerül.

Katinka így írja le az átverés mechanizmusát, amelynek egykor ő maga is áldozata volt.

„De egyébként ez most is úgy van, hogy ha házi ápolásban előrébb akar valaki jutni, akkor, akkor általában szedjen össze 3-400 eurót arra, hogy valaki kijuttatja. Tehát ezzel kereskednek a magyarok. Mondjuk most én kint dolgozom, szerzek ott kinn ilyen munkát, felteszem netre, vagy meghirdetem. S akkor azt mondom, hogy jó, akkor nyelvíleg jó, még ha tudsz is, azt mondom, hogy 400 euró, és tiéd a hely. És akkor ugye vagy sikerül neki, vagy nem, mert mondtam, hogy a magyar hiénák, ugye, azt mondja, hogy ledolgozza szerencsétlen asszonyka... a bevállalt egy hónapját, eljön haza, család megszereti, nagyon jó, és akkor jön közbe a közvetítő, és azt mondja, hogy „hívott a család, hogy nem kellesz vissza”. Így élünk mi magyarok, közvetítő, sokan. És akkor meg vagyok ütve, hogy miért nem kellett, mér nem, hát mi volt a baj? Nem kellesz vissza, mert már megy a másik 400 eurós dolgozó helyette.” (Katinka, 61)

Felmerülhet a kérdés, hogy ilyen esetekben az egyébként elégedett család miért nem hívja fel az idősgondozót, és egyezik meg vele külön, a közvetítő közbenjárása nélkül. Erre egy válasz lehet, hogy a fogadó család valamilyen oknál fogva továbbra is az adott közvetítő szolgáltatásában bízik, s vele akar együttműködni. Másrészt, ha az idősgondozó beletörődik a fent lefestett helyzetbe, többnyire tapasztalatlanságára vall. A gondozói munka végzésében jártasabb asszonyok nem gondolják, hogy kizárólag ügynökség, vagy közvetítő segítségével képesek munkát szerezni.

Kérdésünkre, hogy a jelenséggel Ausztriában találkozott-e először, Katinka azt a választ adta, hogy Németországban hasonló tapasztalatai voltak. 2011-ben, első helyéért 250 eurót fizetett az asszony a közvetítőnek, aki Katinka barátnőjét is kijuttatta.

„3 hetet voltam ott, 250 euró. Annyi, hogy őbenne annyi volt a becsületes, hogy nem előre kérte a pénzt. Azt mondta, hogy ledolgozd az idődet, és akkor fiam, hazafelé odaadod ezt a pénzt. Most az egy dolog, hogy nem dolgoztam le a hónapomat, csak 3 hetet, de megkaptam a havi béremet, és oda kellett adnom a 250 eurót, és többet nem kaptam tőle helyet. Ezek a magyar hiénák, akik, akik. És én nem sajnálom, és odateszem, de akkor legalább biztos legyen. De van olyan, aki azt mondja, hogy nem, ennyit kifizetsz, utána mehetsz.” (Katinka, 61)

Másik példa arra, hogy a cégek milyen módon csálnak ki pénzt a gondozókból, amikor a fogadó család által egyébként térítésre kerülő utazási költséget velük fizettetik ki. Az indokolatlan fizetési kötelezettség 80-200 euró között mozoghat. Facebook bejegyzésekben olvasható, hogy bizonyos cégek akkor is kifizettetik a gondozóval az utazást, ha a gondozó nem az általuk kínált busszal kíván utazni. A cég ekkor arra hivatkozik, hogy saját buszos szolgáltatást nyújt, és mivel a gondozó megtehetné, hogy velük utazzon, a termelt hiányt kompenzálnia kell. A gondozók kiszolgáltatottsága tehát több szinten is megjelenik, így nem csak a gondozottnak, a gondozott családtagjainak, hanem a buszos utak szervezőinek, a toborzó cégeknek, valamint a kezdeti lépésnél a közvetítőnek is ki van szolgáltatva a migráns munkaerő.

A külföldi gondozói lehetőségről természetesen nem kizárólag közvetítőktől lehet hallani. Az interjúalanyok beszámolnak arról is, hogy a már Ausztriában dolgozó barátnőjük, ismerősük beszélt nekik a munkalehetőségről, így maguk kezdtek el további alternatívák után nézni. Azonban a gondozói munkáról való ismeret fokozatossága, így a munkavállalók számának növekedése a házi idősgondozás esetében erős összefüggésben áll a munka kezdeti illegális voltával. Beszámolók alapján tudjuk, hogy korábban (még a 2000-es évek elején is) a már Ausztriában vagy Németországban dolgozó gondozóknak megtiltotta némelyik közvetítő cég, hogy megosszák mással az ügynökség elérhetőségét. A korábban feketén működő vállalatok kezdeti elővigyázatossága napjainkra fellazult, az elmúlt évek fontos változása, hogy egyre nagyobb számban térnek át a munkaerő bejelentett foglalkoztatására. Mindehhez hozzájárul az ausztriai megváltozott jogi környezet is, amelyben rizikósabb a hatóságok tudta nélküli munkavállalás.

SVÁB FALU: AZ ÖSSZEKÖTŐK SZEREPE

A vizsgált terepen település szintjén is léteznek jól bejáratott hálózatok, melyek elősegítik az idősgondozói migrációt. A sváb hagyományokból táplálkozó hálózatok egyik lényeges eleme a közvetítő személye. Az informális összekötők abban különböznek a céges közvetítőktől, hogy nem üzletszerűen működnek, azaz ellenszolgáltatás nélkül juttatják információhoz az érdeklődőt.

A tanulmányban egy olyan sváb háttérű település vonásait mutatjuk be, amely jól illusztrálja a hasonló községekben szerveződő munkát. A vizsgált településen nem jelent nagy meg-

lepetést, ha néhányan elkezdik az ingázást. Fő különbség a munka időtartama tekintetében van, illetve abban, hogy ki, életének mely szakaszában kezdi el a külföldi gondozást. Nem ritka, hogy valaki csak egy-egy alkalom, például gyermeke esküvője, vagy szülei temetésének finanszírozása céljából megy ki néhány váltásra, akár csak pár hétre, esetleg hónapra. Ilyen esetekben a megkeresni kívánt pénzösszeg egyértelmű keretet ad a kint tartózkodásnak, és időben jól lehatárolja azt. Ugyanakkor a vizsgált településről sokan hosszabb távú ingázásba kezdenek, még akkor is, ha látszólag nincsenek rászorulva a külföldi munkára. Ha van is gazdasági oka a migrációnak, ezekben az esetekben tudatos életminőség-növelésről is beszélhetünk.

„Mondták, hogy „Te is elkezdted?” L.n lassan már mindenki kijár, ez volt. Nagyon sokan járnak itt ki, tényleg. És nem azért, mert nagyon sokat tudok, akik nagyon jól állnak, hanem pontosan azért, mert vagy elvált a gyereke, vagy segíti, vagy az unoka egyetemre jár, hogy tudjon segíteni, vagy ilyenekért. Tehát nem azért, hogy rá van kényszerülve anyagilag, hanem inkább az embert a segítség motiválja.” (Lídia, 67)

A környező településeken szájról szájra terjed az információ Sáráról, aki ingyenesen segíti hozzá a környékbelieket a munkához, mint magánszemély. A terepmunka alatt találkoztunk Alma Sárával személyesen is, aki szívesen fogadta kérdéseket, ám a formális interjú helyzetét egyértelműen elutasította. Ezt azzal magyarázta, hogy már sok interjút adott életében, és nem tudna újat mondani. A kifejezetten jó egzisztenciának örvendő, korban a nyugdíjhoz közeli hölgy alkalmanként még a mai napig jár Ausztriába időseket gondozni. Elmondása szerint a bevétellel unokáit támogatja.

„Itt többen járnak ki, van 3-4 cég is, akiknél, én már a másodiknál vagyok, én akinél most járok, a Sári által, ő egy kint egy osztrák közvetítővel van kapcsolatba, ő csak úgy minden nélkül, tehát őneki sem kell se fizetni, semmi, ő szerez munkát, vagy fölhívja ezt a kinti összekötőt, mer akikkel előtte voltam, az megmondom őszintén, az egy k.i cég volt, abba az volt nemjő, hogy minden Bécs környékén volt, az se volt mondjuk baj, de hajnal kettőkor kellett indulni.” (Lídia, 67)

Ismeretes a környéken, hogy ki, mely községben vagy kisvárosban foglalkozik utaztatással, és a gondozók pontosan tudják, hogy ezek meglehetősen eltérő feltételekkel dolgoznak. Bizonyos cégek az utazási díj mellett egyéb költségekkel is terhelik a gondozót, de olyat is találunk, ahol nincsenek utólagos, vagy rejtett költségek. Jóllehet, a térségben működő megbízható közvetítő vállalatok jó híre gyorsan terjed az idősgondozók körében, mégis előfordulhat, hogy a korrekt cég szolgáltatásait egy kedvezőtlen feltételekkel dolgozóra cseréli a munkára vállalkozó személy. Ez adódhat abból, hogy az idősgondozó munkája során nem felelt meg bizonyos szakmai, vagy attitűdbeli elvárásoknak, és így nem dolgozhat többet a korábbi cégnél. Ugyanakkor az is előfordulhat, hogy a tájékozatlanság viszi bele az illetőt az előnytelen helyzetbe, amikor egy olyan internetes hirdetésre jelentkezik, amelyről senki sem tud referenciával szolgálni.

A szállító cégek pontosan megtervezett útvonalakon szállítják a gondozókat, általában háztól házig, mert az osztrák címre sok esetben percre pontosan kell érkezniük. Ezért is lehetséges az, hogy sokszor nem megoldható a cég által nyújtott szállítási szolgáltatás, ezzel együtt az utazás költségének megkerülése. Ez a gondozók részéről jelentheti a választási

lehetőség hiányát, azaz kiszolgáltatottságot, azonban ezzel együtt jó lehetőséget is, mivel egy aprófalvas, közlekedési úthálózattal hiányosan rendelkező régióból más módon aligha jutnának el kevesebb, mint fél nap alatt az osztrák célállomásra. Az utaztató cégek tehát úti díj fejében a logisztikai problémát veszik le a munkavállalók válláról. A közösségi buszos út egyrészt társaságot nyújt, amely segíti az új gondozót az információszerzésben, kapcsolatok kialakításában, vagy a munkavállaláshoz kapcsolódó lelki frusztráció csökkentésében, másrészt az úton elhangzott információk a tapasztaltabb gondozóknak is segíthetnek egy új helyre való esetleges továbblépésben. Váradi és munkatársai az informális hálózatokat működtető sofőrök monopóliumhelyzetéről beszélnek az árak és utazási feltételek kapcsán (Váradi et al. 2017). A jelen kutatás ismeretei inkább azt engedik feltételezni, hogy a sofőrök is cégekbe tömörülnek, azaz a monopólium élvezése inkább a közvetítő cégekre igaz.

Terepmunkánk során tettünk szert arra az információra, hogy a helyi cégek 80-100 euró közti összeget kérnek el egy dél-baranyai község és egy Bécs környéki település közötti oda-vissza útra, ezen ügynökségek azonban nem kizárólag Baranya megyéből, hanem az ország más területeiről is közvetítenek munkaerőt. Éppen ezért érdemes megjegyezni, hogy egyes cégeknél nem változik az útiköltség a megtett távolság függvényében, azaz ha valaki Mohácson száll be a Bécsbe tartó buszba, éppen ugyanannyit fizethet, mint az, aki Tatabányáról indul. Amennyiben a munkát közvetítő cég szállítással is foglalkozik, az idősgondozónak valóban nincs választása, mint hogy kifizesse az útiköltséget, azonban ezt sok esetben a gondozott családja finanszírozza.

AUSZTRIAI SZERVEZETEK SZEREPE

Számos gondozói munkaerő toborzásával foglalkozó magyar cég osztrák Pflagedienstekkel, azaz helyi ápolási szolgálatokkal van kapcsolatban. A Pflagedienst birtokában vannak a gondozandó fél alapvető adatai, betegségének részletes leírása, azaz egy teljes betegprofil, amit továbbít a közvetítő cég felé, aki a munkára jelentkezőket kompetenciájuk, vagy preferenciájuk alapján párosítja a beteggel. A Pflagedienst szolgáltatása abban áll, hogy ápolóik rendszeresen látogatják a beteget, annak szükségleteihez mérten hetente többször, vagy havonta néhány alkalommal. Így az osztrák ápolószolgálat munkatársai és a külföldi házi idősgondozók között kialakulhat egyfajta munkakapcsolat azáltal, hogy együtt viselik gondját a betegnek.

Ausztriai terepmunkánk során három helyi szervezet munkatársait igyekeztük megszólítani, amelyek gondozókat biztosítanak az arra rászoruló idős személyeknek. Jóllehet, mind-egyik szervezet munkatársával személyesen is sikerült beszélünk, formális interjúra csak a Caritas dolgozójával került sor. A Hilfswerk telefonon adott választ néhány kérdésünkre, míg a Volkshilfe-től írásban kaptunk tájékoztatást. Mindegyik szervezet 24 órás gondozói szolgálatot is kínál, azonban jóval kisebb volumenben, mint azt előzetesen gondoltuk. A Volkshilfe kizárólag szlovák gondozókat toboroz Ausztriába, és a *Slowcare* nevű partner-ügynökséggel dolgozik együtt, így Stájerországban jelenleg 200 idősgondozót foglalkoztatnak. Az itt alkalmazott szlovák gondozók 14 napos váltásokban dolgoznak Ausztriában, feladatuk a gondozott higiéniai ellátásán kívül a bevásárlás, takarítás, főzés, házi munkák végzése, az ápolttal való séta és a társalgás is. Ebből kifolyólag a német nyelvtudás alapve-

tő kritériuma a pozíció megszerzésének. A Hilfswerk szintén 14 napos váltásokat biztosít a betegeknek, hasonlóan széleskörű házi segítségnyújtással. A Caritas Steiermarkban jelenleg mindössze 34 idősgondozót foglalkoztat, azonban nem csak szlovák, hanem román és magyar gondozókat is. Itt a romániai gondozók 4 hetes, míg a többiek 2 hetes váltásban dolgoznak. A szervezet munkatársa megemlíti, hogy a Caritas valóban kis szerepet vállal az idősgondozásban Steiermark tartományban, azonban rengeteg erre specializált ügynökség foglalkozik a gondozói munkaerő-közvetítéssel.

A Caritas Stájerországban dolgozó, 24 órás házi gondozókért felelős koordinátora arról számol be, hogy feladata a külföldről érkező idősgondozók munkájának és munkakörülményeinek ellenőrzése. A munka első hetében személyesen látogat el a gondozott otthonába, majd 6-8 hetente megy ellenőrzésre, hogy megtudja, adódtak-e problémák a két fél között, és megfelelő ellátásban részesül-e a külföldi gondozó. Továbbá, a szervezet a gondozók számára egy rövid továbbképzést is biztosít, amely képzés elvégzése szükséges a munka megkezdéséhez. A minőségbiztosítás másik eleme, hogy a gondozó a munkakezdés előtt személyesen találkozik a család egyik tagjával a szervezet központjában, Bécsben. Ez a vonás ismereteink szerint egyáltalán nem jellemző a magyar közvetítő-cégekre. A Caritas által kiközvetített gondozók bére nem egységesen kerül megállapításra, hanem a betegnél elvégzendő munka mennyiségének megfelelően alakul. A koordinátor a rendszeres látogatások során azt is igyekszik megtudni a gondozótól, hogy elégedett-e a bérével, és azt arányosnak tartja-e a munkaterheléssel. A Caritas által toborzott gondozók 2017-ben 68 és 85 euró közti napidíjat kaptak, amely összeg nem tartalmazta az Ausztriában kötelezően kötbendő társadalombiztosítást.

4. MIGRÁCIÓS NARRATÍVÁK ÉS BIOGRÁFIÁK

A következőkben sor kerül a migrációs narratívák és biográfiák elemzésére. Az interjúk narratív részét az objektív hermeneutika módszerével elemeztük, ahol azt vizsgáltuk, hogyan mutatja be magát a migráns munkavállaló, milyen életeseményeket emel ki a migrációs döntéshozatallal kapcsolatban. További információval szolgált, hogy az interjúalany mely életeseményeket hagyta ki elbeszéléséből. Ilyen volt például, amikor a narratív interjúszakaszban alig, vagy egyáltalán nem került említésre családtaggal vagy közeli hozzátartozóval való viszony, a migrációról szóló döntés független elhatározásként került bemutatásra. A migrációs narratívák azonban nem önmagukban állnak a szövegben, így érdemes összevetni azokat az interjú egészében megtalálható migrációs élettörténeti elemekkel, eseménysorokkal (7. táblázat). A táblázat a narratívák és a valóban megélt életesemények együttjárását mutatja, fontos kiemelnünk azonban, hogy nem a gyakoriságokon van a hangsúly. Ezeket igyekszünk bemutatni a következő alfejezetekben.

A különböző narratívák közül a családi gazdasági válságokat és munkaerő-piaci helyzetet érintő hivatkozásokat az *Ellehetetlenülés* narratíváinak neveztük el, amely magában foglalja a munkaképességet is alakító egészségügyi problémák jelenlétét, a rendszerváltást, valamint a 2008-as gazdasági válságot követő gazdasági törést, valamint a túlfogyasztásból, sikertelen beruházásokból adódó nehézségeket. Ez a narratíva jellemző a leghangsúlyosabban az elbeszélésekre, így elemzésünk erre tér ki legrészletesebben. Ezután az ennél ritkábban előforduló migrációs narratívákat mutatjuk be, amelyek a gyökértelenség, a kaland, az úttörőség, a menekülés, karrier, valamint a transznacionalitás narratívái nevet kapták.

4.1. AZ ELLEHETETLENÜLÉS NARRATÍVÁI

EGÉSZSÉGÜGYI PROBLÉMÁKKAL VALÓ KÜZDÉS

A szűk családot, vagy háztartástagokat érintő súlyos egészségügyi problémák említése az esetek harmadában volt jelen. Hatan saját, öt interjúalany partnere egészségi állapotát hozta összefüggésbe a munkaerő-piaci nehézségekkel. Jól látható továbbá, hogy mind az idősgondozó, mind partnerének rossz egészségi állapota pozitív hatást gyakorolt a mig-

ráció megvalósulására. Több eset pontosan szemlélteti, hogy a férj lecsökkent munkaképessége miként képes felerősíteni, katalizálni a migrációt. Ellentmondásosnak tűnhet, de a biográfiai eseménysorok azt mutatják, hogy a válaszadók körében létezik egy csoport, amelynél a migrációra való nagyobb hajlandóság, majd a tényleges migráció a leromlott egészségi állapot, és az ez által lecsökkent munkaerő-piaci potenciál következtében alakult ki. Ezen esetek tanúsága szerint az alacsony bérhez társuló rossz egészségi állapot hajlamosíthatja a leendő idősgondozót a migrációra. Noha nem gondoljuk, hogy egy általános jelenségről lenne szó a magyar gondozói munkát vállalók körében, az interjúalanyainknál megjelenő hasonló történeteket egy sajátos kategóriaként tartjuk számon.

A gondozás és háztartási munka végzése hagyományosan női munkának számít, ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy miért nem a férfiek, vagy a család férfi tagjai vállalnak külföldön (szak)munkát, vagy miért nem mennek ki dolgozni feleségeikkel együtt. A partner-interjúkból egyértelműen kirajzolódik, hogy a férfiek migrációja potenciális lehetőségként megjelenik a családok diskurzusában. Gyakorlatban azonban ez nem valósul meg, gyakran a férjeket érintő súlyos egészségügyi problémák miatt. Az egyik férfi interjúalany vesebetegségben szenved, és heti háromszor viszi a mentő a legközelebbi nagyváros dialízis központjába, ahova valószínűleg már egész életében rendszeresen kell járnia. Másik esetben az interjúalany férje cukorbetegség következtében elvesztette az egyik lábát, így az elkövetkezendő években, de lehet, hogy egész életében képtelen a munkavégzésre. Előfordultak olyan esetek is, ahol a férfiek túl idősnek tartották magukat az utazáshoz, munkához, vagy nyelvtanuláshoz. A következő idézet a feleség perspektívájából mutatja be a migráns munkavállalás kényszerítő körülményeit.

„Ezért indultam el. Mert ugye ő [férj] már fizikailag a szívműtéte után már, hogyan mondjam, a szívműtéte után hiába akart volna, nem tudott dolgozni. Hiába próbálta volna, meg akarta, nem ment már neki. És akkor így el kellett könyvelni, hogy itt nincs más, és akkor őneki ez neki nem is volt jó, mert akkor ki viszi haza a pénzt? Meg ebből kell élnünk? De hát ez van. Úgyhogy apa sajnos ilyen nagy helyzetbe került 8 évvel ezelőtt, és most ezt viseljük. Ezért járunk Németországba.” (Ilona, 57)

Az idézet egyértelmű választ ad arra a kérdésre, hogy miért kell külföldön dolgoznia az asszonynak. Érvelésében többek között háztartási pénzügyi okok szerepelnek, és a döntést egy vissza nem fordítható esemény következményeként mutatja be. Ilona az egyetlen lehetőségként hivatkozik saját migrációjára, amiből arra következtethetünk, hogy ő maga internalizálta családfenntartó szerepét, és elfogadta azt a helyzetet, hogy férje már nem lesz képes korábbi munkáját elvégezni.

A vesebeteg Gáspár narratív válaszából kiolvasható a feleségtől való függőség. Érdemes azonban megfigyelnünk a férfi érvelését. Míg az interjú elején azt állítja, hogy rossz egészsége gátolja abban, hogy nem ő vállal külföldi munkát, több mint egy óra elteltével megtudjuk, hogy soha nem is állt szándékában külföldre menni. A migrációra való hajlandóság hiányára jó mértékben tünhetnek fizikai, egészségügyi korlátjai.

„Mer ugye más megoldás nem volt, ezt megbeszéltük, figyelj, aszondja, valamelyikünknek kell menni ki dolgozni. Figyelj, mondom, én nem tudok, mondom. Én, mondom, a betegségem által, látod jól, mondom, nem bírok kimenni dolgozni. Mert bár tudnánk!” (...)

„Megbeszéltünk, mármint magunk között, hogy más mentség nincs, hogy vagy ő, vagy én. Én mondom, mondtam, hogy én nem akarok kimenni. Hát énő soha nem szerettem volna kimenni. Soha nem akartam kimenni dolgozni. Nem. Én, amíg itthol dolgoztam, én azt mondom, amíg itthon dolgoztam, én meg voltam elégedve magammal. Meg a család is.” (Gáspár, 56)

A migrációt ebben az esetben azért nevezhetjük ellehetetlenülés következtében meghozott háztartási döntésnek, mert Gáspárhoz hasonlóan a felesége sem szándékozott külföldön dolgozni a kialakult helyzetet megelőzően, egyiküknek mégis mennie kellett. A családi gazdaság fenntartása, s a férj munkaképtelensége miatt kényszerül erre az asszony.

Az egészségügyi problémákhoz kapcsolódó második típus, ha egy baleset, a rossz életkörülmények, vagy a korábbi munkák fizikai megterhelése következtében kialakult betegségek nehezítik meg az idősgondozót az otthoni munkakeresésben és munkavállalásban. A kilátástalan élethelyzetek, a munkavállalás nehézségei erősen növelhetik az érintett gondozó migrációs szándékát. Katinka, az elvált, roma-többségű községben élő asszony szerint korábbi munkáihoz köthető rossz állapota, amelyet a gondozói munka csak tovább fokozott.

„Onnan jártam én ide be 23 évig a kesztyűgyárba dolgozni. Akkor ott nem bírtam már úgy fizikálisan, a szemeim nagyon tönkrementek, meg akkor férjem mondta, hogy ne járjak be, igazából akkor már otthon dolgoztam, kaptam haza gépet (...) az én egészségem viszont nem bírja már el a közmunkát, mert ugye májnagyobbodás, csontritkulás, súlyos légúti elzáródás, és akkor van még ez a törött lábam, ami a balesetből származik, kívül-belül lemezelt, két csuklótöréssel, hát ezzel már hova megyek.” (Katinka, 61)

Az elvált Réka korábbi megbetegedésére hivatkozik, amely azóta sújtja, hogy elkezdte a külföldi munkát. Egyedüli családfenntartóként azonban nincs más választása, és a korábban már otthon is végzett gondozást külföldön folytatja.

„2005-ben elmentem Tirolba, 4 csillagosba voltam szobalány, 2009-be októberébe hazajöttem kiégve, betegen, gerincsérvvel. Nem tudtam itthon elhelyezkedni, csináltam magamnak egy vállalkozást, kereteket csináltam, takarítottam, az anyámmal ketten. (...) nagyon nehéz volt megemésztetni azt, hogy nem vagyok már egészséges, nem tudok annyit dolgozni. Megmondom őszintén pszichiáterhez jártam, mert azt hittem, hogy ezt – úgy mondják németül, hogy nicht verkraften, egyszerűen nem tudtam elfogadni. (...) a pánikbetegségem az már megvolt elég rendszeren. És ez a pánikbetegség olyan, hogy ha sok stressz van – nem tudom, mit tud róla – hogyha sok stressz van, akkor jön a pánikbetegség: együtt lehet vele élni, de meg kell tanulni kezelni.” (Réka, 54)

Nem ritka, hogy az idősgondozók a gondozói munkát okolják tartós egészségügyi problémáikért. Az osztrák (vagy német) munkafeltételek körülményei széles skálán mozognak, melyek sok tényezőtől függhetnek. Ezek a feltételek lehetnek egyrészt a gondozó nyelvtudása, kapcsolati tőkéje, referenciái, vagy akár alkupozíciója, amely a későbbiekben kerül kifejtésre.

A foglalkoztatottságot érintő rossz egészségi állapottal bíró válaszadók az ellehetetlenülés narratívája mellett a gyökértelenség narratívájában, továbbá egy-egy esetben az úttörőség, valamint a transznacionális-etnikai narratívában beszéltek. A menekülés, karrier, és kaland narratívái az ő körükben nem jelentek meg.

RENDSZERVÁLTÁSNÁL VALÓ TÖRÉS

Több interjúalany életében a rendszerváltást követő évek hozták el azt a tartós munkahelyi bizonytalanságot, amely után már nem tudták stabilizálni egzisztenciájukat. A gyakori munkahelyváltás, elbocsátások, túlórák és kedvezőtlen munkafeltételek nehézségei után az utolsó lépést a migráció jelenti, mint egyetlen esély a hitelek törlesztésére, vagy az egyébként alacsony életszínvonal megtartására. Kiemelendő, hogy az interjúalanyok sok esetben maguk kezdték el a munkahelyi instabilitás leírásával migrációs történetüket mesélni, azaz még azelőtt szóba hozták azt, mielőtt megkérdeztük volna tőlük. Ez azt jelenti, hogy az elemzésnél sem tekinthetünk el ezen életesemények tárgyalásától.

Anna arról számol be, hogy az adósságok és a megélhetési problémák vezettek el ahhoz, hogy külföldre menjen dolgozni. Korábban konyhai kisegítőként dolgozott Pécsen, majd szülőfalujában önkormányzati hivatalsegédként helyezkedett el. Ezután egy keltetőben, majd egy baromfifeldolgozó üzemben dolgozott, ezt követően az ERFO Rehabilitációs Foglalkoztató Nonprofit Kft.-hez került. Amikor Anna családja már teljesen kétségbe esett a felhalmozódott hiteltartozások miatt, az asszony Ausztriába indult dolgozni, és elkezdődött a családi gazdaság stabilizálása.

„Nagyon örülök Istennek, hogy megadta ezt a lehetőséget, hogy ki tudtam menni dolgozni, így egy kicsit az otthonunkat és az adósságainkat jobbra tudom tenni. Elsősorba az adósság, ami csak csökken, csökken, csökken, és egy kicsit a lakást is tudjuk építeni, szépíteni, hogy valahogy kinézzen. (...) egy csökkentett munkaképességű vállalat volt az ERFO, oda azok mehettek, akik le vannak százalékolva. Tehát ilyen százalékoltt emberek mehettek oda. Ott dolgoztam négy és fél évet, WC-papírt, szalvétát és papír zsebkendőt gyártottunk. A férjem is ott dolgozott, ő meg dobozokat készített. Csak ugye hét órában dolgoztunk, a havi bérünk az ötvenháromezer forint volt. Nagyon kevés.” (Anna, 53)

Katinka 23 évig a Pécsi Kesztyűgyárban dolgozott, majd a gyár felszámolása környékén munkát váltott, és egy rövid ideig buszkísérőként vállalt munkát. Ezután következett életében a munkahelyváltások sora, amelyek közt alkalmi, éjszakai, és feketén végzett munkák is szerepeltek. Katinka utolsó magyarországi munkáját a közmunkaprogramban végezte.

„Akkor ugye nyílt egy német virágos kft, akkor elmentem oda, akkor az becsődölt, és akkor utána már nem tudtam elhelyezkedni, mert ugye negyven fölött, vidéki, s már nem vesznek föl. Akkor hosszú ideig volt az, hogy munkanélküli, meg segély. Amikor beindult ez a City, akkor eljöttem, ide fölvettek takarítani, állandó éjszakai voltam itt (...) volt ilyen alkalmi munkák, építőiparos fekete takarítás, hát szóval nem” (Katinka, 61)

Tímea közel 20 évig dolgozott a Pécsi cipőgyárban, egészen annak 1995-ös csődjéig. Ezután értelmi sérültek lakóotthoni ellátásában tevékenykedett, de az alacsony kereset miatt folyamatosan másodállásokra szorult. Kereskedett Tupperware termékekkel, éjszakánként takarított. Három hónapos házi segítségnyújtó munkáját követően vált közmunkássá, amely munkából származó jövedelem nem fedezte a teljes hiteltörlesztését, ezért döntött a külföldi munka mellett.

A fentiekben bemutatott három példa jól illusztrálja több ezer, Pécs környékén élő, vidéki nő helyzetét, akik hasonlóan a fenti asszonyokhoz, személyesen tapasztalták meg a munkaerő-piaci átmenetet. Munkahelyük megszűnését követően nem csak nehézséget okozott számukra az elhelyezkedés, hanem miután sikerült új munkát találniuk, egyre romló munkafeltételekkel, és azzal szembesültek, hogy munkabérük vásárlói értéke a korábbihoz képest jelentősen kisebb. A problémában érintett interjúalanyaink a külföldi ingázásra mindannyian úgy tekintettek, mint egy külső hatásoknak köszönhetően meghozott döntés. Azon személyek, akik az interjú során beszámoltak a rendszerváltáshoz kötődő, őket személyesen érintő törésről (akár konkrét életesemény, akár az ágazat összeomlása formájában), túlnyomóan az ellehetetlenülés narratívájában mesélték el migrációs történetüket. Emellett egyedül a gyökértelenség narratíváját aktivizálták elbeszélésükben.

A 2008-AS GAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSA A MIGRÁCIÓRA

A munkaerő-piaci bizonytalanság nem kizárólag a rendszerváltást követő években érintette az interjúalanyokat. Több esetben is azt látjuk, hogy a több mint húsz évig tartó stabil munkaviszony után váratlanul begyűri az egyén, vagy a család életébe egy bizonytalan foglalkoztatottsággal járó spirál, melynek következménye az egyre romló munkahelyi viszonyok és ezzel párhuzamosan hanyatló életkörülmények is. Ilona azt részletezi, hogy jól menő családi vállalkozásuk került felszámolásra, amely elsősorban beteg férje miatt alakult így. Ezután négy éven keresztül kénytelen volt vállalni a hajnali kelést és a dupla műszakot egy kenyérboltban, emellett mosdai munkát is végzett egy közeli borászatnál. Esetében a migráció, mint utolsó lehetőség jelenik meg, amikor már egyértelmű számára, hogy nem éri meg folytatnia a fizikailag és lelkileg is megterhelő munkát.

„Ugye vendéglátóba dolgoztam, aztán a férjem nagybeteg lett, és le kellett adni az üzletet 23 év után, ez volt a lényeg, és utána nehéz volt újra munkát találni. És akkor hiába voltam tősgyökeres, falubeli, de az volt a lényege az egésznek, hogy hát kerestünk, aztán megállapodtam egy helyen, egy (jó kis) pékségben, ott eladó voltam, kenyérboltos, úgyhogy reggel fél öttől este fél hatig güriztem, mint állat, aztán utána kiderült, hogy majdnem fél évig nem kaptam szabadnapot, aztán négy év után úgy jöttem el onnan, hogy nem kaptam novemberben fizetést, se én, se más, ő, a négy év alatt három főnökünk volt.” (Ilona, 57)

A férj betegsége mellett vélhetően szerepet játszottak egyéb gazdasági tényezők is abban, hogy bezárt az egység (amely sikeres vállalkozás esetén például egy társ bevonásával továbbra is üzemképes maradhatott volna). A többszörös otthoni sikertelen munkakeresés után az asszony megpróbált stratégiát váltani, első külföldi munkájára 2008-ban indult el.

Ekkor egy németországi birtokon végzett mezőgazdasági munkát, majd három hónappal később elkezdte az idősgondozást.

A hasonlóan vendéglátó-ipari tevékenységet folytató Franciska arról számol be, hogy 2008 után elmaradoztak a vendégek, ezáltal nem volt elég munkája a családi vállalkozásként működő kisvárosi étteremben. A fiatal nő végül néhány évvel később, 2012-ben utazott ki első gondozottjához Németországba, ahol nagynénje már hosszú évek óta gondozóként dolgozott.

*„Valamikor nagyon jó volt, amikor még pörgött jobban az üzlet, meg jobban jártak az emberek vendéglátóhelyre, de ez ugye elkezdett hanyatlani a válság idején, és akkor, mit tudom én, megváltozott minden. Már nem volt olyan. Nem volt olyan pörgős, unalmasabbá vált a hely, nehezebben ment az idő, ahogy ott nem volt vendég, csak ücsörögni kellett, meg mittudomén, és akkor gondoltam, hogy én (ezt vállalom).”
(Franciska, 43)*

Beáta 2009-ben ment ki Németországba dolgozni. Utolsó munkahelye egy kis élelmiszerbolt volt Siklóson, korábban egy zöldség-gyümölcs kereskedésben, majd tévédíj beszedőként is dolgozott, továbbá újságos pavilonban, valamint boltban eladóként is tevékenykedett. Beáta, akinek karrierépítését megtöri férje korai elvesztése, az alábbi felütéssel kezdi migrációs történetét:

„Végülis az úgy történt, hogy az itteni munkahelyemen már éppen a harmadik főnököm volt, ugyanazon a helyen, és a dolgozók közül már egyedül csak én voltam a régi. És aztán ott szóba került az, hogy újra leépítés, mármint egyedüli dolgozóként tudomásul kellett vennem, hogy rólam van szó, és akkor így. Itt elmentem munkanélkültre először, aztán, aztán nem igazán volt, hogy kaptam munkát, és akkor próbálkoztam, mint nagyon sokan mások, avval, hogy elindulni. És akkor először ismerős által voltam kint mmm, Németországban, aztán később léptem Ausztria felé.” (Beáta, 56)

Több interjúalanyunk számolt be arról, hogy 2008 és 2009 között veszítette el korábbi munkáját. A gazdasági válsághoz köthető leépítések, az egyes iparágak, mint például a vendéglátóipar gyengülése adta meg számukra a végső ösztönzést a vándormunkához. A gazdasági válságot követő családi gazdasági törés, mint élettörténeti esemény az ellehetetlenülés, gyökértelenség, menekülés, kaland, valamint a transznacionalitás narratívájával járt együtt.

TÚLFOGYASZTÁSBÓL FAKADÓ NEHÉZSÉGEK

Azoknál a személyeknél, ahol a vállalkozás kudarccal ért véget, történeteikben több ponton is hasonlóságot mutattak egymással. Ezen esetekben túlméretezett tervek, a túlköltekezés, valamint az eladósodás motívumai jelentek meg, amelyek olykor bonyolult családi kapcsolatokba ágyazódtak. A túlfogyasztás következtében adósságszpirálba került személyek szintén az ellehetetlenülés narratívájában festették le jelen helyzetüket.

Vivien, az egyik legfiatalabb beszélgetőtársunk arról számol be, hogy amíg férje idénymunkát végzett, ő pedig a vendéglátóiparban dolgozott, lakás- és autóhiteleket vettek fel, továbbá eltartásukat tekintve igen költséges állatokat is vásároltak. A hitelek törlesztése mel-

lett minimálbér fizetésük nem volt elég arra, hogy lakásuk rezszi költségeit is finanszírozzák. Emellett Vivien munkafeltételei sem voltak megfelelőek, mivel a hétvégi és esti munkavégzés feszültséget szült Vivien anyai teendői és a pénzkeresés között. A külföldi munkát megelőző utolsó komoly konfliktusa abban teljesedett ki, hogy az alkoholproblémákkal küzdő édesanyja halála után nem tudta kifizetni a temetést. Ekkor döntött úgy, hogy rövidebb időre megpróbálja az idősgondozást.

„Igazából a lovakat még előtte szervíroztuk, hát az sem volt egy olcsó mulatság, már-mint olcsón vettük, az elsőt azt tök ingyen, ő azért került ide, hogy kupechez ne kerüljön. Most jó, a kis póninak elég volt itt minden, de hogyha a lányom lovagolni akar, akkor csak kellene egy nagyobb is, nem? Hát nem volt az sem egyszerű.” (Vivien, 27)

A túlköltekezés összesen hat interjúalanyra volt jellemző, akik közül mindannyian érintettek voltak más olyan életeseményekben is, amelyek megnehezítették a mindennapi boldogulásukat. Ilyen volt például a leromlott egészségi állapot, a munkahely gyakori elvesztése, romló munkakörülmények, kizsákmányoló munkafeltételek, vagy épp a 2008-as gazdasági válság hatásai.

Migrációs történetüket az ellehetetlenülés narratívájában elmesélő interjúalanyok közül heten számoltak be arról, hogy családjukban már korábban is előfordult külföldi munkavállalás. Ennél valamivel kevesebben említették, hogy a migrációt megelőzően, családon belül már végeztek idősgondozást. A fentiekben felsorolt típusok sokszínűségének köszönhetően az ellehetetlenülés narratívája a válaszadók több mint felénél volt tetten érhető.

4.2. GYÖKÉRTELENSÉG-NARRATÍVA

Egyes idősgondozó interjúalanyok teljes mértékben kihagyták narratívájukból a családi köteleket, és magánéletükről is csak minimális információt közöltek. Ők családi állapotuk szerint elég vegyes képet mutattak, elváltak, özvegyek, de házasok is voltak közöttük. Összesen hat női interjúalanyra volt jellemző, hogy a független nő perspektívájából láttatták magukat, és mutatták be migrációs történetüket. Ezen narratívákban a migrációs motivációk szintén erősen gazdasági jellegűek voltak, és sokszor a munkaerőpiacon való elhelyezkedés problémáihoz, rossz munkakörülményekhez, munkahelyi bizonytalansághoz kötődtek. A gyökértelesség narratívája sokszor együtt járt azzal is, hogy az interjúalany dátumot egyáltalán nem kötött az életeseményekhez. Ezen történetekben a migráció egy egyszemélyes, anyagi indíttatásból fakadó túlélési stratégiaként jelenik meg.

Ha a narratívát összevetjük az interjú további részével, egyértelmű, hogy sok esetben nem véletlen a családi kapcsolatok elhallgatása, mert a megkérdezett idősgondozók mindegyikének életében történt olyan törés, ami ezt indokoltta teszi. Az 56 éves Beáta második férje akkor halt meg, amikor ő már külföldön dolgozott idősgondozóként. Az ekkor már másodszorra megözvegyült interjúalany nem is fejt ki az interjúban, mikor és pontosan mi történt második férjével. Feltételezhető, hogy büntudatot, szégyent érez amiatt, hogy nem lehetett fizikailag férje mellett, amikor arra szükség lett volna. Egy másik példa a 74 éves Csenge, aki szüleit még kisgyerekként veszítette el, onnantól kezdve rokonok nevelték. Már egészen

fiatalon nagybátyja fodrászatában kezdett dolgozni, a családi gazdaságban való (kényszer) munkára utólag kizsákmányolásként tekint vissza.

„Nem voltak könnyű helyeim, először is az unokabátyámnál tanultam, az nagyon maximálisan kihasználta, ott dolgoztam 12 évig, (...) amikor egy héten háromszor jártunk iskolába Sz.ra, és mindenkinek szabadnapja volt délután, nekem meg be kellett mennem. Ész akkor a segédet elküldte, amikor tudtam már, kicsit jobban tudtam dolgozni, és a segédet elküldte, és sokszor bizony 6-tól éjfélig dolgoztam. És nem voltam megfizetve.” (Csenge, 74)

Csenge családi élete láthatóan traumákkal terhelt. Az árvaság, rokonok által való foglalkoztatás, férjének korai elvesztése, valamint fiával való vélhetően nem túl szoros kapcsolata ad okot arra, hogy migrációs motivációit és migrációs életútját nem köti családjához.

A gyökértelenség-narratívák elemzése épp az elhallgatások miatt jelenthet problémát. A narratívákban valaminek a hiányát fedezzük fel, olykor egy valós, és jól kapcsolódó történettel elfedve. Katinka életében például a migráció ahhoz az eseményhez köthető, amikor közfoglalkoztatottként munkavégzés közben elütötte őt egy autó. Még a táppénz alatt úgy döntött, hogy kimegy Ausztriába gondozónak, ahol egy biztos hely várta.

„Csak magammal. Gyerekeimnek annyit mondtam, hogy megyek ki. Ennyi volt, nem. Nem beszéltem, mert tudtam azt, hogy elbögöm magam, mer azért nehéz volt, hogy nem látom a kis picit unokámat, akkor volt kettő és fél éves. És akkor nem beszéltem, hanem mondtam, hogy megyek dolgozni, és nem maradok itthon. És nem tudták, hogy valamit is intézzenek el, ugye a lányom az tudja, hogy pénz nélkül nem megy, nem lehet megélni, tudta ő is ugye az anyagi oldalakat, ők is, anyagilag rossz körülmények vannak, közt voltak, meg gyakorlatilag vannak, csak már, csak már nem alkoholistákkal, tehát nem tudtak ellenem semmit. Mentem, és csináltam.” (Katinka, 61)

Egyrészt a baleset miatt lecsökkent jövedelme, másrészt a közfoglalkoztatás kilátástalansága miatt hozta meg döntését. Elmondása szerint Magyarországon – amennyiben elfogadja a közmunkát – havi 28 ezer forint járt volna neki, míg az ausztriai idősgondozással – még ha feketén is – közel 150 ezer forintot tud megkeresni. Az egyértelműen alacsony státuszú asszony narratívájában, és azt követően sem tesz említést arról, hogy bármely családtagja támogatta volna döntésében, vagy a családban átbeszélték-e a kérdést.

A gyökértelenség narratívája olyan élettörténeti eseményekkel járt együtt, mint a rendszerváltás után bekövetkezett foglalkoztatottsági lejtő, a sikertelen vállalkozás, a gazdasági válságot követő munkaerő-piaci törés, valamint egészségi állapottal kapcsolatos problémák.

4.3. KALAND-NARRATÍVA

A kaland-narratíva mindössze négy interjúalanyunk történetében mutatkozott meg, amely nem a legfiatalabb korosztály elbeszélésére volt jellemző, hanem főként az 55 év feletti nőkére. Beszédesebb lehet, hogy a munkamigráció, mint kalandvágyból történő mozgás narratívái már az interjú felütésében megfigyelhetők. A kaland motívuma, mint a külföldi

munka motorja azonban többnyire nem egyedül áll az önbemutatók során, még ha az interjúalany ezt is szeretné érzékeltetni. A narratív vagy strukturált interjúrészt további biográfiai elemi, valamint a partner-interjú adja meg azon háttérinformációkat, amelyek reális képet vázolnak fel az interjúalany valós motivációjáról.

A kaland-narratíva azért izgalmas típus, mert feltételezhetően elfed valamilyen információt. Ez lehet a háztartás gazdasági rászorultsága, azaz anyagi motivációk, de családszerkezeti változások is állhatnak a háttérben. A strukturális interjú során említett migrációval összefüggő biográfiai eseménysorok közül kiemelhető az egész életpályát végigkísérő stabil egzisztencia, egykori sikertelen vállalkozás, valamint a gazdasági válság negatív hatása is. Előfordult, hogy a kaland-narratívában beszélő interjúalany gyermekét, vagy beteg édesanyját hagyta otthon rövidebb időre külföldi munkavállalása alatt. Körükben a munkamigráció családi mintaként is megjelent.

Az analoműzés kapcsán korábban már említett Lídia sikerként könyveli el, hogy félelmeivel ellentétben felül tudott kerekedni a honvágyon és azóta is idősgondozást folytat Ausztriában. Azonban már a nyugdíjas létből is következtethetünk volna arra, hogy a megnevezett indokot tévedés lenne a migráció egyetlen motivációjaként kezelni. Ezt megerősíti Lídia férjével készült interjúnk, amely szerint a nyugdíjazás után a háztartás jövedelme jelentősen csökkent. Férje pontos képet ad a családi döntésről, amely szerint miután közösen felismerték, hogy háztartásuk jövedelme visszaesett, a feleség önként vállalta magára a kereset-kiegészítő szerepet.

„Az volt az indok ugye, hogy, hogy az a pénz kiesett a közös kasszából és akkor ugye még nem lehetett tudni pontosan, hogy mennyi lesz és akkor azt mondta, hogy 'én megyek ki.'” (László, 73)

Lídia vélhetően nem csak az interjú szituációjában, de tágabb ismerősei körében is hasonló magyarázatot ad arra, miért ment ki külföldre idősgondozónak. Ezt a feltételezésünket igazolja, hogy szinte nem is gondolkodott a kérdésen, azonnal kész válasszal állt elő. Mindemellett érvelése abból a szempontból is ellentmondásos, hogy az idősgondozás egyik lényegi eleme a házimunka végzése, amitől elmondása szerint éppen távolodni szeretett volna.

Másik példánkban az elvált Edina munkanélküliségként nem látott reményt arra, hogy képesítésének megfelelő munkát találjon Magyarországon. Visszatekintve úgy értelmezi döntését, hogy a nyelvtanulás lehetősége és a kíváncsiság egyaránt motiválta a külföldi munkában. Azonban egyértelmű, hogy a kalandvág mellett munkafeltételeinek és életkörülményeinek remélt javulása is fontos tényező volt a döntéshozatalban, így ez esetben sem tekinthető az újdonság igénye kizárólagos motivációnak.

„Otthon nincs ennek a korosztálynak. Hát 50 éves voltam. Én biztos, hogy nem találtam, hát hol találtam volna magamnak munkát? Meg tetszett is ez az ötlet. Egyébként is régi álmom volt, gyerekkori álmom volt, hogy nyelvet tanuljak. Ez motivált. Ez is motivált. Meg tetszik a változatosság. Valójában én már sok mindent kipróbáltam az életben. Én nem riadok vissza semmitől.” (Edina, 57)

A kaland-narratíva önmagában keveset mond a migrációt kiváltó okokról és motivációról. Azon interjúalanyaink, akik elbeszélésében jelen volt, sokszor igen kevés biográfiai ele-

met említettek narratívájuk során. A személyes életesemények említésének hiánya utalhat egyfajta tudatos elhallgatásra, egyben a migráció valós okainak elfedésére. Azonban nem zárhatjuk ki annak lehetőségét sem, hogy ezen személyek valóban keresték életükben az újdonságot, amit a migráció hozott el.

4.4. ÚTTÖRŐSÉG-NARRATÍVA

Két esetben beszélhetünk olyan önbemutatóról, amely a saját és/vagy partner migrációját úttörőként jellemzi. Egyikük a korábban már említett vállalkozó hölgy, aki közel húsz év idősgondozás után alapította meg Magyarországon munkaerő-közvetítő cégét. A másik példa az egyik férj elbeszélésében jelentkezett. József, a 74 éves szobafestő-mázoló egész életében egy építőipari vállalatnál dolgozott. A hetvenes évek elején azonban hét éven át Németországban is vállalt festői munkát, méghozzá feketén. József számára idegen volt az interjú-szituáció, ami a kérdések kritizálásában, valamint abban nyilvánult meg, hogy igen nehézkesen adott válaszokat. Már az interjú legelején közli az egyébként férfi interjúkészítővel, hogy a felesége korábban már mindent elmondott a munkájáról, és ő nem fog tudni sokat hozzátenni. József narratívája kevés biográfiai elemet tartalmaz, két egymással összefüggő dologra azonban figyelmesek lehetünk.

József első meglátása felesége munkája kapcsán az volt, hogy az asszony úttörő tevékenységet végzett a faluban. Ezt azzal érte el, hogy elsőként ment ki gondozónak, majd a többi falubeli asszony az ő segítségével és közvetítésével jutott ki hasonló munkavégzésre. A hálozat növekedésére is tesz utalást József. Ezután saját személyes munkavállalását idézi fel, ami közel 40 évvel azelőtt történt, hogy felesége elindult volna külföldre. Egyfajta családi vonásként tekint az úttörőségre, amelyben valójában ő maga volt az első.

„Ő volt az első, a faluból, aki elment 6-7 évvel ezelőtt, érted, rajta körösztil egy harmincan kimentek. Mindenkinek díjmentesen segítettünk, hogy úgy mondjuk, hogy kijussanak, az, azon a harmincon körösztil még kiment egy hetven ember, aki, már azokkal kapcsolatuk volt nekik. (...) Tudod, ez egy érdekes dolog, egy olyan családba, ahol mondjuk rá én vótam, kimentem 70-be Németországba, se telefon nem volt, se kutya- füle-farka, egy hónap mire levelet cseréltünk, ugye. Nálunk ez, ez nem tragédia, hanem ez, ez az életnek egy folamata.” (József, 74)

A kétgyermekes Diána párhuzamot von egykori önmaga és a mostani fiatalok között, hangsúlyozva, hogy manapság már nem jelent újdonságot a fiatalok külföldi munkavállalása, míg a kilencvenes évek elején ez nem volt bevett gyakorlat.

„19 évesen már elpakolnak otthonról, költség ugye albérlés, iskola, egyebek, most ez már teljesen normális. Akkor ez nem volt normális még ez. Ez a döntés. Nem tudom. Én akkor talán úgy gondolkodtam, mint ma, ahogy a fiatalok gondolkodnak. Át tudtam sokkal jobban érezni azt a helyzetet, hogy valamit tenni kell. Éreztem, hogy valamit tenni, kell, és rájöttem, hogy itt Magyarországon nem tudok mit tenni.” (Diána, 41)

Az interjú egy másik szakaszában Diána azt fogalmazza meg, hogy bár első külföldi munkáját, amely konyhán végzett kisegítői munka volt, nem fizették ki, három hónap alatt fo-

lyékonyan megtanult németül, mely tudást a későbbiekben kamatoztathatott az idősgondozásban is. Különböző külföldi munkáira ugródeszkaként tekint, amelyek elvezették saját cégének megalapításához.

4.5. EGYÉB NARRATÍVÁK

A *menekülés*, mint narratíva-szervező motívum négy alkalommal, esetenként némileg eltérő kontextusban fordult elő. A külföldi munkavállalás több esetben a magánytól vagy családi problémáktól való menekülés vonatkozásában fogalmazódott meg, de a magyarországi munkakörnyezettől való menekülés is említésre került. A menekülés-narratívák kapcsolódtak a hányattatott családi történethez, ez két esetben járt a sikertelen vállalkozás életeseménnyel együtt. Jellemző volt továbbá az is, hogy a menekülés-narratívában beszélő interjúalanyok elenyésző tapasztalattal rendelkeztek a gondozás területén.

A *karrier és előrelépés* narratívája két interjúalanynál, más-más típusban tűnt fel. Az egyik esetben az egyébként diplomás nőnek sikerül kilépnie az idősgondozói munkakörből, hogy eredeti végzettségétől eltérő, mégis társadalmilag jóval inkább megbecsült munkát végezzen. Szakmailag kielégíti a fordítói és tolmácsolási feladatkör, és a rugalmas munkának köszönhetően gyermekgondozási feladattal is összeegyeztethető a vállalkozás. E témában érintett még Borbála, aki számára azért bírt nagy jelentőséggel a külföldi munkavállalás, mert korábban főként háztartásbeliként tevékenykedett, így munkájáért nem kapott fizetést. A korábban otthoni gyermeknevelést és házvezetést folytató asszony sikerként éli meg az ügyfelei által kölcsönzött bizalmat, szívesen idézi fel a tőlük kapott pozitív visszacsatolást.

„Én csak egy, egy háziasszony vagyok, akinek tapasztalata elég sok van ilyen dolgokkal. (...) a hozzáállásom az az valószínű, hogy olyan lehetett, hogy az első pillanattól kezdve mind családtagnak számítottam, mintha örökké ismertük volna egymást és a hozzátartozók is sírva búcsúztak mindig tőlem, és mindenki megígérte, hogyha valamit tudnak engem ajánlanak. Na most ez így is lett. Engem Stuttgartba ajánlottak, Münchenbe, Münchenből tovább Karlsruheba szóval mindenfele, amerre csak volt nekik ismerősük, ajánlottak tovább. Mit is mondjak ez egy-egy igazi bizonyítvány arról, hogy valószínű nem csináltam rosszul.” (Borbála, 68)

A *transznacionális-etnikai* narratívák elbeszélői a kibocsátó települések etnikai vonalát emelték ki a migrációs döntéshozatal és migrációs gyakorlat kapcsán. A migrációs hálózat, amely révén hozzájutottak első munkájukhoz, vagy a későbbiekben a további munkák megszerzése, illetve kapcsolatok építése fontos szerepet játszottak a személyes történetekben. Azoknál, akik ezen narratíván keresztül mutatták be történetüket, azt láttuk, hogy az etnikai vonal a narratív biográfiai hipotézisek felállításánál, és a valós biográfiai elemek során sem sérül. A transznacionális-etnikai migrációban érintett interjúalanyok jellemzően stabilabb egzisztenciával bírtak a többiekhez képest, nem volt jellemző rájuk az adósságok felhalmozása, sem hosszas munkaerő-piaci kihagyás.

7. táblázat: Migrációs narratívák előfordulásának száma és a teljes interjú során említett migrációval összefüggő élettörténeti eseménysorok gyakorisága

Strukturális interjú során említett migrációval összefüggő élettörténeti eseménysorok	Migrációs narratívák						
	elhe- tetlenülés	gyökérte- lenség	menekülés	kaland	kariér és előrelépés	úttörőség	transz- nacionális- etnikai
Stabil munkaerő-piaci helyzet	0	0	1	1	0	0	1
Munkaerő-piaci hánykolódás a 90-es évektől (rendszer váltás)	6	3	0	0	0	0	0
Instabil munkaerő-piaci és/vagy egzisztenciális helyzet	6	0	0	0	1	0	0
Adósság, hitelek	4	3	2	1	1	1	1
Sikertelen vállalkozás	6	1	1	1	0	0	1
2008-as gazdasági válságot követő törés	6	2	0	0	0	1	1
Foglalkoztatottságot is érintő rossz egészségi állapot	5	2	0	0	0	0	0
Partner	7	0	2	3	1	0	1
Családi minta a külföldi munkavállalásban	1	0	1	1	0	1	1
Migráció során	1	0	1	1	0	1	1
Otthon maradt gyermek	1	0	1	1	0	0	0
Otthon maradt szülő	5	0	1	0	1	0	0
Migrációt megelőző, családon belüli gondozói tapasztalat	14	6	4	4	2	2	3
Összesen							

5. CSALÁDON BELÜLI ÚJ MEGÁLLAPODÁSOK, SZEREPEK

5.1. GONDOZÁSRA SZORULÓ CSALÁDTAGOK

Magyarországon a kilencvenes évek elején nem volt bevett gyakorlat, és a mai napig sem terjedt el igazán, hogy egy nő magára hagyja pár éves, vagy annál is fiatalabb gyermekét (Blaskó-Szabó 2016). Amennyiben mégis erre szánta el magát az anya, szembe kellett néznie a társadalom elítélésével, valamint annak kihívásaival, hogy gyermekét kinek a gondjaira bízta távolléte alatt. Nem kevés szervezést, logisztikát igényelhet a gyermek elhelyezése, szállítása, nevelési feladatok elosztása a családon belül, vagy azon kívül. Gyermeke ellátását az otthon maradt családtagokkal, fizetett gondozókkal, vagy akár a kettő együttes alkalmazásával biztosítja a külföldön dolgozó szülő. Számos kutatás arra is rávilágít, hogy az édesanya távolléte negatív következményekkel járhat a gyermekkel való kapcsolat szempontjából (Leinaweaver 2010), és anyagilag sem minden esetben kifizetődő a gyermekvívó alkalmazása.

Három olyan anyával találkoztunk, akik kisgyermeküket, vagy gyermekeiket időszakosan elhagyták. A beszámolók szerint nehézségek árán, de sikerült megoldaniuk gyermekeik ellátását a távolból is, ennek azonban számos költsége adódott és jelenleg is van. Első az anyák közül Diána, aki a kilencvenes évek elején hagyta hátra kisgyermekét, akiket férje, és édesanyja gondjaira bízott. Diána úttörőként mutatja be magát, ami annak köszönhető, hogy egy olyan korban kezdte a külföldi időgondozást, amikor még nem volt a köztudatban ez a típusú munkalehetőség. A 2004-es EU-bővítés előtti korszakban az országok közti munkavállalás közel sem volt olyan egyszerű, mint az azt követő időszakban, ennek megfelelően a munkavállalással járó adminisztratív költségek is jelentősen magasabbak voltak. Mindemellett, a családi mintában is újdonságot mutat Diána gyakorlata. A dél-baranyai községből származó nő beszámolt környezetének reakciójáról is, amely vélemények meglehetősen negatív színben tüntették fel.

„Annak idején nagyon sokan meg is szóltak, hiszen kilenc hónapos volt a fiam, az ötödik életévébe lányom, és aztán az, aki engem megszólalt, az például utána ugyanúgy itthon hagyta a gyermekét, mert képtelen volt, ő is belekerült egy olyan anyagi helyzetbe. (...) Akkoriban nem volt olyan, aki kijárt volna dolgozni, úgy, hogy gyermekét otthon hagyta volna. Most már nagyon sok van. Tehát ahogy említettem. Ez attól is

függ. Én abban az időben lehetőséggel rendelkeztem, nyelvtudással rendelkeztem, amivel ők javarészt nem rendelkeztek, illetve ők javarészt 15 évvel fiatalabb korosztály is volt ugye” (Diána, 41)

A nő tudatában volt annak, hogy a német nyelv ismerete erősen növelte versenyképességét, amikor elindult külföldre, s ennek a későbbiekben is előnyét élvezhette. Beszámolójában rávilágít az idősgondozói munka expanziójára. Emellett, a többi nőre hivatkozva érzékelteti saját előnyeit, valamint mások migrációja által igazoltnak látja egykori elmozdulását.

Hasonló háttérrel rendelkező beszélgetőtársunk Veronika, harmincegy éves özvegy hölgy, aki az interjú előtt közel másfél évvel kezdte el Ausztriában a gondozást. Veronika azon csoportba tartozik, aki koránál és végzettségénél fogva legalább egy idegen nyelvet ismer. A műszaki menedzser diplomával rendelkező nő a migrációt megelőzően egy benzinkútnál, majd egy élelmiszeripari cégnél dolgozott, mint raktári adminisztrátor, ápolói munkát korábban nem végzett. Fizetése azonban nem volt elég arra, hogy fenntartsa kétszemélyes háztartását. Veronika arról számolt be, hogy míg Magyarországon dolgozott, a rendszeres túlórák miatt alig találkozott gyermekével. Így fogalmaz: *„a gyerekemnek enni kell adni, a lakást ki kell fizetni, az autónak mennie kell, mer a gyereket el kell vinnem óvodába, ha a gyerek beteg orvoshoz kell vinni, gyógyszert kell neki venni, és nem tudtam, nem volt más perspektívám, és ez a lehetőség jött gyorsan.”*

Veronika kisfiához már magyarországi munkavállalása során is rendszeresen fogadott bébiszittert, s a külföldi munkával folytatta ezt a gyakorlatot. Úgy emlékszik vissza, hogy fiának 7 vagy 8 bébiszittere volt az elmúlt közel másfél évben, emellett Veronika édesanyja segítségére is támaszkodhatott. A nőnek reményt ad, hogy a nagymama a közelmúltban vonult nyugdíjba, ami előreláthatólag a gyermekgondozási költségeinek jelentős csökkenésével járhat. Ez nem csak a logisztikai költségek, hanem komoly anyagi kiadások csökkenését is jelenti a családnak.

„Anyukám segít be nagyon sokat, hál Istennek a múlt héten lett nyugdíjas, úgyhogy sokat tud segíteni, de emellett, mivel anyukám járt dolgozni, még bébiszittert is fizettem, és a bébiszitter és anyukám koordinálták addig a gyerekemnek az életét, amíg én nem vagyok itthon. (...) ha ő (kisfia) nem lenne ebben partner, illetve az anyukám nem lenne ebbe partner, nem is tudtam volna csinálni. Mert ugye nem tudtam volna a gyereket itt hagyni, meg nem tudtam volna úgymond kire itt hagyni.” (Veronika, 31)

A példa jól mutatja a nagymama szerepét a család helyzetében, együttműködése teszi lehetővé az anyának a külföldi munkát, és azt, hogy a gyermekét biztonságban tudja. Veronika esetében szintén megerősítésre talál a migráció, mint családi stratégia, azaz egy előzetes megállapodáson alapuló kompromisszum.

„Ő mindent megtesz az unokájáért, ahogy értem is mindent megtesz, hogy én, hogy mi meg tudjunk élni, mert ő nélküle ez az egész nem is működne, mert nem tudnám kire hagyni a gyerekeket.” – mondja a 31 éves nő.

Itt jegyzendő meg, hogy Veronika a migráció kezdetekor párkapcsolatban élt, amely a mai napig tart. Arról, hogy a partner milyen szerepet vállal a gyermekgondozásban, nem tu-

dunk meg részleteket. Valószínűsíthető, hogy nem vesz részt aktívan a kisfiú nevelésében, mivel a férfi egy másik városban él, mint az interjúalany édesanyja és gyermeke.

Egy kevésbé sikeres történetet mondhat magáénak Vivien, akit egyedül férje segítette az otthon maradt kisgyermek nevelésében. Mivel Vivien édesapja az idős nagymamát gondozta, anyósa pedig egy távolabbi településen élt, nem tudott rendszeres látogatásokat tenni az unokánál. Vivien emlékei nem szépültek meg az idő előrehaladtával. A fiatal nő úgy érzékeli, hogy családtagjaira rossz hatással volt az ő távolléte, amit férje és gyermeke különösen nehezen viselt. A migráció következtében megváltozott kapcsolatok, azok rövid távú hatásai is tetten érhetők elbeszélésében.

„Hát senki nem örült neki, senki nem volt boldog. A kislányom sírt, a párom tiszta idegbaj volt ettől az egésztől, nem vagyok itthon, nincs, aki segítsen, tehát azért rengeteg az állat, meg a kislány, tehát önmagában az, hogy gyereket kell nevelni munka mellett, az nem egy egyszerű dolog. Főleg ilyen munka mellett. És az meg, hogy itt vannak az állatok, reggel etetni kell őket, délután etetni kell őket, fát kell vágni, behordani, tehát nagyon-nagyon nehéz volt neki és mellette azért itt volt egy pár éves kislány, akiről gondoskodni kellett. És nem volt segítség. A legnagyobb probléma az volt, hogy anyósom általában kint volt, meg ő nem falubéli, az édesapám nagymamámmal volt akkor még és igazából senkinek nem volt jó az, hogy én kijártam, mert a kislányom teljesen eltávolodott tőlem, a párkapcsolatom konkrétan a rönk szélén, tehát azt próbáljuk most visszahúzni. Az édesapám és a nagymamám is minden egyes alkalommal, amikor itthon voltam jól voltak, és amikor kimentem leépült.” (Vivien, 27)

A migrációt megelőző családi megállapodások, és kölcsönös segítségnyújtás jellemzi a fent lefestett kapcsolatokat, még ha a konstrukció hosszú távon nem is működőképes. Vivien például úgy látja, nem fog többet idősgondozói munkát vállalni külföldön, mert az családja kárára lenne. Veronika esetében azonban bevált a családi megállapodás, és a mai napig az anyai segítségre támaszkodik. Keresetéből havi rendszerességgel ad édesanyjának egy bizonyos összeget, ami némi kompenzációt jelent a munkavégzésért cserébe. Veronika nem szól bele abba, hogy édesanyja mire használja fel a tőle kapott összeget, de a transzparens családi gazdálkodásának köszönhetően ismeri a pénz sorsát.

Három interjúalany említette, hogy gondozásra szoruló idős hozzátartozója volt, azonban ez nem volt jellemző az általunk megkérdezett idősgondozókra. A túlnyomóan ötvenes, hatvanas éveikben járó, az egyes baranyai járásokból elinduló idősgondozók szülei az esetek nagy részében már nem éltek, vagy amennyiben igen, viszonylag jó egészségnek örvendtek. Fiatalabb interjúalanyaink esetében a szülők döntően nem igényeltek segítséget.

Két esetben idősek otthonában élt az idős szülő. Míg az egyik családban az édesanya intézményi elhelyezése feltétele volt a külföldi munkának, a másik esetben az idősgondozó asszony ideiglenesen szüneteltette külföldi munkáját, hogy rendszeresen tudja látogatni agyvérzéses édesanyját. Mindkét élethelyzet dilemma elé állította a családtagokat. Fanni nem tervez külföldi munkát egészen addig, amíg 91 éves édesanyja ki nem lábal súlyos állapotából. Látogatásai során a nővéreknek segít, eteti, ellátja intézményben élő anyját. Réka édesanyját demencia sújtja, amely már olyan mértéket öltött, hogy állandó felügye-

letet kíván. Egyedüli családfenntartóként nem engedheti meg az 54 éves nő, hogy otthon maradjon és ápolja édesanyját, ugyanakkor időről időre hazaviszi magával, ahol társaságot és elfoglaltságot biztosít neki.

„És őneki [akkori élettársának] ez nagyon nem tetszett, hogy elhozom az anyámat az öregotthonból, kiszolgálom az anyámat. Én az anyám nélkül nem tudtam volna felnevelni a gyerekeimet egyedül, amikor éjjel-nappal dolgoztam, hogy meglegyen mindenük, akkor az anyám főzött, az anyám várta őket, nyilván hogy elhozom az öregotthonból, mikor már nem tud egyedül élni, mert olyan demens. Akkor ma felhítam, hogy mama, a jövő hét végén, ha gondolod, meg ha van kedved, itthon lesz a Katika és akkor elmegyek, elhozlak. „Hát persze-persze, fodrászhoz kell...” Akkor elviszem fodrászhoz, elviszem pedikűröshöz, akkor itt el---még csinálja a kertet! Csinálgatja, főzni már nem, tévézik, játszik a kutyával – nagyon szereti a lányomat, úgyhogy, ha a lányom itt van, akkor mindig elhozom. Jó helye van, mert ott is kertészkedhet, hála Istennek meg tudjuk fizetni és én így tudok nyugodtan dolgozni, hogy az anyám ott van az öregotthonba és így a lakás felesleges lett.” (Réka, 54)

Franciska azért hagyott fel ideiglenesen külföldi idősgondozói tevékenységével, mert a közelmúltban édesanyja kórházba került, és mellette szeretne lenni felépülése során. Franciska úgy tervezi, amint anyja állapota stabilabbá válik, visszamegy Ausztriába, azonban nem feltétlenül gondozói munkakörbe. Ugyanakkor kifejezésre juttatja azt a vágyát is, miszerint nem hagyná el az országot, amennyiben kapna lakóhelyén olyan munkát, amelyből fenn tudná tartani magát és fizetni tudná albérletét. Az interjú során nem derült ki egyértelműen, hogy a beszélgetés időpontjában rendelkezett-e kereső tevékenységgel, ugyanakkor érzékelhető az anya gondozási igénye és a stabil bevételi forrás hiánya közti feszültség.

Arra a kérdésünkre, hogy az interjúalanyokra ki fog majd vigyázni, amikor már ők szorulnak gondozásra, a válaszok igen megosztóak voltak. Többen említették az intézményi elhelyezést, azzal indokolva, hogy nem várják el gyerekeiktől azt az áldozatot, ami a személyes gondozással jár. Az érvek közt felmerült, hogy a beteg hozzátartozó otthoni gondozása miatt hátrányt szenvedhet családi életük, és nem szeretnék ezzel megnehezíteni gyermekeik, vagy unokáik életét. Ezen indokok azok körében is többségben voltak, akiknek közeli hozzátartozója jelenleg, vagy a múltban részesült már intézményi ellátásban. Kevesebben vélekedtek úgy, hogy valamely gyermekükre – jellemzően lányukra – számítanak öregségükre, némelyek pedig tanácstalanul álltak a kérdés előtt.

5.2. MIGRÁCIÓ ÉS NEMI SZEREPEK INTERAKCIÓJA

A kutatómunka során nem volt alkalmunk olyan férfival beszélni, akit felesége, vagy párja kisgyermekkel hagyott volna magára az idősgondozói munka miatt. Egy korábbi, kilencvenes évekbeli történetről azonban beszámolt az egyik férfi interjúalanyunk, amely szerint több gyermekek ellátásával kapcsolatos feladat hárult rá, mint feleségére. A feleség ekkor három műszakban dolgozott egy baromfifeldolgozó üzemben, míg férje portás volt. Gáspár úgy élte meg ezt az időszakot, mint akit egyedül hagytak a gyermeknevelésben. A történet azért válik fontossá, mert 20-25 évvel később felesége migrációjával hasonló egyedüllétet tapasztal meg, mint annak idején.

„Én mondom, sokáig egyedül voltam, mondom. Annak ellenére, mondom, hogy az asszony is itthon volt, akkor is egyedül voltam itthon, mondom. Ugye akkorjában, mikor az ERFO-nál, még a nyolcvanas években, kilencvenes években a baromfifeldolgozóban dolgozott. A gyerekek picik voltak, mint most az unokáim, és magukra hagyta őket. (...) De amikor reggel mentem, hét órára kellett mennem, akkor felraktam a gyerekeket a járatra, és vitte őket az óvodába a busz. Este meg viszont én mentem utánuk haza. Elmentem értük az óvodába, bementem és velem együtt jöttek haza. És akkor én főztem, mostam rájuk, szóval elláttam.” (Gáspár, 56)

A történethez hozzátartozik, hogy Gáspár annak idején nem teljesen egyedül végezte a gyermekgondozási feladatokat, hanem anyósával osztotta meg. Ez a jelenség korábbi kutatásokban is fellelhető, azaz a hátrahagyott apák gyakran kapnak segítséget a gyermeknevelésben nagyszülőtől, vagy más, közeli hozzátartozótól. A férfi elbeszélésében igyekszik érzékeltetni azt, hogy gyermekei erősebb érzelmeket tápláltak felé, mint felesége anyjához. Ezt bizonyítja, hogy főztjét jobban szerették a gyermekek, mint a nagymamáét.

Gáspár egyértelmű párhuzamot von az egykori, és a jelenlegi helyzet között, mivel napjainkban ugyanúgy egyedül látja el a ház körüli, illetve a háztartási teendőket. A különbség mindössze abban áll, hogy korábban teendői közé tartozott a gyermekei iskolába kísérése is. A férfi nem minősíti az elvégzett nem fizetett munkát, és nem is az ezzel kapcsolatos nehézségeket festi le. A párhuzamos történetekkel azt érzékelteti, hogy korábban egyedül érezte magát, és most is magányos. Ezt kiegészíti a tudás, hogy Gáspár anyagilag függ feleségétől, és már évtizedekkel korábban felismerte, hogy a háztartási munkát nem hagyományos módon osztják fel a családtagok. A feszültséget az szüli tehát, hogy a társadalmi elvárások ellenére közel harminc éve ő végzi a női munkának számon tartott tevékenységeket, míg felesége kisebb mértékben foglalkozik ezekkel fizetett munkája mellett. Összességében azt látjuk, hogy a migrációt megelőző családon belüli szerepek felosztásának tapasztalata meghatározza a férfi jelenlegi helyzetértékelését is.

A Viviennel folytatott interjú során, többször belépő férje közölte véleményét a szóban forgó témával kapcsolatban. A férfi úgy véli, nehéz az Ausztriában munkát végző feleségének, mert időről időre el kell szakadnia családjától, ugyanakkor neki, mint otthon maradt félnek sem könnyebb. *„Hát helyállni, szinte a nőiességet is úgy felvenni. Itt a gyerek az kicsi, akkor a háztartásbeli dolgok. És meg még az egyik szülő, másik szülő. (...) Meg a munkahely.”* – szölt hozzá a férj. Az otthon maradt férfinak tehát – házastársa külföldi munkája következtében – szembesülnie kellett mindazzal a feladattal, amit egy anyának nap mint nap, sok esetben segítség nélkül kell átélnie, elvégeznie.

A női interjúalanyok egy része úgy tekint vissza a férjével való korábbi családi munkamegosztásra, mint egy egyenlőségen alapuló kapcsolatra. Többségük hangsúlyozta, hogy a gondozói munka megkezdése előtt a házimunkát közösen végezték férjeikkel, a feladatokat egyenlően elosztva. A családi munkamegosztás a váratlan események bekövetkeztéig (mint balesetek, egészségromlás) jól működött, ezek után azonban egyértelművé vált, hogy a női családtagoknak többet kell vállalni.

Mások számára nem jelentett újdonságot a férj kiszolgálása sem.

„Mi ketten a férjemmel? Hát azt mind, mind én csináltam meg, ott nem volt beo-, én, én csináltam meg, nemigen. Különben sem értett úgy semmihez, de amikor kezdett beteg lenni, akkor semmi, semmi.” (Csenge, 74)

Noha feltettük a kérdést, kevés interjúalanyból kaptunk konkrét választ arra, hogy a házimunka elosztása milyen módon változott a háztartásokban a külföldi idősgondozói munkával. Erre többnyire nem az irányított kérdések segítségével, hanem történeteken, elszólásokon keresztül kaptunk választ. A távollét ellenére nem hárul kevesebb munka az ingázásból hazatérő asszonyokra, hanem sok esetben növekszik a feladatok száma. A többhetes váltásából való hazatérést követően, a házimunka nagy részét ugyanúgy a gondozó végzi, mint a migráció előtti időben, otthonléte alatt pedig előkészíti a háztartást arra az időszakra, amikor újra távol lesz családjától. A gyakorlatot jól szemlélteti az egyik idősgondozó, aki arról számol be, hogy az elutazása előtti napokban többféle ételt főz, amelyeket lefagyasztva eltesz a mélyhűtőbe, hogy férje minden nap tudjon hazait ebédelni.

„Az első idő biztos, hogy nehéz volt, a lányomnak is ugye, mert itthon voltam, én főztem, mindenkinek mindent megcsináltam, ami jó, amit lehet, hogy az ember előre főz, és azt lefagyasztja, de nem minden olyan jó, és akkor az órá maradt. De most már flottul megy minden.” (Lídia, 67)

A „flottul megy” kifejezés tehát arra vonatkozik, hogy az ingázás miatt megváltozott helyzetben a család női tagjainak éppúgy sikerül ellátniuk az otthoni feladatokat, mint korábban. Lídia jól működő háztartása részben annak köszönhető, hogy lánya is intenzíven kiveszi a részét a házimunkából.

CSALÁDI FESZÜLTSEGEK

A szakirodalomban olvashatóak szélsőséges esetek, amikor a feleség a külföldi munkavállalást menekülésre használja (Urbańska 2016), vagy épp a férj májcirrózis miatt bekövetkezett halála után véglegesen hazatér (Turai 2018). Az ilyen eseteket módszertani okok miatt nehezebb feltárni; sokszor csak más interjúalanyok elmondása alapján ismerjük meg egy történet bizonyos részleteit. Ez kutatásunk során is így történt. Az egyik megszólaltatott cégvezető, akihez elmondása szerint naponta 15-20 önéletrajzos jelentkezés érkezik, beszámolt arról, hogy ha a pályázók nem minden esetben mondják el részletesen családi hátterüket, az a környező falvakból, ismerősöktől akaratlanul is tudomására juthat. A férfi pontosan írja le az otthon maradt házastársakban lejátszódó folyamatot, ami feszültséget okozhat a családban. Még ha ezekben az esetekben nem is szerelemfáltásról beszélünk, a féltékenység, valamint a megváltozott családi berendezkedés miatti feszültség jól érzékelhető a leírásból.

„Általában sok esetben otthon férfiak is italozás, féltékenység, pedig aztán nincs mire, mert dolgozni vannak az asszonyok. Kialakul egy ilyen féltés, szerelemfáltás ebben az egészben és furábban is viselkednek velük és nagyon sok esetben az van, hogy a férj otthon nagyon nehezen tudja feldolgozni azt, hogy a felesége jóval többet keres, mint ő. És ezáltal bántja. Ez egy nagyon érdekes világ, ez nagyon soknál van.

Tehát, hogy a férj ez által nem is tudom, frusztrálnak érzi magát, hogy a feleség jóval többet keres és úgymond jobban boldogul és ő hozza haza a több pénzt. Tehát ez nagyon megviseli őket. Helyieket tudok többet, akik itt a gyárban dolgoznak, hát ők a minimálbért viszik haza, a felesége jóval, a dupláját hozza és ezáltal sőt agresszív is, meg valamikor teljesen üvölt, „most azt hiszed magadról, hogy te”, akkor pedig aztán az asszonyka nem tehet semmiről, maga a családjának hozza, meg őneki, de úgy néz ki, hogy ezt nehéz valahogy földolgozni egy-két embernek.” (Kovács Géza, WegLauf kft.)

A fenti esetben nem ismert a férj alkoholizmusa és a feleség migrációja közti összefüggés időbeli vonatkozása, és talán akkor sem lenne egyértelmű, ha maga az érintett mesélné el történetét. Megtörténhet, hogy a külföldi munkavállalás kiváltó oka a családon belüli erőszak, ilyenkor tényleges menekülésről beszélünk. Ugyanakkor, a külföldön végzett munka is lehet a családon belüli frusztráció kiváltó oka. A feleségük által „hátrahagyott” férfiak attól is tarthatnak, hogy a településen belül kiderül, és a közösségben elterjed, hogy már nem ők a hagyományos értelemben vett, családot eltartó háztartásfők. A fent említett, szegyéntől, megalázottságtól tartó férj az erőszak különböző formáit alkalmazva kívánja demonstrálni, hogy a megváltozott családi gazdasági helyzetben is erőfölénnyel bír. A jelenség gyakoriságáról a nagyfokú látencia miatt nem rendelkezünk információval, azonban terepmunkánk többszörösen rávilágított arra a tényre, hogy a vizsgált térségben létező problémát jelent a nők ellen irányuló családon belüli erőszak.

A külföldön megkeresett pénz, a migráns hazautalások vonatkozásában más szempontból is felmerülő családon belüli feszültségeket jelent. A vita szintén a kereső feleség és az ott-hon maradt férj között játszódik le, fókuszban a külföldi kereset elosztásával, és az ehhez társuló féltékenységgel. A rokkantsági nyugdíjban részesülő férfi interjúalany azt sérelmezi, hogy felesége gyermekeiknek rendszeresen ad haza pénzt, míg saját magukra alig tudnak költeni. Mindennek az interjú legelső szakaszában ad hangot, vagyis nem a kérdező által feltett kérdés hívja elő e témát. Ez jelentheti azt, hogy a férfi gyermekeivel való viszonya valamilyen oknál fogva ambivalens, és a továbbiakban is kiemelt szerepe lesz a feleség által megkeresett pénz sorsának.

„Mer ugye mondtam neki, hát mondom, ránk is kell gondolni. Hát mondom, mi is itt vagyunk, és mondom, nyomorékok vagyunk, mondom, mind a ketten. És mondom, hogy mész ki a lakásból? És mondom, már dolgozol, már négy éve dolgozol, de semmi nem látszik, mert mondom, minek? Mondom, mindig a gyerekeknek tessék, tessék, tessék. És nekünk ki ad? Akkor nekünk ki ad, mondom? Hát mondom, miránk ki fog gondolni, mondom? Ránk senki sem” (Gáspár, 56)

A szövegből kiderül, hogy a közel négy éve Ausztriában dolgozó feleség keresete nagy részét fia adósságainak törlesztésére fordította, ugyanakkor maga a külföldi munka a hiteleket meggondolatlanul felvevő fiúnak köszönhető. Gáspár tehetetlenségét fogalmazza meg, amikor arra panaszodik, hogy rájuk senki (azaz felesége) sem gondol. Még ha tudjuk is, hogy ez nem pontosan így történik, hiszen némi megtakarítással rendelkezik a házaspár, a férfi mégis azt érzi, hogy felesége az ő személyes jólétének rovására részesíti előnyben fiát. A feleség döntésének való kiszolgáltatottság érzése a férfire súlyos teherként nehezedik, amely a jövővel kapcsolatos bizonytalan kilátások artikulálásában nyilvánul meg.

6. GONDOZÓI MUNKA JELLEMZŐI

A gondozói munka végzésére és jellegére vonatkozó kérdések a negyedik tematikus egységben jelentek meg az interjúk során. A gondozók munkakörülményei jelentősen eltérők lehetnek az osztrák háztartásokban, ám ez előre megjósolhatatlan a munkavállalók számára. Az interjúk azonban azt mutatják, hogy mégis léteznek olyan tényezők, melyek valószínűsítik az előnyösebb munkafeltételeket. A következő fejezetben a gondozói munkához kapcsolódó, a szakirodalom által is érintett kérdéseket járjuk körbe, amelyek pontosabb képet adhatnak a globális gondozói láncba kapcsolódó magyar gondozók helyzetéről. Elsőként a gondozók társadalmi-strukturális helyzetén keresztül mutatjuk be, kitérve a gondozókat érő diszkriminációra, a társas izolációra, valamint napjaink migrációjában kiemelt szerepet játszó új média jelenlétére. Ezt követően azt az alkuhelyzetet részletezzük, ami a munkafeltételeket, szerződéseket is érinti, s melynek alapja a társadalmi tőke és a humán tőke. A harmadik részben az idősgondozók munkakapcsolatairól esik szó.

6.1. AZ „ÚJ CSELÉDMUNKA”²⁸ NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA

Az egykori házicselédék és napjaink ingázó házi gondozói között több szempontból jelentkezik párhuzam (Németh 2016, 2018). Ezek megnyilvánulnak az alacsony társadalmi státuszban, a munka során jelentkező fizikai megkülönböztetésben, sőt, bántalmazásban is. A 24 órás munkavégzés feltétele, hogy a gondozó egy háztartásban lakjon a gondozandó személlyel, ami folyamatos készenléetet jelent a segítő számára. Ez sokszor fizikailag és mentálisan is megterhelő feladat a munkavállalónak. Szintén megemlítendő a fizikai és társadalmi elszigeteltség, amely mind a korabeli cselédeket, mind napjaink házi gondozóit érinti. Jóllehet, az Ausztriában dolgozó idősgondozók szerződése elméletileg biztosítja számukra a napi pihenőidőt, a gyakorlat azt mutatja, hogy sokszor hétvégén sem tudnak elszakadni a gondozotttól, és a háztartásbeli munkától. Terepmunkánk során olyan eset is tudomásunkra jutott, ahol a kéthetes váltásokban dolgozó személy az elmúlt másfél év alatt egyszer sem ment ki a beteg házából munkaideje alatt, mivel gondozottja folyamatos felügyeletet igényel.

²⁸ New maids (Lutz 2011)

Gondozói diskurzusokat elemző interjú kutatások megkülönböztetik az ún. áldozat- és szenvedéstdiskurzust (Turai 2014, 2018). A szakirodalomban a kihasználtság, bántalmazás, szexuális zaklatás témaköreinek sokszínű kombinációja jelenik meg a gondozók esetében, amelyet a foglalkozás társadalomban betöltött alacsony presztízse, és az országok közti globális hierarchia határoz meg. Fizikai bántalmazásról több interjúalanyunk is beszámolt kutatásunkban. Nem minden esetben hallottunk személyes történeteket, a szájról szájra terjedő rémtörténeteknek szintén teret engedtek a kérdezettek az interjúk során. Ezen történetek gyakran a buszos út során válnak közismertté, olykor a befogadó országban, személyes találkozások alkalmával osztják meg egymással azokat a gondozók. A rémtörténetek, azaz olyan esetek, amikor az idősgondozót munkája alatt valamilyen komoly incidens éri, lényeges funkcióval bírnak, sokszor ugyanis ezekhez mérik saját helyzetüket, legyenek kedvezőbb, vagy épp kifogásolhatóbb munkakörülmények. A fenyegetettség érzése mellett súlyosbítja a helyzetet, hogy a megfélemlített, vagy bántalmazott gondozó az idegen országban hiányos nyelvtudással rendelkezik, ami problémát okozhat a hatóságok értesítésében.

Vivien már nem tervez többet időt gondozni Ausztriában, amely döntésében a munka kiszámíthatatlansága, annak emberi oldala is szerepet játszik.

„Például a nagynénémet bezárták, azt három napig két öreg fogságban tartotta, mert nem akarták hazaengedni. Ezt komolyan mondom, a végén a rendőrök jöttek ki, mert nem reagált a családnak, az unokanővéremék felhívták a főnökét, meg az ottani családot és ők mentek kiszabadítani. Tehát nagyon brutál és én ilyeneket nem szeretnék bevállalni. És például ott a nagynéné, ő nagyon bátor, mert visszament, másik családhoz, de visszament és most ott tart, hogy azt mondta neki a főnöke, hogy mivel az egyik váltója sem volt alkalmas a család felé: hogyha haza akarsz menni, szerezzél magadnak váltót.” (Vivien, 27)

Az átvertség érzése, vagy annak ténylegessége gyakori probléma a frissen munkát vállaló idősgondozók körében. Ez a hirdetésekben található valótlan állítások, az inkorrekt közvetítők és magánszemélyek félrevezető tájékoztatása, azaz tudatos megtévesztés következtében történik. A megbízhatóbb információhoz, ezzel együtt a kockázatcsökkentéshez is hozzájárul, ha a munkáról szóló információ referenciával bíró személytől, vagy ügynökségtől érkezik. Ha más idősgondozóktól híre megy annak, hogy az adott személy korrekt, az információ gyorsan eljut további munkakeresőkhöz is. Ennek hiányában azonban előfordulhat, hogy a helyszínen derül ki, hogy más munkát kell végezni, más betegségben szenvedő személyt kell ápolni, a meghirdetettnél kevesebb fizetésért, mindezt nem megfelelő lakhatási körülmények között, akár szerződés nélkül.

A megkérdezett közvetítéssel foglalkozó cégvezető szerint az újságban feladott hirdetések nem megbízhatóak, és az arra jelentkező gondozók nagyobb eséllyel szembesülnek azzal, hogy rászédtek őket. Szerinte az újsághirdetések sokszor igen súlyos, nehezen kezelhető betegekről szólnak, akiknél már sok házi idősgondozó fordult meg sikertelenül. Ilona is hasonló esetről számol be, aki azzal találta szembe magát, hogy teljesen más típusú munkát kellett volna végeznie, mint ahogy írták, valamint a gondozandó beteg is súlyosabb állapotban volt.

„Ausztriába volt egy újsághirdetés, hogy Ausztriába bejelentve, X összegért, négyhetesre el lehetett volna menni, erkölcsi bizonyítvány, bankszámla szám, izé, átutalás, arra kiadtam egy csomó pénzt, mindent megcsináltam, el is vittek, le is kaptak, csak éppen, amikor beléptem az ajtón, akkor közölte a bácsi, hogy „te nem vagy szőke, te nem vagy fiatal”. És átverték amúgy, mer azt mondták, hogy egy házaspár, igazából nem betegek, csak melléjük kell valaki, aki elvégzi a házimunkát, meg főz, süt, takarít, rendben tartja a dolgokat, kicsit elbeszélget, erre egy olyan agyvérzéses nénit kaptam...” (Ilona, 57)

Szexuális bántalmazásokról kevés szó esett az interjúink során. Ez a szégyenérzetből fakadó elhallgatásból is adódhat. Másrészt eufemizmusokat, homályos megfogalmazásokat találunk a szövegben, ahol a történetek nincsenek kifejtve, így csak találgatni lehet, mi is történt valójában. Az enyhébbnek tűnő esetek is okozhatnak sérüléseket a munkavállalónak, aki zaklatásnak élheti meg a tapintatlan közeledést. Ilona megemlíti, hogy a család egyik férfi tagja több alkalommal is alkalmatlankodott nála, amíg egy fedél alatt éltek. Nem tudjuk meg, pontosan mit követett el a férfi, az azonban egyértelmű, hogy a gondozó miatt kényszerült munkahelyet váltani.

„Az egy hét után úgy jöttem haza, hogy egy, nagyon kevés volt a pénz, a másik, hogy a néninek a vője próbált meg... állandóan problémázni és ő akciózni, rám nyitotta az ajtót éjszaka, meg hasonlókat, én ilyen helyen nem maradok, olyan pénz nincs, amiért mindig mindig mindent meg kell adni.” (Ilona, 57)

Tímea is hasonlóan ködösen fogalmaz, amikor gondozottjától való kitértecseteli.

„De főként ez a nő dolog nagyon kemény egyébként. Aki most lesz a váltótársam, ő is ezért jött el az előző helyről, mert ott is a bácsi őm kikezdett vele. Hát ezek kemény dolgok. Az előző helyen én se nem mertem aludni, be volt zárva a szobaajtóm, de egész éjjel ott járkált a bácsi a... szóval a 89 éves, durva. Ez-ez igen. Szerintem egy nőnek - férfiak is dolgoznak, de nagyon kevesen ebbe a szakmába járnak ki - nagyon komoly dolgoknak vagyunk kitéve. Ez a legnehezebb, ott vagy egyszál egymagadba, erre mondtam azt, hogy ha még azt is tudják, hogy nincs egy olyan háttér mögöttem, na akkor aztán mindent lehet. Nőként csak a hátrányát élveztem.” (Tímea, 48)

A fentiekkel szemben megértő, együttműködő munkaadókról is beszámolnak a kérdezetek. Egy pozitív példa Veronika esete, aki tejcukor érzékenysége miatt speciális diétára szorul. Elmondása szerint gondozottjának családja egy percig sem gondolkodott azon, hogy megvegye számára a laktózmentes élelmiszereket, így probléma nélkül tudta folytatni korábbi életmódját a fiatal nő.

A beszámolók arról tanúskodnak, hogy a kiélezett helyzetekben az idősgondozók azonnal mérlegelnek aközött, hogy a munkájukért kapott bér vagy a becsületük, biztonságérzetük a fontosabb. Bár terepmunkánk, és az interjú beszélgetéseink egyértelműen azt mutatták, hogy a gondozók hatalmas áldozatot képesek hozni családjukért a külföldi munka vállalásával, munkánk folyamán nem találkoztunk olyan gondozóval, aki ne a saját személyes biztonságát helyezte volna előtérbe egy bántalmazó helyzetben.

6.1.1. KIVÁLASZTÁS ÉS DISZKRIMINÁCIÓ

Az idősgondozók körében nem ritkán előfordul, hogy valamilyen típusú diszkrimináció (Lutz 2011), vagy alkalmasságukra vonatkozó szelekció éri a munkavállalót. A diszkrimináció a kibocsátó országban, a munkavállalás első szakaszában, a munkára való jelentkezéskor is történhet, éppúgy, mint a fogadó országban. A kor, bőrszín, külső megjelenés mind kizáró ok lehet a kiközvetítésre a hazai munkaerőt rekrutáló irodákban. Létezik például olyan közvetítő-iroda, amely csak nőket közvetít külföldre házi gondozónak, még ha ismeretes is, hogy bizonyos mozgásképtelen betegeket a gondozónak nap mint nap emelgetnie kell, azaz egy erős fizikumú férfi esetenként jobban el tudná látni a feladatot. Lutz a munkaadók-kal készült interjúi alapján állapítja meg, hogy a migráns háztartási dolgozók kiválasztása az etnikai különbözőség alapján történik, azonban az alkalmazott és alkalmazó életvitele és kommunikációja közötti eltérés általában nem kiugróan látványos (Lutz 2011). Míg Lutz nem tett egyértelmű kijelentést arra vonatkozólag, hogy a munkavállaló gondozó vallása milyen hatással van a munkaadó preferenciáira, Turai kutatása megerősítette, hogy a befogadó családban történhet diszkrimináció vallási alapon is (Turai 2014, 2018).

ÉLETKOR

A kor szerinti szelekcióra a gondozó érdekeit védő tényezőként is tekinthetünk. A Gondozópont Kft. ügyvezető igazgatójával beszélve megtudtuk, hogy a cég hatvan év feletti személyeket nem szívesen közvetít, kizárólag akkor, ha jó egészségi állapotban van a jelentkező. Ugyanakkor hiba lenne azt feltételezni, hogy a cég kommunikációja minden esetben megegyezik a valós eljárással. A jelentkezők gazdasági helyzetéről, a migráció kényszeres jellegéről is képet kapunk, amikor nyugdíjas éveikben járó asszonyok szeretnének külföldi gondozói munkát vállalni. A Gondozópont Kft. ügyvezető igazgatója arról számolt be, hogy cégükhöz nagy számban jelentkeznek hetven év körüli asszonyok, aki úgy tartja, hogy az idősödő nők kora, az ezzel járó fizikai és egészségi állapot veszélyeztetheti a gondozandó felet. Így a kiválasztásnál a jelentkezőt részletesen kikérdezi arról, milyen betegségei vannak, milyen gyógyszereket szed, fordult-e már elő vele váratlan rosszullét stb. Az egészségi állapot értelemszerűen nem csak a kor függvénye. A Gondozópont Kft. olyan negyvenes, ötvenes éveiben járó asszonyokat sem közvetít ki, akik nem felelnek meg egészségi állapotuk tekintetében a minimum elvárásnak.

„Tegnap volt egy 69 éves jelentkező, aki közölte, hogy ő csak hatvannak néz ki, van két-három olyan ápolóm, aki maholnap nyugdíjas, a nyugdíjuk mellett dolgoznak, mert olyan kevés nyugdíjat kapnak, hogy képtelenek belőle megélni. Az önkormányzatnál volt könyvelő, nyugdíjas, 67 éves, és kell dolgoznia. (...) itt azért fel van mérve, hogy egészségesek-e, szednek-e valamilyen gyógyszert, mert nyilván nagyon fontos dolog, hogy magas vérnyomással küzdőket, vagy esetleg cukorbetegségben, ilyen betegségben szenvedőket nem küldünk már ki. Ott nagyobb a veszélye, hogy ő előbb rosszul lesz, mint az, aki ápolásra szorul.” (Diána, 41)

A Gondozópont cégvezetője emellett arról is szót ejtett, hogy a fiatal (húszas-harmincas éveikben járó) jelentkezőket sem preferálja a cég, így őket szintén nem közvetít ki. Ezt azal indokolta, hogy az osztrák gondozottak sokkal inkább a korban hozzájuk közelebb álló

gondozókat részesítik előnyben, mivel ők jobban átérzik az idősek problémáit. Előfordulhat az is, hogy kifejezetten rossz viszony jön létre a két fél között, kezdeti szimpátia hiányában. Ennek egyik oka lehet a féltékenység, ami érkezhethet a gondozott felesége részéről, aki nem szeretné, hogy férje túlzottan megkedvelje gondozóját. Féltékenység abból is adódhat, ha a gondozó túl jó egészségi állapotban van a gondozotthoz képest, ami saját betegségére emlékeztetheti.

„Ott havi váltás van, négyhetes váltás van Németországba, oda mentem először júniusba ki négy éve, de két hét után hazajöttem, mert a néni nem fogadott el. Nem fogadott el, állítólag féltékenységből, azt mondta a pszichológus, mert egy ágyban fekvő néni volt, és mindenféle baja-, tehát nem tudott fölkelni, tehetetlen volt, szerencsétlen volt, és azt mondta a pszichológus, hogy valószínűleg féltékenységből, mert ott volt egy fiatal nő, aki jön-megy, mozog, mittudjamén, és neki ez nem tetszett. Nem tudom, ezt mondták. Ez volt júniusban, és onnan hazajöttem két hét után, és akkor július végén mentem Ausztriába.” (Franciska, 43)

Kutatásunk során két olyan húszas éveiben járó idősgondozóval beszélünk, akik határozottan úgy látták, hogy a kor nem jelent problémát a munkában, amennyiben a szükséges szakmai tudás, és kellő empátia birtokában vannak. Hasonló véleményen van a WegLauf cég ügyvezetője is, aki szerint olyan nagy Ausztriában a kereslet az idősgondozókra, hogy nem teheti meg azt, hogy valakit kora miatt ne segítsen külföldi munkához. Ugyanakkor beszámolt több olyan esetről is, amelyek a korról járó tapasztalat fontosságát demonstrálják az emberi interakciók terén, azaz hogy egyfajta érett gondolkodás elengedhetetlen a gondozásban. Egyik története szerint a húszas évei elején járó gondozót egy nap után hazaküldte volna a fogadó fél, mert egyértelművé vált, hogy a fiatal hölgy nem kezeli jól azt a helyzetet, hogy gondozó szerepében van jelen a háznál. Az ügyvezető javaslatára a hölgy kapott egy nap haladékot, hogy kiderüljön, csak az első nap izgalmának tudható-e be bizonytalansága. Akkor vált világossá, hogy nem megfelelő a pozícióra, amikor másnap a gondozandó nagymama készített reggelit fiatal gondozójának.

Az egészségi állapot kapcsán az egyik cégvezető kiemelt még egy lényeges dolgot, a jelentkezők egy részét érintő pszichés eredetű betegségek gyakoriságát. Meglátása szerint a hozzá jelentkezők közel 20–25%-a érintett valamilyen pszichés betegségben, az enyhe depressziótól kezdve a súlyos pánikbetegségig, nagy részük gyógyszerrel is kezeli magát, amit az állásinterjú során sem titkolnak el a cégvezető elől. Az ügyvezető igazgató úgy látja, hogy a külföldi idősgondozói munka némely esetben segíthet a pszichés betegségben szenvedőkön, hiszen a jobb kereset stabilizálja az anyagi helyzetet, és enyhíti az egzisztenciális bizonytalanságot, ami pozitívan hathat az egyén pszichéjére is. Ugyanakkor olyan esetek is nagy számmal jelennek meg, ahol a munka, a munkakörülmények, vagy a családtól való távollét váltja ki a fokozódó lelki problémákat.

Interjúalanyaink beszámolóiban érezhető volt, hogy többen igen nehezen élték meg, vagy élik meg a mai napig a külföldön végzett gondozói munkát, azonban csak ketten számoltak be arról, hogy lelki panaszokra gyógyszert szednek. Diána, az egykori idősgondozó szintén magától mesélt arról, hogy cége alapításakor komolyan megbetegedett, amit pszichés problémákból eredeztet. Azonban betegségéről nem kívánt részletesebben beszámolni. Összességében azt látjuk, hogy az idősgondozók számos kihívásnak vannak kitéve mind

lelkileg mind mentálisan, köszönhetően az idegen környezetnek, a család hátrahagyásának, valamint a munka jellegéből fakadóan, amely kihívások az előre nem feltétlenül látható munkafeltételek függvényében változhatnak.

KÜLSŐ MEGJELENÉS

Kutatásunk kezdetekor nem volt egyértelmű, hogy a későbbiekben releváns kérdés lesz-e a külső jegyek alapján történő megkülönböztetés. Interjúalanyaink közül többen meséltek olyan történeteket, amelyek arról szóltak, hogy egy magyar gondozó nem nyerte el a gondozott családjának szimpátiáját, ezért nem kezdhetette meg a munkát. *„Volt egy olyan kolleganő, aki kijött dolgozni és a német meglátta, és nem engedte, hogy kiszálljon az autóból. Be sem engedte a lakásba. Ilyen is van.”* (Anna, 53) Az ilyen esetek jelentős költségekkel járhatnak a leendő gondozó részéről, hiszen az útiköltséget és az esetleges regisztrációs díjat általában – bár akadnak kivételek – nem térítik vissza a közvetítő cégek. A fenti történet pontosabb részletei nem ismeretesek, azonban feltételezhető, hogy nem a gondozó nyelvtudásának hiányáról vagy szakképzetlenségéről van szó, ugyanis ennek bebizonyosodására akkor még nem kerülhetett sor. A külső megjelenés, ami a roma etnikai háttérrel állhat kapcsolatban, a befogadó fél számára kritikus pontnak számíthat. A megszólított válszadók összetétele következtében azonban a befogadó országban élő érintettek reakcióit nem ismertük meg.

A külső megjelenés alapján történő szelekció rémtörténeteiben sok magyar idősgondozó valós félelmei tükröződnek. A fentiekhez hasonló történetek hallatán, a roma etnikumhoz tartozó idősgondozók joggal tarthatnak a későbbiekben őket érő hasonló bánásmódtól. Egy interjúalanyunk, akinek vezetéknevéből lehetne következtetni arra, hogy roma származású, külseje azonban erről nem tanúskodik, több ponton is az elfogadásról, elfogadhatóságról beszélt az alkalmazó családdal kapcsolatban. A narratívában, ami a teljes interjú első 16 és fél perce, összesen hét alkalommal említette a *befogad*, vagy *elfogad* kifejezést az asszony. Alaposabban vizsgálva megmutatkozik, hogy nem véletlenül került szóba az interjúalany részéről az elfogadás motívuma. Nem kizárólag a nyelv ismerete, nem is a gondozásban való tapasztalat hiánya, hanem etnikai hovatartozása tette kockázatosabbá, hogy a család elfogadja-e. Ezt azonban nem direkt módon fejezte ki, hanem történetei utalnak rá.

„Ugye be kellett teljesen illeszkednem, hogy elfogadó legyek. Említettem, hogy nem igazán tudtam németül beszélni, de a munkámmal tudtam úgy meggyőzni őket, hogy én elfogadható vagyok.” (Anna, 53)

Anna először párhuzamokkal szemlélteti, hogy valóban elfogadta az osztrák család. Közös vonásaik a gondozott menyével, hogy korban igen közel állnak egymáshoz, mindkettejüknek vannak unokáik, valamint, hogy mindketten vállalkozók Ausztriában, és mezőgazdasággal is foglalkoznak. Ezután tanulékonyasága és munka-teherbírása mellett érvel Anna, hogy bármit elvégez a családnak, amire kéri őt. Sőt, a rábízott pluszmunka, ami jócskán meghaladja az idősgondozói feladatokat, jobban is tetszik az asszonynak, ami által az idő is gyorsabban telik. Végül a munkaadó gyermekeiről és unokáiról beszél, akik elmondása szerint tisztelik, szeretik őt.

Azonban, Anna a későbbiekben beszámol egy munkahelyi történetről, amely azt a benyomást kelti, hogy nem a külföldi munkával jöttek elő félelmei azzal kapcsolatban, hogy megfelel-e másoknak. A kétezres években kezdett el dolgozni egy csökkentett munkaképessé-
gűeket foglalkoztató csomagolással is foglalkozó cégnél. Tapasztalatait a következőképp írja le: *„mondtam a főnöknek, hogy tegyen egy kicsit engem a papír zsebkendőre, mert szeretném megtanulni. És az olyan jó érzés volt, hogy olyan embernek érezhettem magam, mint a többi, hogy én is meg tudom ezt csinálni, és tényleg nagyon jó volt a papír zsebkendőt.”*

Feltételezhetően a kisebbséghez való tartozás az egyik oka annak, ami miatt Anna folyamatosan bizonyítani szeretne munkahelyein, legyen az akár Magyarországon vagy külföldön. Pluszmunkák elvállalása, nehezebb feladatok kérése tehát egyfajta kompenzáció esetében, mellyel a megbecsülést igyekszik kivívni magának.

A WegLauf utaztató cég vezetője ma már egyáltalán nem látja problémásnak a roma származású gondozók kiközvetítését. Míg kezdetben tartott a fogadó család reakciójától, elmondása szerint a tapasztalat azt mutatta, hogy nem okoz gondot osztrák részről a roma gondozók foglalkoztatása. A cégvezető az osztrákok nagyfokú toleranciája mellett érvel. Emellett azt is megjegyzi, hogy a cége által Ausztriába került roma származású személyek közül sokan nagyon jól beszélnek németül, ami szintén magyarázhatja a pozitív fogadtatást.

„Most én, roma származású, szerintem százalékos arányban nem tudom megmondani. Orsós nevezetű szerintem van egy 20. Érdekes dolgot fogok mondani, elfogadják őket. Ott annyi külföldi van, mondjuk Bécs és Bécs környékén, hogy nem okoz problémát, én először attól félttem, hogy hasonlóan gondolkodnak, mint mi és megijednek és nagyon sok esetben tapasztalom, hogy nem. Mer ő megszokta, hogy lehet, a GLS futár éppen egy afrikai lesz. Ő ezen nem aggódik, tehát érdekes, tehát nem egy nagy gond.” (Kovács Géza, WegLauf kft.)

Az etnikai hovatartozás mellett, a látszólag rossz egészségi állapot szintén ellenérzéseket válthat ki a munkaadó részéről, ami szintén kockázatokkal járhat a gondozó stabil munkahelyét tekintve. Mindkét megszólított cégvezető beszámolt rossz állapotú jelentkezőkről, vagy betegen munkába állt gondozókról, azaz egy valós problémával állunk szemben.

FÉRFI GONDOZÓK EGY NŐIES SZAKMÁBAN

A férfi háztartási munkaerő vizsgálata értelemszerűen kisebb szerepet kap a globális gondozói lánc kutatása során. Bartolomei összehasonlító antropológiai kutatásának eredményei azt mutatják, hogy a munkatevékenységben érintett férfiak nem feltétlenül kudarcként élik meg a külföldön végzett háztartási munkát (Bartolomei 2010).

A Gondozópont Kft. statisztikái szerint az utóbbi időben egyre több férfi jelentkezik idősgondozónak, amelyből kiderül, hogy az utóbbi évben minden tizedik jelentkező férfi volt, noha a cég nem közvetít férfiakat külföldre. A céghez jelentkező férfiak nem pályakezdők, szakképzettséggel és tapasztalattal egyaránt rendelkeznek. Az ügyvezető úgy interpretálja a jelenséget, hogy sokaknak az idősgondozás a legegyszerűbb megoldás, amivel két hét

alatt könnyen meg tudnak keresni 800-1000 eurót, amely összeggel biztosítani tudják saját, vagy családjuk egzisztenciáját. A Magyarországról induló férfi gondozók száma feltehetően alacsony, ugyanakkor nem egyértelmű, hogy mekkora a kereslet irántuk a befogadó oldalról.

Idősgondozó interjúalanyaink között egy férfi szerepelt, ő a többi interjúalanyhoz képest atipikus utat járt be. A 21 éves fiatalembert viszontagságos családi körülményei kényszerítették arra, hogy középiskolásként eltartsa magát, és egyszerre két munkahelyen keressen pénzt. Utolsó középiskolai évét már nem kezdte el, mert nem tudta összeegyeztetni a tanulást a munkával, azonban Lóránt előnyként tekint arra, hogy egészségügyi szakközépiskolába járt, ahol többek között beteggondozást is tanult. Úgy látja, életútját a véletlenek határozták meg, mint az is, hogy Grazban kezdte el az idősgondozói munkát. Saját bevétele szerint nem gondolta volna, hogy bárki rábízna idős rokonát, különösen, hogy akkor még csak 18 éves volt, fizikuma pedig nem egy erős férfi látszatát kelti. Lóránt ugyanakkor hozzáteszi, nem jelent problémát számára a 80 kilós gondozott bácsi felemelése, hiszen minden csak a helyes technikán múlik.

Az interjúból kiderül, hogy Lóránt első munkahelyén egy román férfi is gondozta a beteget. Feltehető, hogy vannak olyan megbízók, akik kifejezetten férfi munkaerőt keresnek hozzátartozójukhoz.

Lóránt arról számolt be, hogy mindezidáig nem élt át munkája során hátrányos megkülönböztetést Ausztriában sem neme, kora, vagy származása miatt. Az interjúalanyok nagy része Lóránthoz hasonlóan nem beszélt arról, hogy a befogadó társadalom kirekesztésében, vagy megfélemlítésében részesülne. Ez a személyes tapasztalat részben magyarázható azzal, hogy a gondozóknak napi szinten nincs kapcsolata a helyiekkel, hiszen sokszor kizárólag bevásárolni járnak ki a házból. Ugyanakkor a rokonsággal, a család barátjaival, háziorvossal, valamint a Pflegedienst munkatársaival időről időre találkoznak, akikhez néha negatív élmények fűzik őket. Ilyen például, amikor a gondozottat rendszeresen látogató osztrák szakápolók azt érzékeltetik az idősgondozóval, hogy ő semmihez sem ért, vagy a szakképesítés hiányára hivatkoznak. Előfordul ugyanakkor, hogy gyakorlata miatt épp a gondozó talál jobb, hatékonyabb megoldást egy beteget érintő problémára. Az alá-fölérendeltségi viszony – amennyiben ez előfordul – leggyakrabban nem a munkán kívüli világban, hanem abban a háztartásban érzékelhető számukra, amelyben dolgoznak.

6.1.2. AZ ÚJ MÉDIA SZEREPE: TÁRSAS ELSZIGETELTSÉG OLDÁSA

A nemzetközi migráció szakirodalmában már-már közhelyszerű megállapítás, hogy a telekommunikációs eszközök, és a videótelefonálást segítő okostelefon applikációk kiemelt szerepet játszanak a külföldi munkát vállalók mindennapjaiban. Ez főként az otthoniakkal való kapcsolattartásban nyilvánul meg, de munkatársakkal, munkaközvetítő cégekkel, a munkához kapcsolódó egyéb szereplőkkel is hasonlóan egyszerűsödik a külföldi lét. Gondolhatunk egy Skype-on levezetett állásinterjúra, vagy egy külföldről indított karácsonyi videóhívásra, távol a családtól. Az okoseszközök és internet-hozzáférés egy alapvető szükséglet az idősgondozók számára, különös tekintettel arra, hogy a többi migráns csoporthoz képest ők egy kifejezetten atomizált környezetben dolgoznak.

Interjúalanyaink szintén interneten tartják a kapcsolatot a külvilággal. Többen említették, hogy gyermekeikkel, vagy otthon maradt férjeikkel ingyenes videotelefonos platformokon telefonálnak, vagy üzennek egymásnak, mint a Facebook Messenger, Skype, Viber vagy WhatsApp. A beszámolók arra engednek következtetni, hogy az osztrák háztartások nagy részében nem számít hiánycikknek az internetkapcsolat, ami egyfajta biztonság-érzetet ad már a gondozó megérkezésekor, majd későbbi kintléte alatt is. Az egyik idősgondozó aszszonytól megtudtuk, hogy külön az ő kérésére került bevezetésre a vezeték nélküli internet a házba. Azok a gondozók, akik olyan helyen vállalnak munkát, ahol nincs bekötve az internet, a hozzátartozóknál, vagy a gondozottnál próbálják kialakítani a hálózat minél előbbi kiépítését, azonban ez nem feltétlenül jár sikerrel. Olyan esetet is ismerünk, ahol a gondozó felmondásában erősen közrejátszott az a tény, hogy nem volt internet-elérés a házban, és bevezetése nem is volt kilátásban.

A második fejezetben említésre került Facebook csoport tekinthető a legnagyobbak Magyarországon a gondozásban és ápolásban érintettek számára, a közösségi oldalon azonban más hasonló gondozói csoport is létezik. Ilyen például a közel tízezer főt számláló *Betegápoló, idősápoló munkák, állások Németországban*, ahol kifejezetten németországi munkák kerülnek hirdetésre, vagy a *Folytassa nővér Telekocsin*, amely csoport a gondozók utazását hivatott segíteni. Ezen csoportokban számos álláslehetőséget, információt biztosítanak az idősgondozóknak, azonban emellett éppen olyan fontos funkciót töltenek be a társas elszigeteltség oldásában. Jóllehet, külön kérdés nem irányult rá, interjúalanyaink közel fele magától említette, hogy tagja valamely gondozókat egybegyűjtő Facebook csoportnak. Ez az arány nem meglepő, hiszen az Ausztriában dolgozó magyar idősgondozók egyik első lépése, hogy csatlakoznak valamelyik, vagy akár mindegyik Facebook csoporthoz, majd egy opcionális rövid bemutatkozás után elkezdik élni virtuális életüket – ha munkarendjük engedi, akár munkaidő közben is. Ugyanakkor, egy erőteljes mintázat is tetten érhető, amely szerint gondozók sora önként lép ki a jelenleg 15 ezer tagot is meghaladó csoportból, mivel a tartalmatlan, vizsályt keltő bejegyzéseket nem tartják kívánatosnak vagy hasznosnak.

Az internet azonban nem nyújt maradéktalanul kielégítő megoldást arra, ha a gondozónak kizárólag betegével van személyes interakciója. Több interjúalany arról számolt be, hogy egyáltalán nem hagyhatják el a házat gondozottjaik miatt, így senkivel nem tudnak találkozni az Ausztriában töltött két hét alatt. Egy hasonlat jól szemlélteti a problémát, amely a börtön és a gondozott lakása között állít párhuzamot.

„(A) néni megkérdezte tőlem, hogy 'Hát maga nem akar elmenni kicsit sétálni?' mondom 'Nem, mert ha én most elmegyek, és maga ki akar menni', például ő tudott menni ilyen járókerettel, ha ki akar menni a WC-re és ne adj'isten fölbotlik, eldül, elesik, megakad a lába, és én pont akkor vagyok sétálni, akkor, akkor az egy olyan, olyan borzasztó felelősségtudat, hogy én, én nem tudnám elképzelni, hogy, hogy pont akkor történik, (...) amikor nem kéne, de ne adj'isten, és akkor én minek vagyok ott, ugye. Hiába csinállok előtte mindent rendesen, ha pont akkor nem vagyok ott, amikor legjobban köllök. Tehát nem azt mondom, hogy az embernek be köll ott zárkózni, mint egy börtönbe.” (Borbála, 68)

Olykor azonban a virtuális platformokon kívül létrejönnek interperszonális kapcsolatok az idősgondozók és mások között. Amennyiben a család engedi, saját vendégeket is fogadhatnak a házi segítők. Olyan esetben azonban, ahol ez nem lehetséges, kizárólag a család vendégeivel, családtagokkal, vagy egyéb egészségügyi személyzettel lépnek személyes interakcióba a gondozók. Kérdésünkre, hogy a hétköznapiakban találkozik-e valakivel a gondozó, olyan választ is kaptunk, miszerint alkalmanként váltanak néhány szót az osztrák vendéglőkben dolgozó magyar felszolgálókkal, azonban helybeliekkel kötött barátságokról nem számoltak be a kérdezettek.

Ezzel szemben a buszos utazásokon kialakult közösség, illetve az erős település-szintű hálózatok lehetőséget biztosítanak az asszonyoknak arra, hogy barátságokat kössenek magyar kollégáikkal, és kapcsolataikat a munka alatt is ápolhassák. Személyes találkozókra kizárólag abban az esetben van lehetőségük, ha a távolság engedi. A telefonhívások, virtuális beszélgetések azonban gyakoriak az idősgondozók között a váltások során, de az otthon töltött hetek alatt is. Emellett vannak olyan összekötők, akár cégvezetők, akik munkaköri kötelességük miatt (vagy pusztán érdeklődésből) rendszeresen felhívják telefonon, vagy videótelefonon az általuk kiközvetített gondozókat. A beszélgetések a gondozó javát szolgálják, aki tudja, hogy valakihez mindig fordulhat, amennyiben probléma lépne fel munkája során.

„Szoktuk egymást hívogatni, szoktuk. Meg ezt az összekötőt is. Ő hív fel minket, vagy mi hívjuk föl, de olyan is van, hogy ő eljön meglátogatni. Minden hónapban egyszer kimegy. Most van, mikor nálam jön ki, van, mikor a váltómnál. Mindig kijön, ott kint a hegyen négyen vagyunk közel egymáshoz, egyik vasárnap oda jön, másik vasárnap, aki lejjebb van. Hát várják, ezek az öregek már azt is várják, hogy mikor volt itt a Diana, akkor jön látogatni, olyan boldogok, ha jön valaki látogatni.” (Lídia, 67)

A közösségi média, a különféle applikációk a társas elszigeteltség oldása mellett jelentős segítséget nyújthatnak a munka terén is. Legyen szó váratlanul bekövetkezett egészséggel kapcsolatos helyzetekről, balesetről, egyéb szakmai tanácsokról, de ugyanúgy a gyász feldolgozásában, vagy nyelvi nehézségekben is segítséget kaphatnak a gondozók a különféle csatornákon keresztül.

6.2. ALKUPOZÍCIÓK ÉS SZERZŐDÉSEK

Kapcsolódó irodalmakban olvasható a globális térben mozgó gondozók tevékenysége és a cselédmunka közötti párhuzam, amely hasonlóság az alacsony státuszú munkatevékenység, valamint a munkahelyi kiszolgáltatottság érzékelése miatt merülhet fel. A beszámolókra jellemző, hogy a szégyenérzet és felháborodás elemei keverednek bennük. A gondozó nem ritkán saját magát látja el a „cseléd”, vagy „szolga” címkével (erről lásd Németh 2018), máskor távolságot akar tartani a fogalom és önmaga között, és más módon szemlélteti a megalázó élethelyzetet.

„Egyébként nekem is az első helyemen Ausztriában, azt mondta a váltóm, hogy csak vajas kenyeret ehetek reggel, meg este, úgyhogy én elmentem és vásároltam magamnak enni. A fűtést is lekapcsolták, úgyhogy majd megfagytam éjjel. Na ott igazi szolgának tekintették az embert. Kegyetlen volt az, már haza akartam menni egy hét

után. Legvégül jól jött ki az egész, mert jó helyre kerültem. Onnan kerültem még két helyre, de azok sem voltak olyan kegyetlenek, mint az első. Megérte kitartani, mert most nagyon jó helyem van. Majd mindennap tésztát ettünk az első helyen (nevet). Hála Istennek csak két hétig voltam ott. Nem vagyok köteles ott maradni, ha nem bánnak jól velem.” (Edina, 57)

Az interjúrésztlet azt mutatja, hogy a cselédlét elemei teljesen hétköznapi dolgokban jelennek meg, úgy mint az étkezéssel, bevásárlással kapcsolatos mozzanatok, de éppúgy a sértő szavak, modortalanság is ezt az érzést keltheti. Jelentős előnye napjaink háztartási alkalmazottainak az egykori házcselédekhez képest, hogy szabad mozgástérrel rendelkeznek, és következő munkahelyükön nem kéri rajtuk számon a munkahelyváltás okát (Németh 2016). A fenti idézet is jól illusztrálja, hogy a gondozók tudatában vannak ennek a nagy előnynek. A munkahelyváltással párhuzamosan a munkavállalók béralkuja minden egyes új munkahely estében újra kezdődhet, azaz nem csak munkakörülményeik javulhatnak, hanem munkabérük is emelkedhet. A béralku sikerességét több tényező is befolyásolja, melyek lehetnek a stabil nyelvtudás, korábbi gondozói, vagy ápolói munkatapasztalatok, képesítések, kiépült informális hálózatok, a közvetítővel való jó viszony, továbbá a befogadó országban szerzett hírnév.

Bizonyos esetekben egyáltalán nem került szóba negatív tapasztalat a munkaadókkal kapcsolatban, csak tisztességes családtagokról, és elfogadható munkakörülményekről esett szó. A kis elemszámú interjú kutatás arra mutatott rá, hogy mindazok, akik valamilyen okból jobb pozícióból indultak a külföldi munkavállalásnak, akár nyelvtudásuk, akár egy megbízható közvetítő miatt, kisebb eséllyel számoltak be negatív eseményekről. A testi épség veszélybe kerülése, az igazságtalanság, extra munka végeztetése inkább azon idősgondozók esetében állt fenn, akik már a kezdetektől nehezebben tudták érvényesíteni érdekeiket. Ide sorolandó az az élethelyzet, amikor a gondozó nem teheti meg, hogy kilépjen egy megalázó feltételekkel járó, rágalmazó, vagy megszégyenítő munkaviszonyból, mert anyagilag és egzisztenciálisan rá van kényszerülve a munkára.

A német nyelv ismerete kulcsfontosságú a munkavégzésben. Korábban szerzett nyelvtudásról többen számoltak, ami különösen igaz volt a sváb településekről származó gondozókra. Ők azt említették, hogy mindig is tudtak németül, pontosan értették, ha beszéltek hozzájuk, azonban napi szinten nem beszéltek akkora intenzitással, mint miután elkezdték a gondozói munkát. Mások arról beszéltek, hogy a mai napig, több év ausztriai munka után sem tanultak meg helyesen németül beszélni. A fiatalabb korosztály az iskolában sajátította el a német nyelv alapjait, azonban korosztálytól függetlenül, folyamatosan igyekeznek magukat nyelviileg fejleszteni a gondozók. Ehhez a rendszeres tévénézés és rádióhallgatás, valamint lehetőség szerint a személyközi társalgás segíti őket a mindennapokban. Megfigyelhető, hogy azok az idősgondozók, akik saját bevallásuk szerint hiányos nyelvtudással érkeztek Ausztriába, amit az évek alatt nem, vagy minimális mértékben sikerült fejleszteniük, kevésbé elégedettek munkakörülményeikkel mint azok, akik nagyobb fejlődést mutattak nyelvi kompetenciák terén.

Az interjúk alapján látszik, hogy a több gondozó által is megfogalmazott „a szerencsén múlik”, vagy „a családtól függ” válasz nem magyarázza maradéktalanul a jobb munkafeltételeket. Azonban a kezdeti problémás munkahelyek után nagyobb valószínűséggel tanulja

meg kiszűrni a gondozó, hogy milyen feltételek nem felelnek meg számára. Ebből arra következtethetünk, hogy a társadalmi és humán tőkének nem csak a munka megszerzésében van jelentős szerepe, hanem a későbbiekben, a munkavégzés közben is.

Az Ausztriában dolgozó idősgondozók szerződésében – amennyiben ez létezik – le van fektetve munkaköri kötelességük, sok családnál ennek ellenére sem tartják be a rájuk vonatkozó szabályokat. Az interjúalanyok arról számoltak be, hogy sokszor az idősgondozáson felüli munkákat is el kell végezniük a gondozott háztartásában, amelyeket szerződésük alapján nem lennének kötelesek megtenni. Ezek lehetnek takarítási, de agrár, illetve vendéglátóiparhoz kapcsolódó munkák is. Anna esete igen szélsőségesnek számít, aki a gondozott gyermekének jól menő vállalkozásában tevékenykedik, napi szinten több időt fordítva mezőgazdasági munkára, mint a nagymama ápolására. Anna szerencsésnek érzi magát, mivel interpretációja szerint lelkiismeretes és odaadó munkájának köszönheti a kialakult bizalmi kapcsolatot. Ez a jó viszony pedig azt vonja magával, hogy a család a több munkáért magasabb fizetést kínál számára.

„Tyúkokkal foglalkoznak elsősorban, tojást kell napi háromezer darabot szedni, amit nagyon szeretek (...) jobban mennek a napok. Nem az, hogy most elláttam a Mamát, és most mit csináljak, mert minden nap nem kell ablakot pucolni, meg nem kell takarítani, meg nem kell törölgetni, heti szinten, de most már kialakult, hogy most már mást is csinálhatok, és akkor jobban mennek a napok. Fárasztó egy kicsit, de jó, de mégis jó.” (Anna, 53)

Egyértelmű, hogy Annát nem kizárólag a szerződésben lefektetett tevékenységre alkalmazza a család, mivel a pluszmunkák az idő előrehaladtával gyarapodtak. Ugyanakkor az asszony nem kifogásolja a helyzetet, mivel munkáját kompenzálják. Történetéből kiderül, hogy korábbi váltói nem voltak hajlandók az idősgondozáson felül mezőgazdasági munkával is foglalkozni, így sorra elhagyták a házat. Anna munkatevékenységét egy másik aspektusból is látjuk. Az asszony egyik barátnője, Katinka szintén válaszolt kérdéseinkre, aki úgy látja a helyzetet, hogy Anna azért hajlandó ezeket a gondozáshoz egyáltalán nem kapcsolódó munkákat elvégezni, mert korábban otthon is mezőgazdasággal, állatokkal foglalkozott. A panel versus vidék közti ellentét a munkavégzéssel kapcsolatban más interjúalanyoknál is felmerült.

„Anna Zetort most, meg tojást szed a gépből, meg lakásokba jár takarítani, albérletbe, lakásokba, cukorrépat kapálni, na ez már nem. És ha ezt nem csinálja, akkor haza lehet jönni. Mondjuk én már nem, mert én nem tudok már úgy kint lenni, meg emelni, de Anna ezt megcsinálja szó nélkül. Ott nőtt föl. De hogyha egy városi, egy pécsi, egy született pécsi, városi, úgy mondom, panelos, hogyha egy ilyen helyre megy, hát az ott meg van halva. És ezt nem is várhatnák el.” (Katinka, 61)

A gondozókat tömörítő Facebook-csoport a szerződésekről is változatos példákat tartalmaz. A csoporttagok közül többen arról számolnak be, hogy már hosszú évek óta végzik a gondozást Ausztriában, de egyszer sem adódott problémájuk az írásbeli szerződésük hiánya miatt. Ilyen esetekben szóbeli megállapodás jön létre a munkaadó és a munkavállaló között. A többség azonban azonnal visszautasítja a munkát, ha tudomására jut, hogy nem lesznek írásban rögzítve a munkavégzés feltételei. A gondozók kiszolgáltatottságát egy írásbeli szerződés valóban képes minimalizálni, azonban ez sem jelent garanciát a korrektségre.

6.3. MUNKAKAPCSOLATOK

Mint korábban említésre került, a házi gondozói munkát a gondozott személy privát szférájába való behatolás, azaz az intimitás különbözeti meg számos munkaerő-piaci szektortól (Lutz 2008). A gondozott és gondozója közti viszony leírására különféle tipológiák léteznek, amelyek a kapcsolat szimmetria-aszimmetria dichotómiájában igyekeznek megragadni a viszonyulásokat, túlnyomóan a gondozó szemüvegén keresztül (Kordasiewicz 2014). Az elméleti fejezetben kifejtett *fiktív rokonság* fogalmának későbbi értelmezése továbbra is a gondozott és munkavállaló közti kapcsolatra vonatkozik, azonban a hangsúly azon a hamis képzeten alapul, hogy a gondozót valóban családtagként kezeli, és befogadta a munkaadó. Ez különféle gesztusokban nyilvánul meg a hétköznapi szintjén, példa lehet rá a munkaadó használt tárgyainak ajándékozása, vagy délutáni szabadidő engedése a gondozónak. Azonban ezek a gesztusok csak jobban mélyíthetik a két fél között lévő társadalmi távolságot, például azzal, hogy a gondozónak a szerződésben foglaltak szerint egyébként is járna szabadidő, vagy hogy értéktelen, ócska tárgyakat kap gondozottjától (Kordasiewicz 2014). Németh arról számol be, hogy egyik interjúalánya karácsonyra pénzt kapott ajándékba a hozzá egyébként közel álló munkaadójától (Németh 2016). Az elemzés azt a következtetést vonja le, hogy a pénzösszeg inkább bérkiegészítésként, mint ajándékként értelmezhető, mivel a pénzbeli „ajándék” a kiegyenlített szerepviszonyok konzerválásának szimbóluma. A fenti esetben tehát az ajándékozó inkább munkaadóként, mint családtagként jelenik meg a két személy viszonyában.

A fiktív rokonság jelensége interjúalanyaink körében is megfigyelhető volt. Anna korábban egy használt laptopot kapott a családtól, amin a külföldi tartózkodás egyik alapvető szükséglete, az internet nem működött. Anna mégis a jószándékot látja a gesztusban, amiért a mai napig hálás a családnak.

Kérdező: A laptop a sajátod?

Anna: Az saját. Hát ő, kaptam egyet tőlük, azt ajándékba, de nem bírta el az internetet, és akkor én vettem egyet. Az jó volt filmekre, zenehallgatásra. És akkor vettem most egyet. Amikor visszamentem januárba, akkor rá is kötötték az internetet. Én is teszek velük jót, de ők is.

Az aszimmetrikus kapcsolat másik típusa, amely olykor a fiktív rokonság gyakorlataival párhuzamosan jelenik meg, a *nyílt degradáció* (*overt degradation*) gyakorlata. Ez számos fizikai megkülönböztetésében manifesztálódhat, mint például kötény viselésének kötelezővé tétele, vagy a gondozó levegőnek nézése, amikor nem négy szemközt, hanem a gondozó jelenlétében veszekednek a családtagok, mintha a gondozó ott sem lenne (Kordasiewicz 2014). Egyik interjúalanyunk elmesélte, hogy más boltba kellett mennie, amikor magának vásárolt, mint amikor a gondozottnak. Az üzletek közt nyilvánvaló ár- és minőségbeli különbségek voltak, noha alapvető élelmiszereket, mindennapi használati tárgyakat vásárolt a gondozó. Ebben az esetben szintén nyílt degradációról beszélhetünk, mivel a munkaadó egyértelműen megkülönböztette önmagától a gondozót, jelen esetben a fogyasztással kapcsolatos lehetőségektől való megvonással. Tímea a következőképp fogalmazza meg tapasztalatait.

*„Ott meg cseléd szinten van az ember, én az első helyemen szó szerint cseléd voltam, úgy is kellett vásárolnom, hogy a hölgynek a mit tudom én milyen elit boltból, nekem meg a legolcsóbb. Szóval vannak, vannak azért dolgok, el kell viselni sok mindent.”
(Tímea, 48)*

Akár nyílt, akár látens módon történik a megkülönböztetés, a szóban forgó gyakorlatok a gondozó és alkalmazója közti stabilan jelen lévő egyenlőtlen viszonyrendszert tartják fenn. A hierarchikus szerepviszonyok azon esetekben is igazak, amelyekben a gondozó érzelmi-
leg kötődik munkaadójához, és kölcsönösséget vél felfedezni a kapcsolatban.

VÁLTÓTÁRSSAL VALÓ KAPCSOLAT

A fentiekben láttuk, hogy a gondozó és gondozott családja között sokszínű kapcsolat állhat fenn. Másik fontos munkakapcsolat a gondozó és váltótárs közötti viszony. A váltótársakról kevés szót ejt a szakirodalom, bár a munkavégzés szerves részét képezik. A köztük lévő együttműködés megkönnyíti a gondozók munkáját, amelyből a gondozott is profitálhat, míg a kooperáció hiánya komoly konfliktusokat szülhet. Azonban nem csak a gondozók, hanem a gondozott is ki van szolgáltatva egy olyan helyzetben, ahol viszálykeltés vezérli a feleket. A váltóesetika szabályait, illetve annak megsértését Turai Tünde említi, aki szerint a rivalizálás, és rossz szándék is okozhat nehézségeket a váltók számára (Turai 2016).

Ilona arról számol be, míg ő maga arra törekedett, hogy megfelelő életkörülményeket biztosítson idős gondozottjának, váltótársa megkísérelte az idős nőt „eltenni láb alól”. Ilona a látványos jelekből arra következtetett, hogy váltótársa okozta a gondozott asszony gyors halálát.

*„Nem volt jó a váltóm. Egy, nem tartott tisztaságot, nem locsolta a virágokat, öreganyámat, mamit lepusztította, úgyhogy minden négy hétben, amikor én beépültem, és bent voltam, akkor azt vettem észre mindig, hogy amikor én kimegyek, akkor a mami teljesen puffon van, és akkor két hétig dolgoztam azon, hogy olyan legyen, amilyen, és erőt kapott Eliza (...) És úgy halt meg a mami, hogy sajnálom, de ez tényleg így van, és ezt tényleg ki merem mondani, hogy benyugtatózta a váltó, és sajnos így épült le, és egy hónapra meghalt. És megvárta, amíg eljövök haza, és meghalt.”
(Ilona, 57)*

A munkaadóval való konfliktus mellett interjúalanyaink panaszainak jelentős része a váltótárral való kifogásolható kapcsolatról szólt. Ez a probléma eltérő etnikumú váltók esetében éppúgy jelen van, mint amikor két magyar váltó dolgozik együtt, azonban egyes cégek a lehetséges konfliktusok csökkentése érdekében kizárólag azonos származási országból foglalkoztatják a gondozókat.

A transznacionális-etnikai alapon szerveződő hálózatok révén előfordul, hogy a váltópárok egyazon településről származnak, így már a munka megkezdése előtt is jól ismerik egymást. A terepmunka alatt több olyan gondozóval is találkoztunk, akiknek váltótársa ugyanarról a településről származott, és az interjú ideje alatt épp Ausztriában dolgozott. A beszámolók alapján az egyazon településről származó váltók együttműködése sikeres volt, ők nem számoltak be feszültségekről vagy érdekellentétről.

A település-szintű hálózat a leendő munkahelyek megtalálásában is segítségére lehet a gondozóknak, a személyes ajánlás pedig növeli a bizalmat a gondozott felé. A WegLauf cégvezetője arra is felhívta a figyelmet, hogy az osztrákok nem részesítik előnyben a különböző országokból érkező váltópárokat, mert így nem garantálható az egyszerre történő váltás, valamint az sem, hogy kimaradás esetén helyettesítésre kerüljön sor. A férfi szerint ez utóbbi, azaz ha egy gondozó nem jelenik meg a megbeszélte időpontban a betegnél, gondatlan veszélyeztetést követ el. A házi idősgondozás sokszereplős jellege miatt nem egyszerű meghatározni, hogy pontosan ki felelős a betegért, azonban egyértelmű hiba lenne azt állítani, hogy a nem megjelent gondozóra hárítható a felelősség.

GONDOZÓ ÉS GONDOZOTT KÖZÖTTI VISZONY

A gondozó és gondozottja között változó dinamikájú viszony alakulhat ki, tekintettel a gondozásra szoruló egészségi állapotára, mentális képességeire. Olykor maga az idősgondozó sem tudja megmondani pontosan, hogyan viszonyul hozzá a beteg.

„Ez még nehezebb kérdés, a mami Alzheimeres, kb. fél perc után elfelejt mindent, onnan tudom, hogy szeret engem, mert amikor a kolléganőm van itt, van egy párna, amit karácsonyra kapott tőlem, és egy közös képünk van rajta, és állandóan engem keres, hogy mikor jövök vissza. Meg mindig nagyon örül nekem. (...) ő valószínűleg szeret engem, papi viszont senkit nem szeret.” (Lóránt, 21)

Súlyosabb probléma, amikor a demenciában szenvedő gondozott betegségének köszönhetően viselkedik agresszívan, vagy bántalmazóan, és tudatán kívül szégyeníti meg, vagy hozzá kellemetlen helyzetbe segítőt. Egyik interjúalanyunk például arról számolt be, hogy a nagymama egyik rohama következtében kiküldte őt az utcára, ahonnan fél óráig nem mehetett vissza a házba, mindezt téli, hideg időben. A demencia térnyerésével a hasonló esetek száma tovább emelkedhet. Ugyanakkor a bántalmazás a másik oldalról is előfordulhat, ezen esetekről értelemszerűen nem első kézből van ismeretünk. Amennyiben a bántalmazásnak látható nyomai is vannak, amelyekre a családtagok, vagy a háziorvos felfigyel, akár hatósági eljárás is indulhat a gondozó ellen.

A gondozók olykor arról panaszkodnak, hogy a gondozott családja nem törődik az időscsaládtaggal, és hetekig rá sem néz. Ez több szempontból lehet problémás. Egyrészt, ha az ún. konyhapénzt (gyógyszerre, bevásárlásra, mindennapi kiadásokra szánt összeget) nem adják oda a gondozónak, a bizonytalanság mellett anyagi tekintetben is plusz terhet róhat a munkavállalóra. Nem egy történet szól arról, hogy a gondozónak előre kellett finanszíroznia a nagymama gyógyszereinek vásárlását, mert a család nem hagyott a házában erre szánt összeget. Szintén előfordul, hogy a hozzátartozó a későbbiekben sem fizeti ki a költségeket, azaz a gondozó saját pénzével járul hozzá a kiadáshoz. Másik kérdéses pont, ha a gondozó és a család nem tud egymással rendszeresen kommunikálni, azaz a gondozó nem kap visszajelzést munkatevékenységéről. Ilyen esetekben a felelősség is nagyobb mértékben terheli a gondozót, és instabilitását növeli az esetleges váratlan helyzetekben.

GONDOZÓ ÉS MUNKAADÓ KÖZTI VISZONY A MUNKAADÓ PERSPEKTÍVÁJÁBÓL

A fentiekben a gondozó perspektívájából ismertettük a gondozói munkával járó és az érintett felek közti viszonyokat. Zárásként említést teszünk egyik interjúalanyunk tapasztalatairól, akit ausztriai terepmunkánk során ismertünk meg. Az asszony maga is alkalmazott házi idősgondozót beteg édesanyjához, így a korábbiaktól eltérő szempontból láttatja a történetet. Az 1956-ban, még kislánként Ausztriába menekülő nő családja Magyarországon abban az időben tehetősebb családnak számított. Édesapja a magyar-osztrák határ mentén fakitermeléssel foglalkozott, a család cselédet és mosónőt is foglalkoztatott. A hagyomány Ausztriában is folytatódott, néhány évtized elteltével Mária beteg édesanyjához idősgondozókat fogadott fel, édesanyja azonban nem beszélt németül, így kézenfekvő megoldásnak bizonyult a magyar idősgondozók alkalmazása.

Mária jellemzése alapján, a váltásban dolgozó magyar gondozókkal jó viszonya volt az egész családnak. Ezt mutatja, hogy meghívták őket az unokák keresztelőjére, vagy később az apa temetésére is. Ugyanakkor a viták, szóbeli fenyegetések szintén mindennaposak voltak a házban. Mária így emlékszik vissza arra, hogy próbálta leszoktatni a magyar idősgondozót a káromkodásról, ami meglehetősen zavarta a diplomás asszonyt.

„Annuska valahonnan F.ról jött, és állítólag a selyemgyárban volt, mint könyvelő (...) egy idő után folyton összekaptunk, de nem azért, mert, hanem mert olyan csúnyán beszélt, én nálunk nem beszél senki csúnyán én ezt ki nem állhatom, és mindig azt kérdeztem, mi van abba szép, hogy te így beszélsz? Mondom, téged miért zavar? Hát egész egyszerűen, mert hallottad egyszer, anyut így beszélni, vagy aput? Azt mondja, nem, de hát odahaza mindenki így beszél. Mondom, nem igaz Annuska. Talán a te izédba, te társadalmi körödbe, de nálunk biztos, hogy nem.” (Mária, 71)

A Mária által alkalmazott gondozók feketén dolgoztak a családnál, még 2007 után, a legálizációs folyamat lezajlását követő időszak alatt is. Mária úgy véli, legalitásuk státusza nem érdekeltte a gondozókat, és nem fordult meg a fejükben, hogy egy esetleges bejelentett munka előnyösebb lett volna számukra. Ez a vélekedés szintén jó példája a gondozók jogaival szembeni ignoranciának. A *fiktív rokonság* gyakorlatára is találunk példát., Amikor Mária édesanyja meghalt, az őt gondozó hölgy még a bútorokat is elvihette magával a ruhák, edények és egyéb ingóságok mellett. Mária a megbízható, olykor problémás, de feladatukat jól ellátó gondozókkal állítja szembe azokat a magyar építőmunkásokat, akik korábban meglopták családját, komoly károkat okozva a termelőeszközökben. Ezzel demonstrálja, hogy a gondozókat nem a magyar származásuk, mint inkább megbízhatóságuk miatt tartotta jó munkaerőnek.

Interjú kutatásunk megerősíti a korábbi kutatási eredményeket, amelyek szerint a gondozó és a munkaadó között egyenlőtlen viszony áll fenn, még akkor is, ha az baráti, informális elemeket is tartalmaz.

6.4. JÖVŐBELI TERVEK

Négy egykori idősgondozó számolt be arról, hogy mostanra már felhagyott külföldi gondozói tevékenységével. Egyikük nyugdíjba vonult, míg egy másik asszony beteg édesanyja gon-

dozása miatt tért haza, és az interjú időpontjában úgy látta, többet nem kíván visszamenni Ausztriába. A négy egykori gondozó közül ketten pályát váltottak. Közülük egyedül Diána, a közvetítő cég vezetője futott be szakmai karriert Magyarországon, cége a mai napig működik a Mohácsi járásban. Natália, az egyébként matematika tanári diplomával rendelkező fiatal nő, végül Ausztriában maradt, ahol a gondozást követően fordításból és tolmácsolásból él.

Arra a kérdésünkre, hogy mikor terveznek az idősgondozók felhagyni külföldi tevékenységükkel, általában bizonytalan válaszokat kaptunk. Sokan hangsúlyozták, abban bíznak, hogy még hosszú évekig végezhetik ezt a munkát, amíg egészségük, vagy épp gondozottjuk egészsége engedi. Különösen az adósságokat törleszteni kényszerülők, valamint súlyos állapotban lévő férjeiket eltartók fejezték ki reményeiket a munka tartósságával kapcsolatban. A fiatalabb interjúalanyok szintén évekről beszéltek, azonban a pontos időtávot ők sem tudták egyértelműen megmondani. A jobb helyekre kerülő, alapvetően pozitív tapasztalatokkal rendelkező idősgondozók konszenzusa alapján a házi gondozást „nem lehet abbahagyni”. Ez különböző okok miatt, de igaz lehet a magasabb státuszú idősgondozókra is, épp úgy, mint az alacsonyabb státuszúakra.

„És akkor így kezdtem 2014-be, úgy volt, hogy egy, vagy két évet, de mondom, ez ilyen ragályos, az ember egyszer elkezd, ha meghal az egyik, mer én most már hetedik páciensnél vagyok, akkor valahogy úgy nem lehet abbahagyni. Nem is csak a pénz. Az is motivál, ugye unokáknak az ember többet tud segíteni, de maga az, hogy kint a munka is, meg szép helyek, s az ember úgy elvan, nem olyan egyhangú, két hétig hazajön, akkor megint más.” (Lídia, 67)

Akik ideiglenesen szüneteltették az ausztriai munkát, közeli hozzátartozójuk hirtelen bekövetkezett betegsége miatt tartózkodtak otthon. Az, hogy az érintettek mikor terveznek újra munkába állni, olykor független a váratlan probléma mértékétől, azonban nagyban függhet a gazdasági kényszertől. Ilona férje az interjú előtt 3 héttel vesztette el az egyik lábát, így a kialakult krízishelyzet miatt az asszonynak szüneteltetnie kellett az idősgondozói munkáját. Az adósságok visszafizetése azonban erőteljesebb kényszerítő erőnek bizonyul a nő számára, aki a találkozó időpontjában úgy tervezte, hogy nagyjából egy hónap elteltével indul újra Ausztriába. A gyermektelen Franciska arról számolt be, hogy édesanyja felépülését követően nem kizárólag idősgondozást vállalna Ausztriában, hanem szívesen dolgozna a vendéglátásban is. Ez azonban édesanyja állapotától függ. Esetében meglehetősen erős morális elkötelezettség dominál, ahol a gazdasági érdek háttérbe szorul.

„Ez a családom, anyukám egészségügyi állapotától fog függni, hogy mennyit. Szeretnék kimenni, szeretnék kint dolgozni, de hogyha anyunak szüksége van, hogy tényleg ápolásra szorul, akkor nem fogok. Akkor nem fogok kimenni.” (Franciska, 43)

Több, idősebb korosztályba tartozó idősgondozó említette a jövőre vonatkozó terveivel kapcsolatban, hogy egészen addig fogja a külföldi munkát végezni, amíg a szülők – többnyire az édesanya – jó egészségi állapotnak örvend. Interjúalanyaink körében erőteljesen jelen volt az az álláspont, miszerint a gondozásra szoruló idősebb családtagot intézményi elhelyezés helyett, a hozzátartozó saját kötelessége gondozni.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A fentiekben Dél-Baranya néhány járásából induló, Ausztriát megcélzó házi idősgondozói migráció fő jellegzetességeit mutattuk be. Elemzésünkben kitértünk a migrációs döntéshozatal mechanizmusára, a családon belüli szerepek változására, az idősgondozói intézményrendszer szerveződésére, valamint magáról a gondozói munkáról, annak körülményeiről is minél pontosabb képet igyekeztünk adni. Terepmunkánk során értékes információt szereztünk a lokális hálózatokról, az idősgondozói migráció szervező elemeiről. Kutatási kérdéseinket összesen 3 szakmai, és 25 életút-interjú segítségével vizsgáltuk, utóbbiakban kombinálva a narratív interjútechnikát a félig-strukturált interjú technikájával.

Elemzésünk egyik fő megállapítása, hogy a vizsgált területről induló gondozói migráció elsősorban strukturális tényezőkre vezethető vissza. Ismerve Baranya megye történetének gazdasági előzményeit, majd a kilencvenes évek elején bekövetkezett gazdasági átalakulást, egyértelmű, hogy a női foglalkoztatásra, majd a közelmúltban egyre látványosabbá váló női kivándorlásra is erősen hatott a kapitalizmus előretörésével megjelenő munkahelyi- és egzisztenciális bizonytalanság. Elbeszélésük alapján a képzettséggel nem rendelkező, egykor mechanikus, könnyű fizikai munkát végző nők egészen a rendszerváltást követő néhány évig stabil munkahellyel rendelkeztek. Az alacsony, ugyanakkor biztonságos életszínvonal megtörését követően azonban plusz műszakok, és másodállások vállalásával, vagy még azzal együtt sem sikerült megtartani a korábbi egzisztenciális biztonságot. Azok az interjúkban elhangzott narratívák, amelyek a foglalkoztatottsági történetet egy lefelé tartó spirálhoz hasonlóan írják le, a migrációs aktust kényszeres minőségében ragadják meg. Ezeknél a személyeknél a külföldi idősgondozói munka az utolsó esély arra, hogy el tudják tartani önmagukat és családjukat.

Előnyösebb helyzetben voltak azonban azok az interjúalanyok, akik erős etnikai-transznacionális településhálózat révén jutottak ki Ausztriába. A nagyobb társadalmi tőkével rendelkező gondozók jobb feltételekkel kezdték meg külföldi munkavállalásukat, beszámolóikban az anyagi megfontolások mellett más szempontok is hangsúlyosak voltak. A magyarországi német háttérből adódó nyelvismeret sok esetben jobb alkupozícióval járt, amely az osztrák féllal, és a toborzó céggel szemben is érvényesült. A gazdasági motiváció mellett többféle narratívátípus is bemutatásra került, amelyek önmagukban nem magyarázzák, vagy épp elfedik a valós migrációs motivációt. A pontosabb okok feltárásában a partner-interjúk

hasznos kiegészítést biztosítottak. Felfedezhető a különbség a fiatalabb, tanultabb, idegen nyelveket beszélő korosztály motivációi és az átlagosan 55-60 éves idősgondozók között is. Azonban a narratívák elemzése arra enged következtetni, hogy a migrációs döntés az interjúalanyok legnagyobb részének külső szükségszerűségből fakadó elhatározás.

Azon személyek, akik a migrációt megelőzően is a gondozás területén dolgoztak, a külföldi munka során hasznosítani tudták korábbi gondozói tapasztalataikat. Kis elemszámú interjúinkból megfigyelhető, hogy ezek a személyek kedvezőbb társadalmi-gazdasági vonásokkal bírtak, mint egykori fizikai munkát végző társaik.

A migrációról szóló döntés elemzése megmutatta, hogy az érintettek sokszor igen gyors döntést hozva kezdik el a külföldi idősgondozói munkát. Ez a döntéshozási mód utalhat a megkérdezettek peremhelyzetére, akik bár nem terveztek korábban migrációt, a külföldi munkában látják önmaguk, vagy a háztartás utolsó lehetőségét a fennmaradáshoz. A döntéshozatal típusa, a migrációs motivációk háttere, valamint a munkabérhez való viszonyulás értelmezéséhez a migráció új közgazdaságtan elmélete egyértelműen jobb keretet biztosít a migráció neoklasszikus gazdasági elméletével szemben. A fentiekben láttuk, hogy a dél-baranyai régióban élő vizsgált háztartások esetében világosan kirajzolódik, hogy családi stratégiaként jön létre a feleség ingázó munkavállalásáról szóló döntés. Erre számos példát hoztunk, amelyek a munkaképtelen férjek helyzetét állították szembe a munkára képes, családjáért felelős, aktív feleségekkel, asszonyokkal. A partnerekkel készült interjúk rávilágítottak arra, hogy a házastársak átbeszélnek a lehetőségeket, és közös döntéshozatal révén, akár a többi közeli családtagot (felőtt gyermekeket, vagy szülőket) kizárva mérlegelnek a külföldi munkavállalásról. A kiszolgáltatott, eladósodott, jövőképet veszített háztartások tehát zárt egységekként működnek a határokon átívelő munkavállalás kérdésében. Az ingázó gondozók a migráció során felmerült költségeket (mint a rossz munkakörülményeket, inkorrekt munkaadóval való viszonyt, vártnál alacsonyabb fizetést, vagy a migrációval járó érzelmi megpróbáltatásokat) háttérbe szorítják a család érdekében.

Az elemzésben négy migrációs narratívát fejtettünk ki részletesen, amelyek az ellehetetlenülés narratívái, a gyökértelenség-narratíva, a kaland-narratíva, valamint az úttörőség narratívája volt. A különböző narratívákat az interjúalany életeseményeivel igyekeztük összevetni. Az ellehetetlenülés narratíváját vizsgáltuk leginkább részletekben, mivel ezen narratívában beszéltek interjúalanyaink a leggyakrabban. Ezen belül több altípust találtunk, amelyek különböző életeseményekhez, vagy folyamatokhoz kötődtek. A tartós egészségügyi problémák következménye lehet a lecsökkent munkaképesség, amely a családi gazdaság egyensúlyának felbomlásával járhat. Az ellentmondásosnak tűnő helyzet ellenére, az erre adott válasz nem ritkán a külföldi ingázás megkezdése. A rendszerváltást követő törés, a kilencvenes évektől kezdődő, hosszú éveken át tartó gazdasági instabilitás hangsúlyos szerepet kapott az élettörténeti beszámolóknak, ami egyértelműen mutatja, hogy az elbeszélőkben mély nyomokat hagyott az átmenet. A 2008-as gazdasági válsághoz kapcsolódó nehézségek, adósságok léte szintén komoly ösztönzője a gondozói munkamigrációnak. A kaland-narratívában beszélő személyeknél azt tapasztaltuk, hogy az interjúalanyok meglehetősen kevés biográfiai elemet említettek, feltételezésünk szerint ezen csoportban volt a legnagyobb az élettörténeti események tudatos elhallgatása. A gyökértelenség-narratíva sokszor súlyos gazdasági problémákkal járt együtt, amely során családi megpróbáltatások szintén jelentkeztek.

A külföldi munkamigráció következtében kialakult családi viszonyok vizsgálata során azt találtuk, hogy némileg eltérő mintát mutatnak a magyar idősgondozók intergenerációs gondozási mintái, mint a szakirodalomból ismert közép- és kelet-európai idősgondozói migrációban érintett asszonyok esetében. A vizsgált magyar házi idősgondozóknak saját szüleik gondozása azért nem okoz komoly problémát, mert azok még vagy jó egészségnek örvendenek, vagy már nem élnek. Amennyiben mégis gondozást vagy állandó felügyeletet igényel valamelyik szülő, alapvetően két megoldás adhat választ: egyrészt az intézményi elhelyezés, másrészt az otthoni ápolás, ami egyben azzal is jár, hogy ideiglenesen szüneteltetnie kell külföldi munkáját az idősgondozónak. Jóllehet, az utóbbi években a fiatalabb korosztályból is egyre többen vállalkoznak külföldi idősgondozói munkára, a hátrahagyott gyermekek jelensége még mindig jóval kisebb mértéket ölt, mint például Romániában vagy Ukrajnában. Húsz idősgondozó interjúalanyunk közül csupán ketten számoltak be arról, hogy volt olyan pont az életükben, amikor egészen kicsi gyermeküket hagyták magára – nagyszülői, és apai segítséggel. Ugyanakkor a gyermekfelügyelet fizetett formája sem ismeretlen, igaz, megfigyelésünk ezen esetben egy nem Baranya megyei kibocsátó terepre vonatkozott. A külföldi gondozásban érintett asszonyok pénzkereső munkája, valamint az otthonmaradt családtagok ellátása közti manőverezés központi elemévé vált a nők hétköznapjaiknak, amit csak komoly áldozathozattal tudnak menedzselni. A migráció gyakran kizárólag akkor tud megvalósulni, amikor legalább egy családtag elérhető az otthon maradt gyermek gondozására. A migráció ezen esetben is családi stratégiaként jelenik meg.

Végül, a nemi szerepek felosztásával kapcsolatban azt láttuk, hogy amellet, hogy a nők magukra vállalják a kenyérkereső pozíciót, a külföldi munkával nem szűnnek meg az otthoni háztartásban elvégzendő feladataik, hiszen minden alkalommal, amikor hazatérnek, ugyanazok a korábbi teendők, vagy a háztartás előkészületei miatt még több feladat vár rájuk. A háztartásban meglévő, nemek közti egyenlőtlen munkamegosztást a munkamigráció tehát képes tovább növelni. Ezzel párhuzamosan az otthon maradt férfiak új feladatokkal szembesülnek, amelyeket koránt sem tartanak egyszerűnek, különösen, ha emellett pénzkereső tevékenységet folytatnak, esetleg rájuk hárul gyermekük, vagy idős hozzátartozóik ellátása is. A háztartási és gondozási teendőkkel azonban nem teljesen egyedül kell megküzdniük, többnyire számíthatnak családon belüli segítségre.

Az idősgondozói migrációt számos szereplő alakítja, melyek közül többen a hosszú távú munkavállalást segítik elő, azonban egyes közvetítők – magánszemélyek és cégek egyaránt – azon fáradoznak, hogy megtévezzék a jelentkezőket és pénzt csaljanak ki belőlük. Az egzisztenciálisan peremhelyzetben lévő gondozók megfelelő információ hiányában nemcsak a fogadó családnak, hanem a közvetítő cégeknek, valamint a buszos utak szervezőinek is ki vannak szolgáltatva.

A település-szintű transznacionális hálózatokra jellemző, hogy a külföldi munkára nem rászoruló egyének alkalmanként mennek ki egy-egy váltásra, hogy finanszírozzanak egy adott családi eseményt, vagy konkrét beruházást.

Az idősgondozók kiválasztása során kor, nem, egészségi állapot, vagy külső jegyek alapján történő szelekció működik. Míg a férfi gondozókra is lenne igény fogadó oldalról, addig nem mindegyik cég biztosít munkalehetőséget férfiaknak. A cégek saját döntésük alapján hívják be a fiatal, húszas éveiben járó, vagy az idősebb korcsoportba tartozó jelentkezőket,

azonban a gondozott érdekeit szem előtt tartva gyakran nemet mondanak a túl fiatal, vagy a rossz egészségi állapotban lévő gondozó-jelölteknek. A jelentkezők körében a fizikális betegségek mellett pszichés eredetű problémák is megjelenhetnek, amelyeket még alaposabban szükséges kiszűrni. Az egyre növekvő kereslet azonban nyomás alá helyezi a cégeket, és könnyen előfordulhat, hogy az eredetileg fontosnak vélt szempontok háttérbe kerülnek a munkaerő kiválasztása során. A roma etnikumhoz tartozó gondozók részéről érzékelhető a diszkriminációtól való félelem. A migrációs narratívából egyértelműen kirajzolódik, hogy ez nem a külföldi munkavállalásban gyökerezik, hanem az már jóval korábban a kibocsátó országban, a magyarországi munkavállalás során alakult ki. Azonban a tapasztalt hátrányos megkülönböztetés folytonosságától való félelem aaptalannak bizonyulhat a roma idősgondozók részéről Ausztriában, melyet két gondozó interjúalanyunk története és a cégvezetők beszámolója is igazolt.

A kutatásból kiderül, hogy a Magyarországról elinduló gondozók nagymértékben élnek a közösségi média adta lehetőségekkel, és napi rendszerességgel használják azt főként akár kapcsolattartásra és érzelmi támogatásra is. Azon helyeken, ahol a fogadó család nem biztosít számukra internet elérést, nem maradnak tartósan, vagy megpróbálják azt kialakítani alkalmazóiktól. Az új média némileg enyhíti az idősgondozók elszigeteltségét, különösen, ha a külföldi munka alatt ez jelenti az egyetlen kapcsolatot a külvilággal.

A gondozók alkupozióját a magasabb fokú nyelvismeret, a megelőző külföldi, vagy gondozói/ápolói munkatapasztalatok, valamint a gazdagabb kapcsolatháló segítheti. A szakirodalomból ismert *nyílt degradáció*, és a *fiktív rokonság* gyakorlata a magyar idősgondozókat is érinti. A munkaadóval való kapcsolatuk sokszor tudatosan érzékeltetett hierarchikus viszonyt tükröz, amely során a gondozók a cselédi léthez hasonló megalázottságot élnek meg.

A kutatási jelentésben nem esett szó azokról az asszonyokról, akik a kibocsátó térségben élnek, és az idősgondozókhöz hasonló korábbi foglalkoztatottsági történettel rendelkeznek, mégsem hagyták el otthonukat a külföldi munkáért. A kutatás következő empirikus adatfelvételében kísérletet teszünk arra, hogy összevessük az otthonmaradók élethelyzetét és a migrációról való gondolkodásmódjukat az ingázó mozgást végző idősgondozók helyzetével és attitűdjével. A hasonló gazdasági, társadalmi, infrastrukturális feltételekkel bíró közegekből származó asszonyok életében azokat az élettörténeti, valamint gondolkodásbeli pontokat tárjuk fel, amelyek korábban nem tették lehetővé számukra a migrációt. A kutatás további vizsgálatot igényel a megváltozott családi kapcsolatok és nemi szerepek terén. A kapcsolódó altémákra fókuszáló kérdéseink a munkamigráció következtében kialakult családi feszültségeket, a korábbi egyensúlyhoz képest eltolódó viszonyokat próbálják megragadni. Mindezek mellett a kutatott téma ismeretanyagának szélesebb kibontásához egy jövőbeni sajtó- és médiaelemzés is kívánatos lenne, amely az Ausztriában megjelent kapcsolódó tartalmakat tárná fel különböző irányultságú és közönséget érintő sajtóorgániumokban.

HIVATKOZÁSOK

IRODALOM

- Al-Ali, Nadje – Richard Black – Khalid Koser (2001): The limits to ‘transnationalism’: Bosnian and Eritrean refugees in Europe as emerging transnational communities. *Ethnic and Racial Studies*, 24(4), 578–600.
- Anderson, Bridget (2000): *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labor*. London, New York: Zed Books.
- Bahna, Miloslav (2014): Slovak Care Workers in Austria: How Important Is the Context of the Sending Country? *Journal of Contemporary European Studies*, 22(4), 411–426.
- Bakker, Isabella (2007): Social reproduction and the constitution of a gendered political economy. *New Political Economy*, 12(4), 541–556.
- Baldassar, Loretta – Merla, Laura (eds.) (2014): *Transnational Families, Migration and the Circulation of Care: understanding mobility and absence in family life*. Routledge Transnationalism Series, New York.
- Baldassar, Loretta (2016): De-demonizing distance in mobile family lives: Co-presence, care circulation and polymedia as vibrant matter. *Global Networks*, 16(2), 145–163.
- Bartha Eszter (2003): Munkások a munkásállam után: A változás etnográfiaja egy volt szocialista „mintagyárban”. In Némédi Dénes (szerk.): *Kötő-jelek*. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai Doktori Iskolájának Évkönyve 2002. Budapest, ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet. 117–149.
- Bartolomei, Maria Rita (2010): Migrant Male Domestic Workers in Comparative Perspective: Four Case Studies from Italy, India, Ivory Coast, and Congo. *Men and Masculinities*, 13(1), 87–110.
- Basch, Linda, Nina Glick Schiller, Cristina Szanton Blanc (1994): *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-states*. Gordon and Breach, Amsterdam.
- Bell, Justyna – Marta Bivand Erdal (2015): Limited but enduring transnational ties? Transnational family life among Polish migrants in Norway. *Polish Diaspora Review* (Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny), 157(3), 77–98.

-
- Blaskó Zsuzsa – Gödri Irén (2016): A Magyarországról kivándorlók társadalmi és demográfiai összetétele. In Blaskó Zsuzsa – Fazekas Károly (szerk.): *Munkaerőpiaci tükör 2015*. MTA KRTK, 59–67.
- Blaskó Zsuzsa – Gödri Irén (2014): Kivándorlás Magyarországról: szelekció és célország-választás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, 57(4), 271–307.
- Blaskó Zsuzsa (2016): Transznacionális családok hátrahagyott gyerekek Dél- és Kelet-Európában. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 2016(1), 71–88.
- Blaskó Zsuzsa – Szabó Laura (2016): Gyermeket hátrahagyó migráció Magyarországon. In Blaskó Zsuzsa – Fazekas Károly (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2015*. MTA KRTK, 86–88.
- Bonsang, Eric (2009): Does Informal Care from Children to their Elderly Parents Substitute for Formal Care in Europe? *Journal of Health Economics*, 28(1), 143–154.
- Böröcz József (1993): Kettős függőség és a külső kötődések informálissá válása: a magyar eset. *Eszmélet*, 5(18–19), 74–88.
- Cangiano, Alessio (2014): Elder Care and Migrant Labor in Europe: A Demographic Outlook. *Population and Development Review*, (40)1, 131–154.
- Castles, Stephen – Miller, Mark J. (2003): *The age of migration: international population movements in the modern world*. 3rd ed., Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Constable, Nicole (2014): *Born Out of Place – Migrant Mothers and the Politics of International Labor*. University of California Press, Berkeley Los Angeles London.
- de Haas, Hein (2014): *Migration Theory. Quo Vadis?* Oxford: IMI Working Paper No. 100, International Migration Institute.
- Dreby, Joanna (2007): Children and Power in Mexican Transnational Families. *Journal of Marriage and Family*, 69(4), 1050–1064.
- Famira-Mühlberger, Ulrike (2017): *Die Bedeutung der 24-Stunden-Betreuung für die Altenbetreuung in Österreich*. Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung.
- Ferrant, Gaëlle – Luca Maria Pesando – Keiko Nowacka (2014): *Unpaid Care Work: The missing link in the analysis of gender gaps in labour outcomes*. OECD Development Centre.
- FitzGerald Murphy, Maggie (2014): Global Care Chains, Commodity Chains, and the Valuation of Care: A Theoretical Discussion. *American International Journal of Social Science*, 3(5), 191–199.
- Fraser, Nancy (2016): Contradictions of Capital and Care. *New Left Review*, July–August 2016, 99–117.
- Gábrriel Dóra (2014): Migrant Remittance Practices among Hungarian Health Care Workers in Norway. *Hungarian Review of Sociology*, 24(4), 4–31.
- Gábrriel Dóra (2016): A migráns házi idősgondozás gyakorlata – Ausztria mint befogadó ország példáján keresztül. *Demográfia*, 59(2–3), 231–254.
- Gál Róbert Iván – Szabó Endre – Vargha Lili (2017): Láthatatlan transzferek: Ki adja és ki kapja a háztartási munkát? *Demográfia*, 60(4), 283–298.
- Gendera, Sandra (2011): Gaining an insight into Central European transnational care spaces: Migrant live-in care workers in Austria. In Bommess, Michael – Sciortino, Giuseppe (eds.): *Foggy Social Structures Irregular Migration, European Labour Markets and the Welfare State*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 91–116.
- Glenn, Evelyn Nakano (1992): From Servitude to Service Work: Historical Continuities in the Racial Division of Paid Reproductive Labor. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 18(1), 1–43.

- Glick Schiller, Nina – Basch, Linda – Blanc-Szanton, Cristina (1992): Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645(1), 1-24.
- Gödri Irén (2015): Nemzetközi vándorlás. In Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 187-211.
- Gödri Irén (2016): *Elvándorlási szándékok – álmok és konkrét tervek között. A migrációs potenciál jellemzői és meghatározó tényezői a 18-40 évesek körében Magyarországon*. Kutatási Jelentések 98. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Gödri Irén (2018): Nemzetközi vándorlás. In Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 237-270.
- Green, Ohad – Ayalon, Liat (2015): Whose Right Is It Anyway? Familiarity with Workers' Rights Among Older Adults, Family Caregivers, and Migrant Live-In Home Care Workers: Implications for Policy and Practice. *Educational Gerontology*, 41(7), 471-481.
- Gubrium, Jaber F. – Buckholdt, David R. (1982): Fictive Family Everyday Usage, Analytic, and Human Service Considerations. *American Anthropologist*, 84, 878-885.
- Gutiérrez-Rodríguez, Encarnación (2014): The Precarity of Feminisation: On Domestic Work, Heteronormativity and the Coloniality of Labour. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 27(2), 191-202.
- Haidinger, Bettina (2008): Contingencies Among Households: Gendered Division of Labour and Transnational Household Organizations – The Case of Ukrainians in Austria. In Lutz, Helma (ed.): *Migration and Domestic Care Work. A European Perspective on a Global Theme*. Ashgate, Aldershot, 127-144.
- Hárs Ágnes – Simon Dávid (2015): *A munkaerő-migráció változása a kétezres években Magyarországon. Vizsgálat a munkaerő-felmérés adatai alapján*. Budapest Munkagazdaságtani Füzetek, BWP 2015/2, MTA KRTK.
- Hárs Ágnes – Simon Dávid (2017): A külföldi munkavállalás és a munkaerőhiány. In Fazekas Károly, Köllő János (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2016*. MTA KRTK, Budapest, 94-108.
- Hochschild, Arlie Russell (2000): Global Care Chains and Emotional Surplus Value. In Giddens, Anthony – Hutton, Will (eds.): *On the Edge: Living with Global Capitalism*. London, Vintage.
- Hondagneu-Sotelo, Pierette (2001): *Domestica: Immigrant worker cleaning and caring in the shadows of affluence*. Berkeley, CA, University of California Press.
- Human Rights Watch (2018): *Domestic Workers' Rights in Qatar – Human Rights Watch Commentary on Qatar's Laws and Regulations on Domestic Workers*. 2018, June.
- Iecovich, Esther (2007): Client Satisfaction with Live-In and Live-Out Home Care Workers in Israel. *Journal of Aging & Social Policy*, 19(4), 105-122
- Ilinca, Stephania – Leichsenring, Kai – Rodrigues, Ricardo (2015): From care in homes to care at home: European experiences with (de)institutionalisation in long-term care. European Centre, Policy Brief December 2015.
- Isaksen, Lise Widding (ed.) (2010): *Global Care Work: Gender and Migration in Nordic Societies*. Nordic Academic Press, Lund.
- Kalaj, Ermira H. (2015): A Micro-level Analysis of the Effect of Remittances on Health Expenditures: Evidence from Albania. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(1), 665-673.

-
- Kaposi Zoltán (2006): *Pécs gazdasági fejlődése 1867-2000*. Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara.
- Karner, Tracy X. (1998): Professional caring: Homecare workers as fictive kin. *Journal of Aging Studies*, 12(1), 69–82.
- Kilkey, Majella (2010): Men and domestic labor: A missing link in the global care chain. *Men and Masculinities*, 13(1), 126–149.
- Kilkey, Majella – Perrons, Diane – Plomien, Ania (2013): *Gender, Migration and Domestic Work. Masculinities, Male Labour and Fathering in the UK and USA*. Palgrave Macmillan UK.
- Kordasiewicz, Anna (2014): Role-Identity Dynamics in Care and Household Work: Strategies of Polish Workers in Naples, Italy. *Qualitative Sociology Review*, 10(4), 88–114.
- Kovács Éva – Melegh Attila (2000): „Lehetett volna rosszabb is, mehettünk volna Amerikába is” – Vándorlás történetek Erdély, Magyarország és Ausztria háromszögében. In Sik Endre – Tóth Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve, 93–154.
- Kovács Éva – Melegh Attila (2007): In a Gendered Space – Forms and Reasons of Migration and the Integration of Female Migrants. *Demográfia English Edition*, 50(5), 26–59.
- Kovács Éva (2008): „A beékelést kiküszöbölték” Lengyel munkások Beremenden (1979–1981). *Regio*, 19(3), 73–109.
- Kordasiewicz, Anna (2014): Role-Identity Dynamics in Care and Household Work: Strategies of Polish Workers in Naples, Italy. *Qualitative Sociology Review*, 10(4), 88–113.
- Központi Statisztikai Hivatal (1994): *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910-1990)*. Az 1992. szeptember 2–5. között tartott konferencia előadásai. KSH Népszámlálás, Budapest. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_nemzetisegi_Magyar_1910-1990/?pg=0&layout=s
- Központi Statisztikai Hivatal (2010): *Magyarország 1989-2009 – A változások tükrében*. Budapest.
- Központi Statisztikai Hivatal (2013): 2011. Évi Népszámlálás 3. Országos adatok. KSH, Budapest. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_orosz_2011.pdf
- Központi Statisztikai Hivatal (2015): *Ingázás a határ mentén*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Kuti Mónika (1997): A baranyai privatizáció. *Tér és Társadalom*, 11(2), 80–91.
- Lan, Pei-Chia (2006): *Global Cinderellas. Migrant Domesticity and Newly Rich Employers in Taiwan*. Durham: Duke University Press.
- Leinaweaver, Jessaca B. (2010): Outsourcing Care: How Peruvian Migrants Meet Transnational Family Obligations. *Latin American Perspectives*, 37(5), 67–87.
- Lutz, Helma (ed.) (2008): *Migration and Domestic Work. A European Perspective on a Global Theme*. Ashgate, Aldershot.
- Lutz, Helma (2011): *The New Maids – Transnational Women and the Care Economy*. Zed Books. London, New York.
- Lutz, Helma – Palenga-Möllenbeck, Ewa (2011): Care, Gender and Migration: Towards a Theory of Transnational Domestic Work Migration in Europe. *Journal of Contemporary European Studies*, 19(3), 349–364.
- Lutz, Helma – Palenga-Möllenbeck, Ewa (2012): Care Workers, Care Drain, and Care Chains: Reflections on Care, Migration, and Citizenship. *Social Politics*, 19(1), 15–37.

- Lutz, Helma (2018): Masculinity, Care and Stay-Behind Fathers: A Postsocialist Perspective. *Critical Sociology*, 1-16.
- Mac Rae, Hazel (1992): Fictive Kin as a Component of the Social Networks of Older People. *Research on Aging*, 14(2), 226-247.
- Marchetti, Sabrina (2013): Dreaming Circularity? Eastern European Women and Job Sharing in Paid Home Care. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 11(4), 347-363.
- Massey, Douglas S. – Arango, Joaquin – Hugo, Graeme – Kouaouci, Ali – Pellegrino, Adela – Taylor J. Edward (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Mazzucato, Valentina – Schans, Djamilá (2011): Transnational Families and the Well-Being of Children: Conceptual and Methodological Challenges. *Journal of Marriage and Family*, 73, 704-712.
- Melegh Attila – Kovács Éva – Gödri Irén (2010): „Azt hittem célt tévesztettem” - A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban. KSH NKI Kutatási Jelentések 88. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Melegh Attila – Gábrriel Dóra – Gresits Gabriella – Hámos Dalma (2018): Abandoned Hungarian workers and the political economy of care work in Austria. *Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association*, 28(4), 61-88.
- Nagy Gyula (2002): Aktivitás, foglalkoztatottság és munkanélküliség. In Fazekas Károly (szerk.) 2002: *Munkaerőpiaci tükör 2002*. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont Országos Foglalkoztatási Közalapítvány. Budapest.
- Németh Krisztina (2016): Házi ápolók – „új/globalis” házicselések? A cselédmetafora két házi idősápolással foglalkozó nő történetében. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 2016/4. 26-45.
- Németh Krisztina (2018): Házi idősgondozás – a házicseléség vagy az önmegvalósítás útjain? In Váradi Monika Mária (szerk.) 2018: *Migráció alulnézetből*. Argumentum Kiadó – MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Budapest.
- OECD (2005): Long-term care for older people, The OECD Health Project, OECD Publishing.
- Okólski, Marek (2001): Incomplete Migration: A New Form of Mobility in Central and Eastern Europe. The Case of Polish and Ukrainian Migrants, In Wallace, Claire – Stola, Dariusz (ed.): *Patterns of Migration in Central Europe*. Palgrave Macmillan, 105-128.
- Österle, August – Bauer, Gudrun (2012): Home care in Austria: the interplay of family orientation, cash-for-care and migrant care. *Health and Social Care in the Community*, 20(3), 265-273.
- Österle, August – Bauer, Gudrun (2016): The Legalization of Rotational 24-hour Care Work in Austria: Implications for Migrant Care Workers. *Social Politics*, 23(2), 192-213.
- Parreñas, Salazar Rhacel (2001): *Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work*. Stanford University Press, Stanford CA.
- Parreñas, Salazar Rhacel (2005): *Children of Global Migration: Transnational Families and Gender Woes*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Parreñas, Salazar Rhacel (2008): Perpetually Foreign: Filipina Migrant Domestic Workers in Rome. In Lutz, Helma (ed.) (2008): *Migration and Domestic Work. A European Perspective on a Global Theme*. Ashgate, Aldershot.

-
- Piore, Michael J. (1979): *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies*. Cambridge University Press, New York.
- Porat, Irit – Iecovich, Esther (2010): Relationships Between Elderly Care Recipients and Their Migrant Live-In Home Care Workers in Israel. *Home Health Care Services Quarterly*, 29(1), 1-21.
- Portes, Alejandro – Guarnizo, Luis E. – Landolt, Patricia (1999): The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies*, 22(2), 217-237.
- Portes, Alejandro – Sensenbrenner, Julia (1993): Beágyazottság és bevándorlás: megjegyzések a gazdasági cselekvés társadalmi meghatározóiról (részletek). In Sik Endre (szerk.) (2012): *A migráció szociológiája I*. ELTE TÁTK. Budapest. 54-71.
- Ratha, Dipil (2013): The Impact of Remittances on Economic Growth and Poverty Reduction. *Policy Brief*, Migration Policy Institute, Washington DC.
- Razavi, Shahra (2016): Redistributing unpaid care and sustaining quality care services: A prerequisite for gender equality. *UN Women Policy Brief Series*, Policy Brief No. 5, United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women.
- Riedel, Monika – Kraus, Markus (2010): The Long-Term Care System for The Elderly in Austria. *ENEPRI Research Report No. 69*. Contribution to WP1 of the Ancien Project. May 2010.
- Rosenthal, Gabriele (1993): Reconstruction of life stories: principles of selection in generating stories for narrative biographical interviews. In Josselson, Ruthellen – Lieblich, Amia (eds.): *The narrative study of lives*. Thousand Oaks, CA, US, Sage Publications, 1(1), 59-91.
- Rostgaard, Tine – Chiatti, Carlos – Lamura, Giovanni (2011): Tensions related to Care Migration: The South-North Divide of Long Term Care, In B. Pfau-Effinger, T. Rostgaard (eds.): *Work and welfare in Europe. Care Between Work and Welfare in European Societies*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 129-154.
- Sassen-Koob, Saskia (1984): Notes on the Incorporation of Third World Women into Wage-Labor Through Immigration and Off-Shore Production. *The International Migration Review*, 18(4), 1144-1167.
- Sassen, Saskia (2002): Global cities and survival circuits. In Ehrenreich, Barbara – Hochschild, Arlie R. (eds.): *Global woman: Nannies, maids, and sex workers in the new economy*. Holt Paperbacks, New York, 254-274.
- Sik Endre (2012): A migrációs burok. In Sik Endre (szerk.): *A migráció szociológiája II*. ELTE TÁTK. Budapest, 133-158.
- Sönmez, Sevil – Apostolopoulos, Yorghos – Tran, Diane – Rentrop, Shantiana (2011): Human Rights and Health Disparities for Migrant Workers in the UAE. *Health and Human Rights*, 13(2), 17-35.
- Souralová, Adéla – Hana Fialová (2017): Where have all the fathers gone? Remarks on feminist research on transnational fatherhood. *NORMA International Journal for Masculinity Studies*.
- Stark, Oded – Bloom, David E. (1985): The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*, *American Economic Association*, 75(2), 171-178.
- Szelényi Iván (2016): Pakistani guest workers in the United Arab Emirates. *Demográfia English Edition*, 59(5), 5-47.

- Theobald, Hildegard (2017): Care workers with migration backgrounds in formal care services in Germany: a multi-level intersectional analysis. *International Journal of Care and Caring*, 1(2), 191–207.
- Turai Tünde (2014): Időseket gondozó kelet- és közép-európai nők diskurzusa transznacionális életükről. *Ethno-Lore XXXI.*, 311–327.
- Turai Tünde (2016): Globális szerveződés, otthoni ápolás. A migráns gondozói szektor belső rendszere. *Demográfia*, 59(2–3), 201–230.
- Turai Tünde (2017): Beilleszkedés és kiilleszkedés, otthon és otthontalanság A társadalmi beágyazottság újraszerveződése a kelet- és közép-európai házi ápolók migráns életútjában. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 2017(3), 1–24.
- Turai Tünde (2018): *Hierarchiák fogságában. Kelet- és közép-európai nők a globális idősgondozói ellátórendszerben*. Balassi Kiadó – MTA BTK, Budapest.
- Ungerson, Clare (2004): Whose empowerment and independence? A cross-national perspective on ‘cash for care’ schemes. *Ageing & Society*, 24, 189–212.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017): World Population Ageing 2017 - Highlights (ST/ESA/SER.A/397).
http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Highlights.pdf
- Urbańska, Sylwia (2016): Transnational Motherhood and Forced Migration. Causes and Consequences of the Migration of Polish Working-Class Women 1989–2010. *Central and Eastern European Migration Review*, 5(1), 109–128.
- Váradi Monika Mária – Durst Judit – Fehér Katalin – Németh Krisztina – Virág Tünde (2017): Kényszerű mobilitás: migrációs utak hátrányos helyzetű vidéki terekben. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 2017(3), 25–46.
- Váradi Monika Mária (szerk.) (2018a): *Migráció alulnézetből*. Argumentum Kiadó – MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Budapest.
- Váradi Monika Mária (2018b): Elméleti kaleidoszkóp – a migrációs tapasztalatok értelmezési lehetőségei. In Váradi Monika Mária (szerk.) (2018): *Migráció alulnézetből*. Argumentum Kiadó – MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Budapest, 13–42.
- Vause, Sophie – Toma, Sorana (2015): Peut-on parler de féminisation des flux migratoires du Sénégal et de la République démocratique du Congo? *Population*, 70(1), 39–63.
- Vertovec, Steven (2001): Transnationalism and Identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(4), 573–582.
- Wilding, Raelene – Baldassar, Loretta (2018): Ageing, migration and new media: The significance of transnational care. *Journal of Sociology*, 54(2), 226–235.
- Yang, Dean (2005): International Migration, Human Capital, and Entrepreneurship: Evidence from Philippine Migrants’ Exchange Rate Shocks. *Policy Research Working Papers*.
- Yeates, Nicola (2004): A dialogue with ‘global care chain’ analysis: Nurse migration in the Irish context. *Feminist Review*, 77(1), 79–95.
- Yeates, Nicola (2005): Global care chains: A critical introduction. *Global Migration Perspectives*, No. 44. Global Commission on International Migration, Geneva.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

Bundesministerium für Arbeit, Soziales, Gesundheit und Konsumentenschutz:
<http://www.dnet.at/bali/> Letöltve: 2018.08. 24.

Eurostat:

[http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/
population-data/main-tables](http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/population-data/main-tables) Letöltve: 2018.01.12.

[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Mortality_and_life_
expectancy_statistics](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Mortality_and_life_expectancy_statistics) Letöltve: 2017.01.12.

Bundeskanzleramt Österreich – HELP-Service for Foreign Citizens: <https://www.help.gv.at>
Letöltve: 2018.08.31.

Kormanyablak.hu: <http://kormanyablak.hu/hu/feladatok/100/JARAS00026>
Letöltve: 2018.04.02.

KSH: <http://www.ksh.hu/nepszamlalas> Letöltve: 2018.04.12.

Miklautz Alexander 2016: Long-Term Care in Austria – an overview. Madrid, 2016.10.26.
www.sozialministerium.at

[http://www.imserso.es/InterPresent1/groups/imserso/documents/binario/04jdependespa_
ueamiklautz.pdf](http://www.imserso.es/InterPresent1/groups/imserso/documents/binario/04jdependespa_ueamiklautz.pdf) Letöltve: 2018.01.15.

MISSOC (Mutual Information System on Social Protection): <https://www.missoc.org/>
Letöltve: 2018.09.12.

PécsiStop.hu:

[https://www.pecsistop.hu/tartalom/cikk/492330_nem_egyszeru_a_munkas_elete_
ha_pecsre_jar_dolgozni](https://www.pecsistop.hu/tartalom/cikk/492330_nem_egyszeru_a_munkas_elete_ha_pecsre_jar_dolgozni) Letöltve: 2018.02.04.

SVA: www.svagw.at Letöltve: 2018.08.28.

The International Academy of Television Arts and Sciences: [https://www.iemmys.tv/news_
item.aspx?id=64](https://www.iemmys.tv/news_item.aspx?id=64) Letöltve: 2018.09.12.

UN: <http://data.un.org/> Letöltve: 2018.04.02.

World Bank: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND> Letöltve: 2018.09.12.

MELLÉKLETEK

INTERJÚVEZETŐ

INTERJÚ MIGRÁNS IDŐSGONDOZÓVAL

NARRATÍV INTERJÚ

1. Interjúkészítő:

Mint tudja, egy kutatást végzünk a külföldi házi idősgondozás gyakorlatáról. Mivel Ön is része az idősgondozói munkaerőpiacnak, arra szeretném kérni, hogy mondja el, hogyan kapcsolódott be a külföldi munkába. Minden tapasztalata és emléke, amit fontosnak tart, érdekes számomra is és szerencsére van elég időnk, hogy ezeket most megossza. Az első kérdés után nem fogom Önt megzavarni, csak az interjú második részénél fogok kérdéseket feltenni. Miközben Ön mesél, én jegyzetelni fogok.

Tehát most arra kérném, mesélje el annak történetét, hogy miképpen vállalt munkát külföldön.

STRUKTURÁLT INTERJÚ

2. Tanulmányok, korábbi munkák

2.1. Kérem, mondja el milyen iskolai és szakmai képzéseken vett részt.

2.1.1. Hol végezte el iskoláit? Mikor fejezte be tanulmányait?

2.1.2. Milyen képzettsége van?

- 2.2. Kérem, mondja el foglalkozásainak a történetét időrendben.
 - 2.2.1. Mikor volt az első munkája? (Ezt követően a többi munkáját is mutassa be az alábbi szempontok szerint)
 - 2.2.2. Milyen munkát végzett? Hogyan jellemezné?
 - 2.2.3. Mettől meddig végezte ezt a munkát?
 - 2.2.4. Hol volt a munkavégzés helye?
- 2.3. Érzett-e valaha hátrányt azért, mert nőként dolgozott?
- 2.4. Volt-e munka nélkül akár rövidebb időre is? Szűnt-e meg valamelyik munkáltatója (csőd vagy más formában)?
 - 2.4.1. Ha volt munka nélkül, hogyan oldotta meg anyagi nehézségeit?
 - 2.4.2. Mennyi időn át volt munkanélküli?
 - 2.4.3. Volt-e valaki munkanélküli közvetlen családjából?
- 2.5. Volt-e valaha háztartásbeli?
 - 2.5.1. Mennyi ideig volt háztartásbeli?
- 2.6. Míg Magyarországon dolgozott, sikerült Ön(ök)nek pénzt megtakarítani?
- 2.7. Az idősgondozást kitől és hogyan tanulta meg?
 - 2.7.1. Hogy látja, mennyire használható korábbi képzettsége jelenlegi munkájában?

3. A vándormunkáról szóló döntés

- 3.1. Mikor hallott először konkrét külföldi munkalehetőségről?
 - 3.1.1. Ki és hogyan említette?
 - 3.1.2. Fel tudná idézni, hogyan értékelte ezt a lehetőséget akkor?
- 3.2. Hogyan érelődött meg a gondolat, hogy ön is jelentkezzen külföldi munkára?

VAN RÁ ESÉLY, HOGY EZT MÁR ELMESÉLTE KORÁBBAN, ÍGY ÉRTELEMSZERŰEN KÉRDEZZÜNK VISSZA! SEGÍTŐ KÉRDÉSEK, HA NEM KIELÉGÍTŐEN VÁLASZOL:

-
- 3.2.1. Kivel beszélte meg a kérdést? Idézza fel a beszélgetést, ha lehet!
 - 3.2.2. Mikor történt ez a beszélgetés?
 - 3.2.3. Még kikkel beszélte meg a kérdést?
 - 3.2.4. Voltak ekkor anyagi nehézségei? Ha igen: miért voltak?
 - 3.2.5. Voltak munka vagy anyagi gondok ekkor családjában?
 - 3.2.6. Milyen érvek szóltak a külföldi munkavállalás ellen? Volt-e olyan családtagja, ismerőse, aki próbálta lebeszélni erről a lépésről?
 - 3.2.7. Meg tudná nevezni azokat az okokat, melyek miatt a külföldön való munkavállalás mellett döntött?
 - 3.2.8. Voltak esetleg személyes aggodalmai a külföldi munkavállalással kapcsolatban?
 - 3.2.9. Mennyire volt jellemző magyarországi munkahelyein, hogy külföldön/Ausztriában vállaljanak munkát egykori kollégái?
- 3.3. Hálózatok
- 3.3.1. Ezt a munkát, amit jelenleg végez/legutóbb végzett külföldön ki ajánlotta Önnek? Vagy kitől szerzett tudomást róla?
 - 3.3.2. Volt kapcsolata toborzó ügynökséggel, vagy munkaközvetítő szervezettel?
 - 3.3.3. Volt kapcsolata egyházzal, helyi felekezettel, amely segítette Önt a kiköltözés bármely pontján?
 - 3.3.4. Volt valaki az Ön szűkebb családjából (szülők, testvérek, partner), aki külföldön dolgozott akkor, amikor mérlegelt?
 - 3.3.4.1. Ha igen: hol, milyen okból és mennyi ideje dolgozott külföldön?
 - 3.3.5. Személyes ismeretségi köréből voltak, aki külföldön dolgoztak?
Ha igen: hasonló területen? Ismerte-e az ő tapasztalataikat?
Mennyire játszottak ezek szerepet a döntésében?
 - 3.3.6. Mit gondol, milyen információra lett volna szüksége, amit nem tudott a(z első) kiköltözéskor?
- 3.4. Voltak-e más a családi indokai? Most nem anyagi jellegű indokokra gondolok. (figyelni kell, hogy van-e valami nagyon személyes, pl. családi konfliktus stb.)

- 3.5. Mi volt a reakciója a közeli családtagjainak, mikor megtudták, hogy külföldre megy dolgozni?
- 3.5.1. Mennyire érezte a támogató háttérrel? Milyen esetleges fenntartásai voltak családtagjainak?
- 3.5.2. Ha van: Milyen fenntartása volt ezzel kapcsolatban párjának/férfijének?

4. Külföldi munkavállalás

4.1. Kiutazás

- 4.1.1. Fel tudná idézni, hogyan utazott ki először? Milyen volt a megérkezés?
- 4.1.2. Mikor kezdett kint dolgozni? (CSAK AKKOR KÉRDEZZÜK, HA A NARRATÍV RÉSZNÉL NEM VOLT VILÁGOS)
- 4.1.3. Kérem, mesélje el az első hetét!

4.2. Kinti család

- 4.2.1. Ki alkalmazza? Milyenek a körülményei a fogadó családnak?
- 4.2.2. Kit kell gondozni és miért? Milyen gondozási kategóriába (Stufe) esik a beteg?
- 4.2.3. Milyen a kapcsolata a gondozottal?
- 4.2.4. Hogyan jellemezné a viszonyát a fogadó családdal, munkaadójával?
- 4.2.5. Tudomása szerint az ottani család kap ezért támogatást?
- 4.2.6. Ausztria mely részén végzi a munkát? Mekkora ez a település?

4.3. Munka

- 4.3.1. Mi a munkarendje?
- 4.3.2. Kezdetben milyen munkafeltételeket gondolt nehezen elfogadhatónak? Ezek hogyan alakultak idővel?
- 4.3.3. Kivel dolgozik váltásban? Az ő motivációjáról mit tud?
- 4.3.4. Mennyire elégedett Ön külföldi munkakörülményeivel (munkaidejével, munkahelyi környezetével, munkahelyi kapcsolataival)?

- 4.3.5. Milyen készségekre van szüksége nap, mint nap munkája során?
- 4.3.6. Milyen nehézségekkel szembesült a munkája, illetve a kinti tartózkodása során?
- 4.3.7. Érezte-e valaha azt, hogy munkaadója nem egyenlő félként tekint Önre?
- 4.3.8. Ha ismerősei munkaadóra gondol, az Ön munkaadója jobb, rosszabb, vagy épp olyan, mint a többi munkaadó?
- 4.3.9. Mit gondol, mitől függ, hogy valaki jobb, vagy rosszabb helyet kap Ausztriában?
- 4.3.10. Milyen módon tartja a kapcsolatot az otthonmaradottakkal?

4.4. Legalitás

- 4.4.1. Tudomása szerint be van Ön jelentve a hatóságoknak, mint idősgondozó?

4.5. Hátrányos megkülönböztetés

SEGÍTŐ KÉRDÉSEK, CSAK AKKOR KÉRDEZZÜK, HA NEM BESZÉL RÓLUK!

- 4.5.1. Otthon érzi Ön magát Ausztriában?
- 4.5.2. Ön szerint milyen a megítélése az Ausztriában dolgozó magyaroknak? Ön ebből személyesen mit érzékel?
- 4.5.3. Ön szerint milyen a megítélése az Ausztriában idősgondozóként dolgozó magyaroknak?
- 4.5.4. Tapasztalt külföldi munkája során akármilyen hátrányos megkülönböztetést... Csak akkor említsd, ha látod, hogy kerüli!
 - 4.5.4.1. amiatt, hogy külföldi/hogy idősgondozást végez/ amiatt, hogy nő/ kelet-európai/vallás/nyelv/életkor/származási ország miatt?
- 4.5.5. Ön szerint Magyarországon mit gondol környezete arról, hogy Ausztriában vállal házi gondozói munkát?

4.6. Nyelvismeret

- 4.6.1. Milyen nyelven beszél Ausztriában a munkaadójával?
- 4.6.2. Milyen módon tanult meg németül?
- 4.6.3. Milyen szinten kommunikál az ápolttal?

5. Hálózatok

- 5.1. Kikkel találkozik Ausztriában a hétköznapiakban?
- 5.2. Vannak kint barátai?
- 5.3. Mennyire tartja a kapcsolatot más Ausztriában dolgozó magyar idősgondozókkal?

6. Külföldi munkabér

- 6.1. Mennyire elégedett kinti fizetésével?
- 6.2. Szokott Ön pénzt küldeni itthon élő családtagjainak/rokonainak?
 - 6.2.1. Milyen módon juttatja el az összegeket itthon élő családtagjainak?
 - 6.2.2. Milyen gyakran küld/visz haza pénzt itthon élő családtagjainak?
 - 6.2.3. Mire használják fel kint megkeresett fizetését Magyarországon? (pl. hiteltörlesztés, házfelújítás, számlák befizetése, egészségügyi szolgáltatások, presztízsfogyasztás stb. Próbáljunk minél több dolgot megtudni erről.)
 - 6.2.4. Mennyire pontosan tudja, mire használják fel családtagjai (vagy más kedvezményezett) a küldött összeget?
 - 6.2.5. Mekkora beleszólása van abba, hogy miként használja fel a család a küldött összegeket?
 - 6.2.6. Előfordult, hogy a kint megkeresett pénzből adományozott a jobban rászorulóknak?
 - 6.2.7. Tud(nak) Ön(ök) megtakarítani itthon a kint megkeresett pénzből?

7. Családi háttér

- 7.1. Partnerkapcsolat
 - 7.1.1. Volt partnerkapcsolata, amikor elkezdte tervezgetni a külföldi munkavállalást?
 - 7.1.1.1. Mivel foglalkozott ekkor az Ön párja?

7.1.2. Partnerkapcsolata mennyiben változott azóta?

HA NEM DERÜLT VOLNA KI:

7.1.3. Jelenleg van férje/partnere? Mikor kezdődött a kapcsolat?

7.1.3.1. Mivel foglalkozik jelenleg az Ön férje/partnere?

7.1.4. Volt korábbi partneri kapcsolata? Hogyan bomlott fel?
(szituációra alkalmazd: halál, válás)

7.1.5. Kikkel él Ön jelenleg egy háztartásban itthon?

7.2. Gyermek

7.2.1. Hány gyermeke született összesen? (Van-e saját, mostoha, örökbefogadott, nevelt gyermeke?)

7.2.2. Mikor és hol születtek gyermekei?

7.2.3. Hol élnek most gyermekei?

7.2.4. Igényelnek gyermekei gondozást?

7.2.5. Milyen iskolákba jártak gyermekei? Jelenleg mit csinálnak? Kérem, egyenként mondja el iskolai pályájukat.

7.2.6. Hány gyermeket szeretne (még)?

7.2.7. Vannak unokái? Ha igen, hány?

7.3. HA van 18 évnél fiatalabb gyermeke

7.3.1. Ki neveli a gyermekét, amíg Ön távol van?

7.3.2. Milyen szerep jut a gyermeknevelésben az apának?

7.3.3. Milyen szerep jut a gyermeknevelésben a nagyszülőknek?

7.3.4. Milyen gyakran beszél gyermekével?

7.3.5. Milyen módon tartják a kapcsolatot?

7.3.6. Kapott-e már valaha negatív kritikát azzal kapcsolatban, hogy gyermekétől időnként távol van? Mit gondol ezekről a megjegyzésekről?

7.4. Szülők gondozása

7.4.1. Vannak Önnek és/vagy partnerének élő szülei? Ők hol élnek?

7.4.2. Kapnak szülei/férje szülei nyugdíjat?

7.4.3. Mi volt a fő foglalkozásuk akkor, amikor dolgoztak?

7.4.4. Szükségük van-e gondozásra? Ki látja el azokat?

7.5. Családi munkamegosztás

7.5.1. Hogyan osztják meg a háztartási munkát?

7.5.1.1. Mennyire tartja egyenlőnek a családi munkamegosztást partnerével?

7.5.2. Szóba került valaha, hogy partnere dolgozzon külföldön Ön helyett?

7.5.3. Felmerült valaha, hogy Önnel együtt férje/partnere is Ausztriában vállaljon munkát?

7.5.4. A korábbi háztartáson belüli munkamegosztás milyen módon alakult át Önöknél az elvándorlás következtében?

7.5.5. A férje/partnere hogy éli meg azt, hogy Ön időnként távol van?

7.5.6. Ön szerint szükség esetén férje/partnere elvégezne idősgondozói munkát?

7.5.7. Melyikük takarékosabb, Ön, vagy a férje/partnere?

7.5.8. Mit gondol a családja a külföldi munkájáról?

7.5.9. Mit gondol, nehézséget jelent családja számára, hogy ön távol van?

7.5.10. Érezte-e azt valaha, hogy ez a munka a családi, és érzelmi életét felborítja? Panaszkodnak családtagjai?

8. Társadalmi státusz

8.1. Önök a kinti munka előtt megközelítőleg mennyit kerestek összesen partnerével?
(150 ezer Ft nettó alatt, 150 ezer és 250 ezer Ft nettó között, ennél többet)

8.2. Hogyan változott ez a kinti munkával?

- 8.3. Milyennek ítéli meg az Önök anyagi helyzetét a település lakóihoz képest? Legszegényebb, inkább átlag alatti, inkább átlag feletti, jómódú családokhoz tartozónak.
- 8.4. Milyen tartós fogyasztási cikkel nem rendelkeznek otthon, ami Ön szerint szükséges lenne?
- 8.5. Kérem, jellemezze lakáskörülményeiket.
- 8.6. Volt, hogy tartósan szükségét szenvedtek alapvető fogyasztási cikkek terén?
- 8.7. Előfordult-e már, hogy nem tudták befizetni közüzemi számláikat?

9. Jövőre vonatkozó tervek

- 9.1. Tervezi Ön, hogy nem megy ki többet Ausztriába dolgozni? Ha igen: mikorra tervezi?
- 9.2. Miért (nem) szeretne többet kimenni?
- 9.3. Mit gondol, Önre ki fog vigyázni, amikor idős lesz és segítségre lesz szüksége?
- 9.4. Aggódik Ön a saját/családja anyagi helyzete miatt? Aggódik jövője miatt?

10. Aktuális nemzetközi migráció/menekültkérdés

- 10.1. Mostanában sokat szerepelnek a hírekben a menekültek és migránsok. Ön mit gondol a kialakult helyzetről?
- 10.2. Ön szerint a bevándorlók kárt tehetnek a magyar kultúrában?
- 10.3. Tart Ön attól, hogy a menekültek elveszik az Ön munkáját?

11. Alapvető személyes adatok: CSAK AKKOR KÉRDEZZÜK, HA NEM DERÜLT KI KORÁBBAN

- 11.1. Saját maga
 - 11.1.1. Mikor született Ön?
 - 11.1.2. Hol született Ön?

11.1.3. Mi az Ön állampolgársága?

11.1.4. Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége?

11.2. Szülőkről

11.2.1. Hol él/élt az Ön édesanyja (jelenleg)?

11.2.2. Mi (vagy mi volt) az Ön édesanyjának a legmagasabb iskolai végzettsége?

11.2.3. Mi (vagy mi volt) az Ön édesanyjának az utolsó foglalkozása?

11.2.4. Hol él/élt az Ön édesapja jelenleg?

11.2.5. Mi (vagy mi volt) az Ön édesapjának a legmagasabb iskolai végzettsége?

11.2.6. Mi (vagy mi volt) az Ön édesapjának az utolsó foglalkozása?

11.3. Partner

11.3.1. Hol él az Ön férje/partnere jelenleg?

11.3.2. Mi az Ön férjének/partnerének legmagasabb iskolai végzettsége?

12. Zárás

12.1. Van esetleg olyan fontos dolog az életével kapcsolatban, amiről nem esett szó, de fontosnak tartaná elmondani?

Köszönöm az interjút!

12.2. Hogy jobban megértsük a migráció miatt kialakult családi kapcsolatokat, és mélyebbre tudjunk ásni a témában, meg szeretnénk keresni a férjét is egy hasonló beszélgetés levezetése végett. Amennyiben elvállalja az interjút, ő az Ön által elmondottakat nem fogja megismerni, mindkettőjük interjút külön, anonim módon kezeljük.

INTERJÚVEZETŐ

INTERJÚ IDŐSGONDOZÓ PARTNERÉVEL

NARRATÍV INTERJÚ

1. Interjúkészítő:

Mint tudja, egy kutatást végzünk a külföldi házi idősgondozás gyakorlatáról. Mivel az Ön partnere része az idősgondozói munkaerőpiacnak, arra szeretném kérni, hogy mondja el ehhez kapcsolódó személyes tapasztalatát. Minden emléke és benyomása fontos lehet a kutatás szempontjából, és szerencsére van elég időnk, hogy ezeket most megossza. Az első kérdés után nem fogom Önt megzavarni, csak az interjú második részénél fogok kérdéseket feltenni. Miközben Ön mesél, én jegyzetelni fogok.

Tehát most arra kérném, mesélje el annak történetét, hogy párja miképpen vállalt külföldön munkát.

STRUKTURÁLT INTERJÚ

2. Tanulmányok, korábbi munkák

- 2.1. Kérem, mondja el milyen iskolai és szakmai képzéseket végzett.
 - 2.1.1. Hol végezte el iskoláit? Mikor fejezte be tanulmányait?
 - 2.1.2. Milyen képzettsége van?
- 2.2. Kérem, mondja el foglalkozásainak a történetét időrendben.
 - 2.2.1. Mikor volt az első munkája?
 - 2.2.2. Milyen munkát végzett? Hogyan jellemezné? (munkavégzés jellege)
 - 2.2.3. Mettől meddig végezte ezt a munkát? (időtartam)
 - 2.2.4. Hol volt a munkavégzés helye?
- 2.3. Volt-e munka nélkül akár rövidebb időre is? Szűnt-e meg valamelyik munkáltatója (csőd vagy más formában)?
 - 2.3.1. Ha volt munka nélkül, hogyan oldotta meg anyagi nehézségeit?
 - 2.3.2. Mennyi időn át volt munkanélküli?

- 2.3.3. Hogyan élte meg ezt az időszakot?
- 2.3.4. A családjában volt valaki munkanélküli akár rövidebb időre is?
- 2.4. Volt-e valaha háztartásbeli?
 - 2.4.1. Mennyi ideig volt háztartásbeli?
- 2.5. Mennyire sikerült Ön(ök)nek pénzt megtakarítani, míg párja itthon volt?

3. A külföldi munkáról szóló döntés

- 3.1. Mikor hallott először párját érintő konkrét külföldi munkalehetőségről?
 - 3.1.1. Ezt a munkát, amit párja jelenleg végez/legutóbb végzett külföldön ki ajánlotta neki?
 - 3.1.2. Fel tudná idézni, Ön hogyan értékelté ezt a lehetőséget akkor?
 - 3.1.3. Kérem, idézze fel, hogyan beszélték meg a partner munkalehetőségét. Kik vettek részt a beszélgetésen?
 - 3.1.4. Megbeszélték-e a gyerekekkel a döntést akkor?
 - 3.1.5. Idézze fel, hogyan beszélték meg az Ön munkalehetőségeit, ha volt ilyen.
- 3.2. Voltak ekkor anyagi nehézségeik? Ha igen: miért voltak?
 - 3.2.1. Voltak-e más munka jellegű vagy anyagi gondok a közvetlenebb család más részeiben (gyerekek családja, testvér családja, szülők)?
 - 3.2.2. Voltak-e családi életet érintő indokai? Most nem anyagi jellegű indokokra gondolok. (figyelni kell, hogy van-e valami nagyon személyes, alkoholizmus stb.)
- 3.3. Milyen érvek szóltak párja külföldi munkavállalása ellen?
 - 3.3.1. Önnek milyen személyes aggodalmi voltak a külföldi munkavállalással kapcsolatban?
- 3.4. Meg tudná nevezni azokat a fő okokat, melyek miatt mégis a külföldön való munkavállalás mellett döntött párja?
- 3.5. Az Ön személyes ismeretségi köréből voltak, aki külföldön dolgoztak?
Ha igen: hasonló területen? Ismerte-e az ő tapasztalataikat? Mennyire játszottak ezek szerepet a döntésében?

3.6. Volt valaki az Ön szűkebb családjából (szülők, testvérek, partner), aki külföldön dolgozott ekkor (a döntéshozatalkor)?

3.6.1. Ha igen: hol, milyen okból és mennyi ideje dolgozik kint?

3.7. Mi volt a reakciója a közeli családtagoknak, mikor megtudták, hogy külföldre megy dolgozni párja?

3.7.1. Milyen esetleges fenntartásaik voltak a családtagoknak?

4. Külföldi munkavállalás

4.1. Kiutazás

4.1.1. Fel tudná idézni a napot, amikor először utazott ki párja Ausztriába?

4.1.2. Kérem, mesélje el az első hetét, amit egyedül töltött otthon!

4.1.3. Maradt-e itthon valaki a családban, akit gondozni kell?
Ki gondozza ezt a családtagot?

4.1.4. Milyen gyakran, milyen módon jön felesége haza?

4.1.5. Hogyan tartják a kapcsolatot, amikor felesége nincs otthon?

4.2. Munka

4.2.1. Mit tud párjának kinti munkarendjéről?

4.2.2. Mennyire elégedett Ön párja külföldi munkakörülményeivel (munkaidejével, munkahelyi környezetével, munkahelyi kapcsolataival)?

4.2.3. Mit gondol, milyen nehézségekkel szembesült párja a munkája, illetve a kinti tartózkodása során?

4.2.4. Ön szerint Magyarországon mit gondol környezete arról, ha valaki Ausztriában vállal házi gondozói munkát?

4.2.5. Ön végezne ilyen munkát, ha nagyon szükséges lenne?

4.2.6. Felmerült valaha a családban, hogy Ön is külföldön dolgozzon?

4.3. Legalitás

4.3.1. Tudomása szerint be van párja jelentve a hatóságoknak, mint idősgondozó?

4.4. Hátrányos megkülönböztetés

SEGÍTŐ KÉRDÉSEK, CSAK AKKOR KÉRDEZZÜK, HA NEM BESZÉL RÓLUK!

- 4.4.1. Ön szerint hogy érzi magát párja Ausztriában, mint magyar idősgondozó?
- 4.4.2. Tudomása szerint tapasztalt párja külföldi munkája során akármilyen hátrányos megkülönböztetést...
 - 4.4.2.1. amiatt, hogy külföldi/hogy idősgondozást végez/ amiatt, hogy nő/kelet-európai/vallás/nyelv/életkor/származási ország miatt?
- 4.4.3. Magyarországon mit gondol párjáról környezete arról, hogy Ausztriában vállal házi gondozói munkát? Elfogadott ez itt a környéken?

4.5. Nyelvismeret

- 4.5.1. Milyen nyelven beszél párja Ausztriában a munkaadójával?
- 4.5.2. Milyen módon tanult meg németül?
- 4.5.3. Ön tud németül?

5. Külföldi munkabér

- 5.1. Mennyire elégedett párja kinti fizetésével?
- 5.2. Mennyire fogadja el a kettejük keresete közti különbséget?
- 5.3. Szokott Önnek pénzt küldeni párja?
 - 5.3.1. Jellemzően mire költik az összegeket Magyarországon? Vannak-e nagyobb kiadásai, amit ebből fedeznek?
 - 5.3.2. Milyen módon juttatja el az összeget párja?
 - 5.3.3. Milyen gyakran küld pénzt az otthonmaradtaknak?
 - 5.3.4. Önnek mekkora beleszólása van abba, hogy miként használja fel a család a küldött összegeket?
- 5.4. Ha van: Ki tudja fizetni az adósságát?

6. Családi háttér

6.1. Partnerkapcsolat

- 6.1.1. Volt korábbi partnerkapcsolata mostani párja előtt? Hogyan bomlott fel?
- 6.1.2. Mikor kezdődött kapcsolata jelenlegi párjával?
- 6.1.3. Jelenleg kik élnek Önnek egy háztartásban?

6.2. Gyermek

- 6.2.1. Hány gyermeke született összesen (Van-e saját, mostoha, örökbefogadott, nevelt gyermeke?)
- 6.2.2. Mikor és hol születtek gyermekei?
- 6.2.3. Hol élnek most gyermekei?
- 6.2.4. Szükségük van-e gondozásra?
- 6.2.5. Milyen iskolákba jártak gyermekei? Jelenleg mit csinálnak? Kérem, egyenként mondja el iskolai pályájukat.
- 6.2.6. Szeretne még gyermeket?

6.3. HA van 18 évnél fiatalabb gyermeke

- 6.3.1. Ki neveli a gyermekét?
- 6.3.2. Milyen szerep jut a gyermeknevelésben a nagyszülőknek?
- 6.3.3. Milyen gyakran beszél gyermekével?
- 6.3.4. Milyen módon tartják a kapcsolatot?
- 6.3.5. Kapott már valaha negatív kritikát azzal kapcsolatban, hogy gyermekétől időnként távol van párja? Mit gondol ezekről a megjegyzésekről?

6.4. Szülők gondozása

- 6.4.1. Vannak Önnek és/vagy partnerének élő szülei? Ők hol élnek?
- 6.4.2. Kapnak szülei/párjának szülei nyugdíjat?
- 6.4.3. Mi volt a fő foglalkozásuk akkor, amikor dolgoztak?
- 6.4.4. Milyen gondozási igényük van? Ki látja el azokat?

6.5. Családi munkamegosztás

- 6.5.1. Hogyan osztják meg otthon a háztartási munkát?
- 6.5.2. Mennyire tartja egyenlőnek a családi munkamegosztást párjával?
- 6.5.3. Szóba került valaha, hogy Ön dolgozzon külföldön párja helyett?
- 6.5.4. Felmerült valaha, hogy partnerével együtt Ön is Ausztriában vállaljon munkát?
- 6.5.5. A korábbi háztartáson belüli munkamegosztás milyen módon alakult át Önöknél az elvándorlás következtében?
- 6.5.6. Ön hogy éli meg azt, hogy párja időnként távol van?
- 6.5.7. Ön szükség esetén elvégezne idősgondozói munkát?
- 6.5.8. Melyikük takarékosabb, Ön, vagy párja? (Ha jónak látjuk megkérdezni)
- 6.5.9. Mit gondol a családja párja külföldi munkájáról?
- 6.5.10. Milyen gyakran panaszkodnak családtagjai amiatt, hogy párja távol van?
- 6.5.11. Érezte-e azt valaha, hogy ez a munka a családi, és érzelmi életét felborítja?

7. Társadalmi státusz

- 7.1. Önök a kinti munka előtt megközelítőleg mennyit kerestek összesen partnerével? (150 ezer nettó alatt, 150 ezer – 250 ezer nettó között, 250 ezer fölött)
- 7.2. Hogyan változott ez a kinti munkával?
- 7.3. Milyennek ítéli meg az Önök anyagi helyzetét a település lakóihoz képest? Legszegegyebb, inkább átlag alatti, inkább átlag feletti, jómódú családokhoz tartozóan.
- 7.4. Milyen tartós fogyasztási cikkel nem rendelkeznek otthon, ami Ön szerint szükséges lenne?
- 7.5. Kérem, jellemezze lakáskörülményeiket.
- 7.6. Volt, hogy tartósan szükségét szenvednek alapvető fogyasztási cikkek terén?
- 7.7. Előfordult-e már, hogy nem tudták befizetni közüzemi számláikat?

8. Jövőre vonatkozó tervek

- 8.1. Hogy látja, párja mikor fogja abbahagyni az ausztriai munkavállalást?
- 8.2. Miért (nem) szeretne visszamenni Ausztriába?
- 8.3. Önre ki fog vigyázni, amikor idős lesz és segítségre lesz szüksége?
- 8.4. Aggódik Ön a saját (vagy családja) anyagi helyzete miatt? Aggódik Ön jövője miatt?

9. Aktuális nemzetközi migráció/menekültkérdés

- 9.1. Mostanában sokat szerepelnek a hírekben a menekültek és migránsok. Ön mit gondol a kialakult helyzetről?
- 9.2. Ön szerint a bevándorlók kárt tehetnek a magyar kultúrában?
- 9.3. Tart Ön attól, hogy a menekültek elveszik az Ön munkáját?

10. Alapvető személyes adatok: CSAK AKKOR, HA NEM DERÜLT KI!

10.1. Saját magáról

- 10.1.1. Mikor született Ön?
- 10.1.2. Hol született Ön?
- 10.1.3. Mi az Ön állampolgársága?
- 10.1.4. Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége?

10.2. Szülőkről

- 10.2.1. Hol él/élt az Ön édesanyja (jelenleg)?
- 10.2.2. Mi (vagy mi volt) az Ön édesanyjának a legmagasabb iskolai végzettsége?
- 10.2.3. Mi (vagy mi volt) az Ön édesanyjának az utolsó foglalkozása?
- 10.2.4. Hol él/élt az Ön édesapja jelenleg?

10.2.5. Mi (vagy mi volt) az Ön édesapjának a legmagasabb iskolai végzettsége?

10.2.6. Mi (vagy mi volt) az Ön édesapjának az utolsó foglalkozása?

10.3. Partner

10.3.1. Hol él az Ön férje/partnere jelenleg?

10.3.2. Mi az Ön férjének/partnerének legmagasabb iskolai végzettsége?

11. Zárás

11.1. Van esetleg olyan fontos dolog a témával kapcsolatban, amiről nem esett szó, de fontosnak tartaná elmondani?

Köszönöm az interjút!

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982.

1. (Előszót írta: Monigl István)
Népesedés és népesedéspolitika tárcaszintű középtávú kiemelt kutatási főirány (1982–1985).
A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet távlati tevékenységének irányelvei (1982–1990).
2. S. Molnár Edit: Érték-orientációk a népesedési magatartásban.
3. Összeállította: Nemeskéri János, Juhász Attila: Sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota (Előzetes tájékoztató).
4. Szabó Kálmán: A népességelőreszámítások néhány módszertani kérdése (Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának).
5. Valkovics Emil: A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségéről.
6. Bies Klára: A területi népességprognózisok előkészítése.
7. Készítette az MTA Gazdaság és Jogtudományok Osztályának megbízásából az MTA Demográfiai Bizottsága: A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983.

8. S. Molnár Edit – Pataki Judit: Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. Máday Lajos: Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872–1873).
10. Vukovich Gabriella: A népesedéspolitika tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat-európai tapasztalatok.
11. Hoóz István: Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista országokban.
12. Joubert Kálmán: Születési súly és születési hossz standard az 1973–78 évben élveszületett újszülöttek adatai alapján (angol és orosz nyelven).
13. Pongrácz Tiborné: Fiatalkori terhességek társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. Hoóz István: A népesedéspolitika eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984.

15. Készítették: Bies Klára, Hablicsek László: Területi népességelőrszámítás 1981–2001.
16. Szabó Kálmán: Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981–2001. (Előzetes változat.)
17. Szerkesztette: Hablicsek László, Monigl István: Társadalmi-demográfiai prognózisok. A Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1983. május 17–18.
18. Klinger András: A családtervezési programokon kívüli népesedéspolitikai intézkedések hatása a termékenységre (angol nyelven).
19. Moksony Ferenc: Települési tényezők és az öngyilkosság. Az öngyilkosság egyes demográfiai összefüggései egy összetételhatást vizsgáló elemzés eredményei.
20. Csernák Józsefné: A 18 éven aluli nők házasságkötésének néhány demográfiai jellemzője Magyarországon.
21. Összeállította: Cseh-Szombathy László, Klinger András, Monigl István, Vukovich György: A népesedéssel összefüggő tudományos kutatások főbb eredményei, a jövőbeni kutatás fő irányai.
22. Szukicsné Serfőző Klára: Budapest és Pest megye népességfejlődése, az ezredfordulóig várható tendenciák.

1985.

23. Rátay Csaba – Tusnány Gábor: Veszélyeztetett gyermekek szocializációjának vizsgálata a családtípusok kialakításával.
24. Terestényi Tamás: Népesedéspolitikai tartalmak a sajtóban.
25. Szerkesztette: Káposztás Ferenc: A népesség területi elhelyezkedése és mozgása. Pécs, 1984. április 25–26.
26. Hablicsek László – Monigl István – Vukovich Gabriella: A magyarországi népességfejlődés keretei és jövőbeni lehetséges irányai 1880–2050.
27. Munkácsy Ferenc – Szentgáli Tamás – Szívós Péter: A népesség gazdasági aktivitásának demográfiai tényezői.

1986.

28. Szukicsné Serfőző Klára: A termékenység és az iskolai végzettség néhány összefüggése Magyarországon az elmúlt negyedszázadban.
29. Szerkesztette: S. Molnár Edit: Népesedési folyamatokat befolyásoló kulturális-tudati tényezők. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1985. november 12–13.
30. Munkácsy Ferenc: Népesedés és foglalkoztatás.

1987.

- 31. Szerkesztette: Káposztás Ferenc, Monigl István: A népesedéspolitika; tudományos kutatás és társadalmi cselekvés. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet nemzetközi szemináriuma Budapest, 1986. október 14–15.
- 32. Pongrácz Tiborné: Serdülőkori terhességek társadalmi–demográfiai vonatkozása.
- 33. Szerkesztette: Barabás Miklós: Az erősen fogyó népességű települések demográfiai jellemzői.

1988.

- 34. Szerkesztette: Hablicsek Lászlók, Monigl István: Az 1986–2021 közötti időszakra szóló népességprognózisok. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1987. január 28.
- 35. Csernák Józsefné – Szabó Kálmán: A családok és háztartások előreszámítása, 1986–2021.

1989.

- 36. Fóti János: A magyar népesség gazdasági aktivitásának távlati alakulása.

1990.

- 37. Szerkesztette: Monigl István: Népesedési viták Magyarországon, 1960–1986. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos vitaülése Budapest, 1988. június 2.
- 38. S. Molnár Edit – Virágh Eszter: Közvélemény–kutatás népesedési kérdésekről – 1989.

1991.

- 39. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Abortuszkérdés Magyarországon – 1991.
- 40. Joubert Kálmán – Gárdos Éva: Terhesek és csecsemők egészségügyi és demográfiai vizsgálata. (A kutatási program általános ismertetése.)
- 41. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Sokgyermekes családok.

1992.

- 42. Hablicsek László: A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata.
- 43. Fóti János – Illés Sándor: A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai.
- 44. Falussy Béla – Miltényi Károly – Móritz Pálné – Paksy András: Az egészségi állapot összefüggései az életmóddal és az időfelhasználással.

45. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Összefoglaló a terhességmegszakításról tartott 1992. júliusi közvélemény-kutatás főbb eredményeiről.

46. Csernák Józsefné – Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Élettársi kapcsolatok Magyarországon.

1993.

47. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Kisgyermekes szülők. (Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat főbb magyarországi eredményei.)

48. Szukicsné Serfőző Klára: Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében.

49. Tóth Pál Péter: Nemzetközi vándorlás – Magyarország.

1994.

50. Illés Sándor: Miért költöztek az emberek Pásztóra 1989–91-ben?

51. Szukicsné Serfőző Klára: A szülők és gyermekeik iskolázottsága.

52. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Kisgyermekes anyák és apák szülői, családi attitűdjei négy európai országban.

53. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek longitudinális vizsgálata.

1995.

54. Hablicsek László: Az első és második demográfiai átmenet Magyarországon és Közép-Kelet-Európában.

55. Szukicsné Serfőző Klára: Az egyszülős családok társadalmi–demográfiai jellemzői.

1996.

56. Szűcs Zoltán: Az élettársi kapcsolatban élő családok társadalmi–demográfiai jellemzői.

57. S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné: Változások a gyermeknevelési támogatások rendszerében és azok megítélése a közgondolkodásban

58. Illés Sándor – Hablicsek László: A külső vándorlások népesség hatásai Magyarországon 1955–1995 között.

59. Szukicsné Serfőző Klára: Az egyszülős családok az állandó és a lakónépesség alapján.

1997.

60. Daróczi Etelka: A halandóság területi eltérései Magyarországon 1959/60–1992.

1998.

61. S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné – Kamarás Ferenc – Hablicsek László: Házasságon kívüli szülések.

2000.

62. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit – Dobossy Imre: Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után.

63. Illés Sándor: Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben.

64. Daróczi Etelka – Spéder Zsolt (szerk.): A korfa tetején. Az idősek helyzete Magyarországon.

65. Melegh Attila: Kiskunhalas népesedéstörténete a 17. század végétől a 20. század elejéig.

2001.

66. Gödri Irén: A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása.

67. Tárkányi Ákos: A családdal kapcsolatos jogszabályok Magyarországon 1980–98-ig.

68. Hablicsek László: A népességreprodukció alakulása a 20–21. században.

69. Spéder Zsolt – Monostori Judit: Mozaikok a gyermekszegénységről.

70. Joubert Kálmán – Gyenis Gyula: A 18 éves sorköteles ifjak egészségi állapota, testfejlettsége I.

2002.

71. Illés Sándor – Lukács Éva: Migráció és statisztika.

72. Tóth Pál Péter – Valkovics Emil: Népesedési helyzetünk.

73. Pongrácz Tiborné – Spéder Zsolt (szerk.): Népeség – értékek – vélemények

2003.

74. Daróczi Etelka (szerk.): Kettős szorításban.

75. Őri Péter: A demográfiai viselkedés mintái a 18. században.

2004.

76. Tóth Pál Péter: Külföldiekkel vagy idegenekkel.

77. Daróczi Etelka – Kovács Katalin: Halálózási viszonyok az ezredfordulón: társadalmi és földrajzi választóvonalak.

2005.

78. Hablicsek László: A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021.
79. Gellénné Lukács Éva – Illés Sándor: Migrációs politikák és jogharmonizáció.
80. Gödri Irén – Tóth Pál Péter: Bevándorlás és beilleszkedés.
81. Kamarás Ferenc – Kapitány Balázs – Vaskovics László: Fialat házaspárok életútja Németországban és Magyarországon.

2006.

82. Blaskó Zsuzsa: Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka.
83. Joubert Kálmán (szerk.): Az Országos Longitudinális Gyermeknövekedés-vizsgálat eredményei születéstől 18 éves korig I.

2007.

84. Hablicsek László – Kovács Katalin: Az életkilátások differenciálódása iskolázottság szerint, 1986–2005.

2009.

85. Illés Sándor (szerk.): Magyarország vonzásában.
86. Spéder Zsolt (szerk.): Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón.
87. Kovács Katalin: Munkapiac, munkakörülmények és egészség.

2010.

88. Melegh Attila–Kovács Éva–Gödri Irén: „Azt hittem célt tévesztettem.” A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban.
89. Gödri Irén: Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban.
90. Bálint Lajos: A területi halandósági különbségek alakulása Magyarországon, 1980–2006.

2011.

91. Pongrácz Tiborné (szerk.): A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai.
92. Kovács Katalin: Társadalmi egyenlőtlenségek a mortalitásban Magyarországon (1971–2008) és az epidemiológiai átmenet elmélete.
93. Németh Zsolt: Az urbanizáció és a térbeli társadalomszerkezet változása Magyarországon 1990 és 2001 között.

2013.

94. Murinkó Lívia: Első elköltözés a szülői házból Magyarországon.
95. Pakot Levente: Nemek és nemzedékek. Demográfiai reprodukció a 19–20. századi Székelyföldön.

2015.

96. Gál Róbert Iván – Vargha Lili: Jövedelemáramlás együtt élő korosztályok között: a nemzeti transzfeszamlák és nemzeti időtranszfeszamlák.

2016.

97. Murinkó Lívia és Spéder Zsolt (szerk.): Felhasználói kézikönyv az *Életünk fordulópontjai* panelkutatás 1–4. hullámához.
98. Gödri Irén: Elvándorlási szándékok – álmok és konkrét tervek között. A migrációs potenciál jellemzői és meghatározó tényezői a 18–40 évesek körében Magyarországon.

2018.

99. Veroszta Zsuzsanna (szerk.): Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat módszertani leírás. A várandós kutatási szakasz előkészítése.
100. Veroszta Zsuzsanna (szerk.): Kutatási koncepció. Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat.